

Totalförsvarsplikten

Sammanfattning

Utskottet behandlar i detta betänkande regeringens proposition 2001/02:11 Bättre villkor för totalförsvarspliktiga samt tillhörande motioner. Utskottet behandlar vidare motionsyrkanden med anknytning till pliktsystemet avgivna med anledning av proposition 2001/02:10 Fortsatt förnyelse av totalförsvaret och avgivna under den allmänna motionstiden under årets och fjolårets respektive riksmöten.

Utskottet anser, liksom regeringen i propositionen, att det för närvarande inte behövs några grundläggande förändringar av själva systemet med totalförsvarsplikt. Totalförsvarsplikt, med en allmän mönstringsplikt för män, bör sålunda alltjämt utgöra grunden för totalförsvarets personalförsörjning. Genom plikten garanteras totalförsvaret den bästa bemanningen. De som är bäst lämpade bör tas ut, och bemanningsbehoven bör styra hur många som tas ut till tjänstgöring.

Antalet kvinnor i försvaret bör öka. Det finns flera argument som talar för att bredda rekryteringsbasen genom att utöka mönstringskyldigheten till att också omfatta kvinnor. Utskottet är emellertid inte nu berett att förorda en könsneutral mönstringsplikt, vilket föreslås i flera motioner.

Däremot måste åtgärder vidtas som gör att pliktsystemet uppfattas som rättvist och som ökar motivationen för de totalförsvarspliktiga att genomföra grundutbildning, framför allt lång sådan. De ekonomiska förmånerna vid tjänstgöring bör vara generösa, liksom ersättningsreglerna för dem som skadas. Pliktsystemet bör vidare göras mer flexibelt när det gäller reglerna för inskrivning och krigsplacering.

I betänkandet tillstyrker därför utskottet, med vissa ändringar, de i propositionen föreslagna lagändringarna vars syfte är att reformera pliktsystemet så att det blir modernt, rättvist och attraktivt.

Utskottet föreslår sålunda att riksdagen antar regeringens förslag till ändringar i följande lagar:

- Lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt, med innebörd *dels* att den totalförsvarspliktige senast fyra månader efter mönstringen skall underättas om inskrivningsbeslutet, *dels* att inskrivningen i utbildningsreser-

ven skall upphöra efter viss angiven tid, *dels* att krigsplacering skall upphöra tio år efter det senaste utbildningstillfället, *dels* att utbildning för fredsfrämjande verksamhet på vissa villkor skall kunna ingå i grund- och repetitionsutbildningen, *dels* att de utbildningsansvariga totalförsvarsmyndigheterna ges ett utökat rehabiliteringsansvar som skall omfatta tre år med möjlighet till förlängning i två år, *dels* att anhöriga skall kunna få ersättning om de engageras i rehabiliteringen av skadade totalförsvarspliktiga, *dels* att de totalförsvarspliktiga efter genomförd grundutbildning skall få en utbildningspremie, *dels* att de som genomgår grundutbildning skall få genomföra högskoleprovet.

- Lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet, med innebörd att utbildning för fredsfrämjande verksamhet på vissa villkor skall kunna ingå i totalförsvarspliktigas grund- och repetitionsutbildning.
- Lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd, med innebörd *dels* att ersättningen bör vara densamma oavsett typ av utbildning och dess längd, *dels* att den s.k. ålderstrappan vid beräkning av livränteunderlaget bör avskaffas. När det gäller garantinivån för livränta föreslår utskottet att denna fastställs till minst sju prisbasbelopp, inte till minst fem som regeringen har föreslagit.
- Lagen (1977:265) om statlig ersättning vid ideell skada m.m., med innebörd att ersättningen bör vara densamma oavsett typ av utbildning och dess längd.
- Lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m., med innebörd *dels* att påföljden utgångsförbud avskaffas, *dels* att påföljden extratjänst skall kunna kombineras med löneavdrag, *dels* att varning skall vara den lindrigaste påföljden, *dels* att yttrande från auditör skall inhämtas om den disciplinansvarige begär det och att den disciplinansvarige skall erinras om sin rättighet till en sådan begäran.

Utskottet anser att det bör införas ytterligare förbättringar av de totalförsvarspliktigas personskadeskydd utöver de nyss beskrivna. Utskottet förutsätter sålunda att regeringen i förordning fastställer en statlig riskgaranti för totalförsvarspliktiga på 22 prisbasbelopp.

Utskottet anser det viktigt att utveckla ett meritvärderingssystem för plikt-tjänstgöring, att få detta system kvalitetssäkrat och att få det accepterat och tillämpat.

Den nya lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 juli 2002 med ett undantag. Det gäller den del i lagen om totalförsvarsplikt som sätter gränsen för när en krigsplacering skall upphöra. Denna paragraf föreslås träda i kraft den 1 juli 2004 för att berörda myndigheter skall få erforderlig omställningstid.

Utskottet förordar slutligen några smärre förändringar i de av regeringen föreslagna övergångsbestämmelserna.

Utskottet föreslår att riksdagen avslår samtliga motionsyrkanden.

I betänkandet finns 8 reservationer och 3 särskilda yttranden.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Innehållsförteckning.....	3
Utskottets förslag till riksdagsbeslut	5
Redogörelse för ärendet	8
Ärendet och dess beredning	8
Propositionens huvudsakliga innehåll	8
Utskottets överväganden	10
Totalförsvarsplikten	10
Mönstring, inskrivning och krigsplacering.....	19
Utbildningens innehåll	29
Avgångar, arbetsmiljö och utrustning	33
Säkerhet och personskadeskydd.....	37
Förmåner	53
Meritvärdering.....	57
Disciplinsystemet	60
Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	65
Kostnadskonsekvenser	66
Reservationer	68
1. Allmänt om totalförsvarsplikten (punkt 1) (m)	68
2. Allmänt om totalförsvarsplikten (punkt 1) (fp).....	69
3. Allmänt om totalförsvarsplikten (punkt 1) (mp)	71
4. Könsneutral totalförsvarsplikt (punkt 2) (v).....	71
5. Könsneutral totalförsvarsplikt (punkt 2) (fp).....	73
6. Rehabilitering (punkt 8) (m).....	75
7. Förmåner (punkt 9) (v).....	76
8. Meritvärdering (punkt 10) (fp).....	77
Särskilda yttranden.....	79
1. Könsneutral totalförsvarsplikt (punkt 2) (kd).....	79
2. Könsneutral totalförsvarsplikt (punkt 2) (c).....	81
3. Avgångar, arbetsmiljö och utrustning (punkt 5) (v)	81
Bilaga 1	
Förteckning över behandlade förslag	82
Propositionen	82
Följdmotioner till proposition 2001/02:10	82
Följdmotioner till proposition 2001/02:11	83
Motioner från allmänna motionstiden 2000/01	84
Motioner från allmänna motionstiden 2001/02	86
Bilaga 2	
Regeringens lagförslag	89
2 Lagtext	89
2.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt.....	89

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.....	96
2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet.....	100
2.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd.....	101
2.5 Förslag till lag om ändring i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m.	103
Bilaga 3	
Socialförsäkringsutskottets yttrande.....	104
Avvikande mening	111
Bilaga 4	
Offentlig utfrågning.....	112
Säkerheten under plikttjänstgöring den 21 november 2000.....	112

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

1. Allmänt om totalförsvarsplikten

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Fö212 yrkande 7, 2000/01:Fö804, 2000/01:Fö805 yrkandena 1–3, 2001/02:Fö1 yrkande 1, 2001/02:Fö8 yrkande 3 i denna del, 2001/02:Fö9 yrkande 11 i denna del och 2001/02:Fö225.

Reservation 1 (m)

Reservation 2 (fp)

Reservation 3 (mp)

2. Könsneutral totalförsvarsplikt

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Fö212 yrkande 8, 2000/01:Fö803 yrkandena 1, 4 och 5, 2000/01:A812 yrkande 13, 2001/02:Fö8 yrkande 3 i denna del, 2001/02:Fö10 yrkandena 16 och 20 i denna del, 2001/02:Fö14 yrkande 1, 2001/02:Fö15 yrkande 3, 2001/02:Fö16 yrkande 1, 2001/02:Fö206, 2001/02:Fö212 yrkande 2 i denna del, 2001/02:Fö227, 2001/02:Fö232 och 2001/02:A229 yrkande 27.

Reservation 4 (v)

Reservation 5 (fp)

3. Mönstring, inskrivning och krigsplacering

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Fö806, 2001/02:Fö17 yrkande 1, 2001/02:A317 yrkandena 24 och 25 samt 2001/02:So376 yrkandena 2–4.

4. Utbildningens innehåll

Riksdagen avslår motion 2000/01:Fö401.

5. Avgångar, arbetsmiljö och utrustning

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Fö803 yrkandena 2, 3 och 6, 2001/02:Fö14 yrkande 2, 2001/02:Fö237 yrkandena 1–4 samt 2001/02:Fö269 yrkande 3.

6. Förebyggande säkerhetsåtgärder

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Fö802 yrkandena 1–4 och 2001/02:Fö14 yrkande 4.

7. Statlig riskgaranti m.m.

Riksdagen avslår motionerna 2001/02:Fö1 yrkande 2 och 2001/02:Fö235.

8. Rehabilitering

Riksdagen avslår motionerna 2001/02:Fö1 yrkandena 4 och 5 samt 2001/02:Fö9 yrkande 11 i denna del.

Reservation 6 (m)

9. Förmåner

Riksdagen avslår motionerna 2001/02:Fö14 yrkande 3 och 2001/02:Fö269 yrkandena 1 och 2.

Reservation 7 (v)

10. Meritvärdering

Riksdagen avslår motionerna 2001/02:Fö14 yrkande 5, 2001/02:Fö16 yrkande 2, 2001/02:Fö17 yrkandena 5 och 6, 2001/02:Fö250 och 2001/02:Fö273 yrkandena 1 och 3.

Reservation 8 (fp)

11. Lagen om totalförsvarsplikt

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt med den ändringen att 3 kap. 12 § skall träda i kraft först den 1 juli 2004.

Riksdagen avslår motion 2001/02:Fö17 yrkande 3.

12. Lagen om disciplinansvar inom totalförsvaret

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.

13. Lag om utbildning för fredsfrämjande verksamhet

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet.

14. Lag om statligt personskadeskydd

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd med ändring *dels* i 12 § andra stycket att livränteunderlaget skall utgöra minst sju prisbasbelopp, *dels* att ikraftträdande och övergångsbestämmelser skall ha följande lydelse:

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002.
2. De nya bestämmelserna tillämpas på sjukpenning och sjukvårdsersättning som avser tid efter ikraftträdandet.
3. De nya bestämmelserna om livränteunderlag tillämpas endast på livräntor som fastställs efter ikraftträdandet.

Riksdagen avslår motionerna 2001/02:Fö1 yrkande 3 och 2001/02:Fö17 yrkande 2.

15. Lag om statlig ersättning vid ideell skada m.m.

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m. med ändring *dels* att ordet ”endast” i 1 § andra stycket inte stryks, *dels* att ikraftträdande och övergångsbestämmelser skall ha följande lydelse:

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002.
2. Äldre bestämmelser gäller för skador som har inträffat före ikraftträdandet.

Stockholm den 19 mars 2002

På försvarsutskottets vägnar

Henrik Landerholm

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Henrik Landerholm (m), Tone Tingsgård (s), Karin Wegestål (s), Stig Sandström (v), Åke Carnerö (kd), Olle Lindström (m), Ola Rask (s), Berndt Sköldestig (s), Berit Jóhannesson (v), Margareta Viklund (kd), Anna Lilliehöök (m), Erik Arthur Egervärn (c), Runar Patriksson (fp), Kurt Kvarnström (s), Björn Leivik (m), Majléne Westerlund Panke (s) och Ingegerd Saarinen (mp).

Redogörelse för ärendet

Ärendet och dess beredning

Utskottet behandlar i detta betänkande regeringens proposition 2001/02:11 Bättre villkor för totalförsvarspiktiga, i det följande benämnd propositionen, samt de fyra motioner med 13 yrkanden som avgivits med anledningen av denna proposition. Utskottet behandlar vidare nio motionsyrkanden i fyra motioner som avgivits med anledning av proposition 2001/02:10 Fortsatt förnyelse av totalförsvaret. Utskottet har härutöver valt att här behandla motionsyrkanden med anknytning till pliktssystemet och som avgivits under allmänna motionstiden under föregående riksmöte, 19 yrkanden i 8 motioner, och under innevarande riksmöte, 22 yrkanden i 13 motioner.

Regeringen beslutade den 25 september 1997 om direktiv för en översyn av totalförsvarspiktens tillämpning och andra pliktfrågor m.m. (dir. 1997:106).

Utredningen som antog namnet 1998 års pliktutredning, i det följande benämnd utredningen, fick i direktiven och i senare utfärdade tilläggsdirektiv (dir. 1998:49 och dir. 1999:85) i uppdrag att göra en översyn av tillämpningen av systemet med totalförsvarspikt. Utredningen lämnade sitt betänkande Totalförsvarspikten den 22 mars 2000 (SOU 2000:21).

Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i bilaga 3 till propositionen. Remissyttrandena och en sammanställning av dessa finns tillgängliga i Försvarsdepartementet (dnr. Fö2000/775/MIL).

Regeringen har inhämtat Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i bilaga 4 till propositionen. Lagrådets yttrande finns i bilaga 5 till propositionen. Regeringen har härefter justerat lagförslagen i huvudsak i enlighet med Lagrådets förslag.

Utskottet har som ett led i sin beredning av ärendet mottagit föredragningar av företrädare för Försvarsdepartementet, Försvarsmakten, Totalförsvarets pliktverk, Militärhögskolorna i Halmstad respektive Östersund samt Värnpliktsrådet och Civilpliktsrådet.

Utskottet har vidare mottagit skriftligt material i ärendet från Försvarsmakten, Överstyrelsen för civil beredskap, Statens räddningsverk och Totalförsvarets pliktverk.

Socialförsäkringsutskottet har beretts tillfälle att yttra sig över propositionen och vissa motioner. Socialförsäkringsutskottets yttrande bifogas som bilaga 5 till detta betänkande.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa förändringar i lagen (1994:1809) om totalförsvarspikt. För att få ett mer flexibelt system föreslås att *bestämmelserna*

om inskrivning och krigsplacering ändras. Förslaget innebär bland annat att fler totalförsvarspliktiga finns tillgängliga vid urval och fördelning av platser. Totalförsvarspliktiga placerade i utbildningsreserven skall inte stå kvar i denna längre än det finns behov av med hänsyn till Sveriges försvarsberedskap. Den som inte längre har den kompetens som behövs för att fullgöra krigsuppgiften skall inte längre vara krigsplacerad.

Propositionen innehåller förslag till *förbättringar av de totalförsvarspliktigas personskadeskydd.* Nya bestämmelser föreslås till förmån för den som skadas under sin utbildning. Den myndighet som är utbildningsansvarig åläggs ett rehabiliteringsansvar för den som skadas. Rehabiliteringsansvaret innebär även att myndigheten i fråga kan komma att ekonomiskt bidra till rehabiliteringsinsatser. Ersättning skall även kunna ges till den skadades anhöriga som deltar i rehabiliteringen.

Eftersom det svenska försvaret har fått en ändrad inriktning har den tänkta krigsuppgiften inte längre samma innehåll. Detta innebär att moment som tidigare inte har ansetts kunna ingå i utbildningen för totalförsvarspliktiga numera kan ingå. För att klarlägga detta föreslås *ändringar i bestämmelsen om utbildningens innehåll samt följändringar i lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet.*

I *lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret m.m.* föreslås *ett flertal ändringar.* Påföljden utgångsförbud avskaffas, och påföljden extratjänst skall kunna kombineras med löneavdrag. I disciplinärenden skall alltid yttrande från auditör inhämtas om den disciplinansvarige begär det.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2002.

Utskottets överväganden

Totalförsvarsplikten

Utskottets förslag i korthet

Utskottet delar regeringens bedömning att det för närvarande inte finns anledning att ändra i de *allmänna grundläggande förutsättningarna för pliktssystemet*. Totalförsvarsplikt med allmän mönstringsplikt för män bör därför fortfarande utgöra grunden för totalförsvarets personalförsörjning.

Utskottet föreslår därför att riksdagen avslår motionerna 2000/01:Fö212 (fp) yrkande 7, 2000/01:Fö804 (m), 2000/01:Fö805 (m) yrkandena 1–3, 2001/02:Fö1 (m) yrkande 1, 2001/02:Fö8 (mp) yrkande 3 i denna del, 2001/02:Fö9 (m) yrkande 11 i denna del och 2001/02:Fö225 (m).

Utskottet anser liksom regeringen att det är önskvärt att utöka antalet kvinnor i försvaret. Utskottet konstaterar emellertid att konsekvenserna av att införa en *könsneutral totalförsvarsplikt* inte är klarlagda. Liksom regeringen bedömer utskottet därför att det för närvarande inte är aktuellt att utöka skyldigheten att fullgöra värnplikt och civilplikt till att också gälla kvinnor.

Utskottet föreslår därför att riksdagen avslår motionerna 2000/01:Fö212 (fp) yrkande 8, 2000/01:Fö803 (v) yrkandena 1, 4 och 5, 2000/01:A812 (fp) yrkande 13, 2001/02:Fö8 (mp) yrkande 3 i denna del, 2001/02:Fö10 (fp) yrkandena 16 och 20 i denna del, 2001/02:Fö14 (v) yrkande 1, 2001/02:Fö15 (kd) yrkande 3, 2001/02:Fö16 (fp) yrkande 1, 2001/02:Fö206 (kd), 2001/02:Fö212 (v) yrkande 2 i denna del, 2001/02:Fö227 (s), 2001/02:Fö232 (fp) och 2001/02:A229 (fp) yrkande 27.

Propositionen

Nuvarande pliktlagstiftning

Sedan länge har det funnits en skyldighet att tjänstgöra för att försvara landet. Regeringen sammanfattar i propositionen den nuvarande pliktlagstiftningen och anför bl.a. följande.

Den nuvarande pliktlagen, lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt, trädde i kraft den 1 juli 1995 (prop. 1994/95:6 och 87, bet. 1994/95:FöU1, rskr. 1994/95:78). Den ersatte ett flertal lagar som innehöll pliktbestämmelser däribland värnpliktslagen (1941:967) och civilförsvarslagen (1960:74). Samma dag trädde även lagen (1994:1810) om möjlighet för kvinnor att fullgöra värnplikt eller civilplikt med längre grundutbildning och lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. i kraft.

Totalförsvarsplikten skall trygga totalförsvarets personalförsörjning. Totalförsvarsplikten gäller för varje svensk medborgare samt för varje utländsk medborgare som är bosatt i Sverige från det år han eller hon fyller 16 år till och med det år han eller hon fyller 70 år. Enligt lagen skall tjänstgöringsskyldigheten fullgöras som värnplikt, civilplikt eller allmän tjänsteplikt. Värnplikten och civilplikten omfattar grundutbildning, repetitionsutbildning, beredskapstjänstgöring och krigstjänstgöring. Den allmänna tjänsteplikten fullgörs endast under höjd beredskap.

Endast män som är svenska medborgare är skyldiga att mönstra och fullgöra värnplikt eller civilplikt med grundutbildning som är längre än 60 dagar. Skyldighet att fullgöra värnplikt gäller från det år som den totalförsvarspliktige fyller 19 år till slutet av det år han fyller 47 år. Vid mönstringen skall den totalförsvarspliktige underrättas om beslut om inskrivning för värnplikt eller civilplikt eller i utbildningsreserv eller, om han saknar förutsättningar för att fullgöra värnplikt eller civilplikt, beslut att han inte är skyldig att fullgöra sådan tjänst. Den som har placerats i utbildningsreserven kan senare tas i anspråk, efter beslut av regeringen, när det behövs med hänsyn till Sveriges försvarsberedskap för att grundutbildas med värn- eller civilplikt.

Rätten att efter ansökan få vara vapenfri finns kvar. Den vapenfria tjänsten regleras dock inte längre som ett undantag från värnpliktstjänstgöringen utan som ett av flera tjänstgöringsalternativ inom ramen för totalförsvarsplikten.

Enligt regeringen har lagen om totalförsvarsplikt medfört en flexiblare användning av totalförsvarets personalresurser. Hur många som skall skrivas in med stöd av totalförsvarsplikten styrs enligt lagen av behovet av totalförsvarspliktiga för att lösa det militära och civila försvarets uppgifter i krig och Försvarsmaktens fredstida beredskap.

Lagen om totalförsvarsplikt innehåller också bland annat bestämmelser om inskrivning, utbildningstider, förmåner, uppskov och straff. Svenska kvinnor kan, utöver skyldigheten att genomgå grundutbildning för civilplikt i högst 60 dagar, frivilligt genomgå en antagningsprövning för inskrivning för värnplikt eller civilplikt med lång grundutbildning. En kvinna som skrivs in för värnplikt eller civilplikt med lång grundutbildning blir skyldig att fullgöra utbildning enligt samma bestämmelser som gäller för männen. Detta innebär att kvinnan är skyldig att fullgöra repetitionsutbildning och att tjänstgöra under höjd beredskap.

Några utgångspunkter för reformering av pliktlagstiftningen

Regeringen anser att totalförsvarsplikten skall utgöra grunden för bemanningen i totalförsvaret. Genom plikten garanteras totalförsvaret den bästa bemanningen. Den som är bäst lämpad för en befattning skall tas ut för uppgiften. En person är dock sällan bäst lämpad om personen inte finner att den utbildning som han eller hon skall avsätta en del av sitt liv till uppfattas som relevant för försvaret eller för individen själv.

Den moderna plikten bygger till skillnad från invasionsförsvarets tillämpning på en högre grad av frivillighet. Det är mot denna bakgrund som regeringen avvisar ett pliktssystem som kallar in unga människor till tjänstgöring utan att det finns ett behov. Det är också med detta motiv som den enskildes motivation skall få ett större genomslag vid mönstringen.

För att denna syn på systemet skall fungera, anför regeringen, krävs det ett antal förbättringar som rör den totalförsvarspliktiga situation före, under och efter grundutbildningen.

Före utbildningen handlar det om att man skall få *rätt information* om vad utbildningarna inom totalförsvaret innebär så att man kan bilda sig en uppfattning om i vilken utsträckning man är motiverad att genomgå en utbildning inom totalförsvaret. Denna information skall omfatta både unga män och kvinnor, och det är regeringens uttalade vilja att antalet kvinnor som väljer att genomföra utbildningar inom totalförsvaret skall öka. Eftersom det inte för närvarande är aktuellt att utöka skyldigheten att fullgöra värnplikt till att även gälla kvinnor spelar informationsarbetet före mönstringen en avgörande roll, om ambitionen att öka andelen kvinnor som genomgår grundutbildning inom totalförsvaret också skall bli verklighet.

Under utbildningen handlar det i första hand om att de utbildningar som genomförs bedrivs med ett modernt ledarskap, att utbildningsförutsättningarna är bra, att utbildningstidens längd inte är längre än vad som krävs för att nå utbildningsmålen och att målen är kopplade till krigsuppgiften.

Utifrån denna grund måste den enskilde uppfatta sig som *rättvist behandlad* i jämförelse med jämnåriga kamrater som inte genomför utbildning inom totalförsvaret.

Regeringen anför vidare att det är allmänt känt att de totalförsvarspliktiga situation successivt har förändrats under 1990-talet utan att bestämmelser och ersättningssystem följt denna utveckling. En viktig del i att förändra detta förhållande är att den totalförsvarspliktiga får skälig ekonomisk kompensations. Med regeringens förslag förändras *ersättningarna* avsevärt inte bara under utbildningen utan även den första tiden efter utbildningen genom ett nytt system med en uttryckningspremie. Förslagen innebär också att *försäkringsskyddet* förbättras.

Regeringen vill även modernisera *disciplinsystemet*. En anpassning bör sålunda ske till hur samhället i övrigt hanterar dessa frågor. En annan viktig fråga som regeringen avser att återkomma till är hur den enskildes rättssäkerhet skall säkerställas under utbildningstiden utöver vad som föreslås i den föreliggande propositionen.

Regeringen anser att med de förändringar som föreslås i propositionen så tas avgörande steg mot en modern tillämpning av totalförsvarsplikten. Några frågor återstår emellertid. Häri innefattas bl.a. arbetet med att utveckla den *civila meritvärderingen* av genomförda utbildningar inom totalförsvaret för att kunna ta med sig meriterna in i arbetslivet. Det kan handla om certifieringar, intyg eller andra bevis som den enskilde kan ha användning av. Ett omfattande arbete har startat både inom Försvarsmakten, Överstyrelsen för civil

beredskap och i Regeringskansliet för att utveckla denna viktiga del i att höja värdet av totalförsvarets utbildningar. Resultatet av detta arbete, anför regeringen, kommer att verkställas successivt med början under nästa år.

Regeringen lämnar inga förslag till riksdagen om förändringar i totalförsvarsplikten eller om utgångspunkterna för reformering av pliktlagstiftningen.

Motioner

I ett flertal motioner – från den allmänna motionstiden under föregående riksmöte och innevarande riksmöte samt i följdmotioner till den nu aktuella propositionen – avges förslag som från skilda utgångspunkter förordar förändringar av den nuvarande totalförsvarsplikten. I 7 motioner ges synpunkter och förslag av allmänt övergripande karaktär medan det i 12 motioner specifikt förordas en könsneutral totalförsvarsplikt.

Allmänt om totalförsvarsplikten

I *partimotion 2001/02:Fö9 (m)* konstateras att värnplikten är under omstöpning. I den nära framtiden kommer färre värnpliktiga att behöva utbildas. Det ställer nya krav på pliktssystemets utformning.

Motionärerna anser att Sveriges nuvarande värnpliktssystem, förstärkt med de i Pliktutredningen föreslagna förbättrade ersättningarna, ännu fungerar väl. De föreslagna förbättringarna sägs livstidsförlänga systemet, men de grundläggande och långsiktiga problemen förblir olösta. Sålunda är det inte säkert att dagens höga försvarsvilja med högt motiverade värnpliktiga består. Det finns också rättvisefrågor som inte är lösta. Inte heller sägs konsekvenserna av successivt höjda ersättningskrav vara klarlagda.

Motionärerna föreslår att det i fortsatta överväganden därför bör prövas *alternativa modeller till den nuvarande plikttjänstgöringen*. Ett alternativ som därvid bör övervägas är en obligatorisk grundläggande soldat- och sjömansutbildning för alla vapenföra, följd av en rekrytering till längre utbildning och tjänstgöring som helt bygger på frivillighet och motivation. Ett annat alternativ som bör prövas är en allmän obligatorisk grundläggande korttidsutbildning för alla som inte kan beredas plats i längre reguljära utbildningar. Försörjning med plikt bör också ställas mot helt frivillig rekrytering – om inte annat som jämförelseobjekt. I motionen föreslås att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen *anförs om värnpliktsfrågorna (yrkande 11 i denna del)*.

Ett likalydande resonemang förs i *kommittémotion 2001/02:Fö1 (m)* av Henrik Landerholm m.fl. I denna motion sammanfattas och beskrivs därefter varianter och kombinationer av dessa alternativ till den nuvarande plikttjänstgöringen liksom en utveckling av dagens selektiva system. Motionärerna föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen *anförs om att alternativa modeller för plikttjänstgöring bör prövas (yrkande 1)*.

Folkpartiet liberalerna avvisar i *kommittémotion 2000/01:Fö212 (fp)* av Runar Patriksson och Eva Flyborg tanken på att pliktutbilda alla vapenföra unga män utan att det föreligger behov av dem i krigsorganisationen. Den som tvingas fullgöra sin värnplikt måste uppleva att det är rättvist. Brister rättvisan riskerar nämligen folkförankringen att minska. Den grundläggande principen bör vara att visa respekt för den enskilda individens frihet och integritet. Staten bör därför använda tvångslagstiftning med varsamhet.

Enligt motionärerna är det för tidigt att nu uttala sig exakt om dimensioneringen av det framtida försvarets pliktutbildningsbehov, men med Folkpartiet liberalernas förslag till utformning av försvarets organisation skulle färre tas ut till militär grundutbildning. Det finns anledning att *pröva om vissa uppgifter*, som hittills bemannats av värnpliktiga, i framtiden bättre kan *tillgodoses genom konstapel/kontraktanställning av personal*.

Folkpartiet anser vidare att *korttidsutbildning av värnpliktiga bör minimeras* av kvalitetsskäl. De tremånadersutbildningar som nu ges på försök ger inte de värnpliktiga tillräckliga kunskaper och färdigheter och bör avvecklas snarast. Hittillsvarande grundutbildning gör att det finns ett mycket stort antal redan utbildade som inte längre kommer att ha någon plats i krigsorganisationen. Att i detta läge korttidspliktutbilda ytterligare personal är principiellt oacceptabelt. Motionärerna föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om *inriktningen av pliktutbildningen och pliktuttagningen (yrkande 7)*.

I Miljöpartiets *kommittémotion 2001/02:Fö8 (mp)* av Lars Ångström m.fl. hävdas att det allmänna värnpliktssystemet har spelat ut sin roll. Det sägs utgöra ett i grunden orättvist och i dag helt otidsenligt system. För det första fullgör endast en tredjedel av landets män sin pliktutbildning. Två tredjedelar slipper. För det andra så omfattar värnpliktssystemet endast män; kvinnor ställs utanför.

2000-talets försvarspolitik bör enligt motionärerna i stället *bygga på ett system av frivillighet*. För att få hög kvalitet på en organisation byggd på frivillighet måste regeringen utveckla ett system som bygger på motivation och som är meriterande. Motionärerna föreslår att riksdagen begär att regeringen kommer tillbaka med förslag till ett *totalförsvarssystem som skall ersätta dagens värnpliktssystem och bygga på frivillighet (yrkande 3 i denna del)*.

I *motion 2000/01:Fö805 (m)* av Lars Lindblad framhålls det svenska försvarets moderniseringsprocess men totalförsvarsplikten ifrågasätts. Framför allt sägs värnplikten rimma dåligt med hur unga människor fungerar och principerna om rättvisa i systemet. Många tvingas göra värnplikt mot sin vilja, och värnpliktssystemets legitimitet har urholkats. Vidare sägs den urvattnade värnplikten, där inte ens alla män tas ut, ha lett till att det skapats system för att hantera en allmän plikt. *Civilplikten och korttidsutbildade värnpliktiga* sägs vara exempel på detta. Motionären anser att dessa kategorier inom ramen för totalförsvarsplikten fyller en liten funktion. Dessa kategorier av pliktiga *bör därför avskaffas i totalförsvaret (yrkande 1)*.

Motionären anser vidare att det är tid att *utreda konsekvenserna av att avskaffa värnpliktsystemet (yrkande 2)*. Under rådande omständigheter går det enligt motionärens mening att avskaffa värnplikten till förmån för ett försvar med värvade soldater i reserven. Värnpliktsystemet föreslås *ersättas med ett värvat mobiliseringsförsvar* som repetitionsövar med några års mellanrum (*yrkande 3*).

I *motion 2001/02:Fö225 (m)* av Marietta de Pourbaix-Lundin vill motionären gå ännu längre. Hon föreslår överväganden om att *ersätta den allmänna värnplikten med ett yrkesförsvar*. Detta bör ske efter en öppen debatt och efter ett klart riksdagsbeslut i frågan, inte smygvägen, vilket enligt motionären nu håller på att ske.

Gunnar Axén (m) föreslår i *motion 2000/01:Fö804 (m)* att riksdagen beslutar att *avskaffa lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt* med motivet att myndigförklara medborgarna.

Könsneutral totalförsvarsplikt

I Vänsterpartiets *kommittémotion 2000/01:Fö803 (v)* av Berit Jóhannesson m.fl. betonas att motiven för allmän värnplikt bygger på den demokratiska idén om att det militära våldsmonopolet skall ha en folklig förankring. En rekrytering som bygger på frivillighet ligger därför nära idén om ett yrkesförsvar. Motionärerna hänvisar till regeringens skrivelse om jämställdhetspolitiken (skr. 1999/2000:24) och att det i denna bl.a. framhålls att det pågår ett arbete inriktat på att genom olika åtgärder öka antalet kvinnor i Försvaret. I linje härmed och utgående från Försvarsmaktens nya inriktning bör därför riksdagen tillkännage för regeringen att Sverige skall *införa allmän värnplikt*, lika för män och kvinnor (*yrkande 1*).

En del i arbetet för jämställdhet sägs i motionen vara att införskaffa och sprida kunskap om sexuella trakasserier. Ett led i detta arbete bör vara att Försvarsmakten systematiskt införskaffar kunskap om kvinnors erfarenheter av att göra värnplikt och arbeta inom Försvarsmakten. Riksdagen bör därför tillkännage för regeringen att Försvarsmakten bör ha ett *uppdrag att insamla sådan kunskap om kvinnors erfarenheter (yrkande 4)*.

Dessutom bör Försvarsmakten *ärligen utvärdera resultatet av det egna arbetet mot sexuella trakasserier*, vilket skulle underlätta inriktningen av det fortsatta jämställdhetsarbetet (*yrkande 5*).

Vänsterpartiet återkommer till frågan kvinnlig värnplikt i *kommittémotion 2001/02:Fö14 (v)* av Stig Sandström m.fl., avgiven med anledning av propositionen. Motionärerna konstaterar att regeringen i propositionen inte har accepterat utredningens förslag om kvinnlig värnplikt. Motionärerna delar utredningens bedömningar och menar att en ökad rekrytering av kvinnor kommer att bidra till att totalförsvaret kan upprätthålla hög kvalitet i olika slags befattningar. Vänsterpartiet kräver därför att dagens manliga värnplikt avskaffas och att en *allmän värnplikt i stället införs (yrkande 1)*.

Även i *kommittémotion 2001/02:Fö212 (v)* Jämställd försvarspolitik av Berit Jóhannesson m.fl. krävs att dagens manliga värnplikt ersätts med en allmän sådan. Motionärerna föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att *Försvarsmakten, som ett led i jämställdhetsarbetet, skall upprätta en målsättning för hur stor andelen kvinnor minst skall vara av den totala personalstyrkan och bland de värnpliktiga varje år (yrkande 2 i denna del).*

I *motion 2001/02:Fö206 (kd)* av Amanda Agestav och Magnus Jacobsson hävdas att det är anmärkningsvärt att det svenska försvaret ännu i dag sorterar bort halva befolkningen på grund av kön. Dagens system med enbart allmän värnplikt för män anser motionärerna vara omodernt och diskriminerade. Det finns ett stort behov av kvinnor på alla nivåer i försvaret. Försvaret behöver därför öka rekryteringen av kvinnor till yrkesofficersutbildningen. Motionärerna föreslår därför en *utvidgning av värnplikten så att den blir allmän för både män och kvinnor.*

Frågan återkommer i *motion 2001/02:Fö15 (kd)* av Margareta Viklund och Amanda Agestav. Motionärerna menar att olika rekryteringsvägar till officersyrket kan vara en framkomlig väg för att få fler kvinnor att vilja välja officersyrket. Men det traditionella intagningsystemet för värnpliktiga måste också förändras. I dag är kvinnors mönstring och inskrivning som värnpliktiga helt frivillig. Genom att flickor inte genomgår allmän obligatorisk mönstring finns de inte heller med i den generella uttagningsprocess som skall ge försvaret de absolut lämpligaste och mest passande individerna till den allmänna värnplikten och eventuell officersutbildning. Försvaret förlorar på så sätt en stor grupp lämpliga officerskandidater och andra lämpliga personer till försvaret.

Eftersom utbildningen/värnplikten är frivillig för kvinnor är det svårt att förstå att den, trots att den är frivillig, kan göras till en plikt. Det går enligt motionärerna i denna fråga inte i längden att hålla sig med dubbla budskap. Riksdagen bör därför till regeringen tillkännage som sin mening att *frågan om plikt och frivillighet för kvinnliga värnpliktiga bör ses över (yrkande 3).*

I det föregående har redovisats att Miljöpartiet i sin *kommittémotion 2001/02:Fö8 (mp)* av Lars Ångström m.fl. anser att det allmänna värnpliktsystemet spelat ut sin roll och bör ersättas av totalförsvarssystem som bygger på frivillighet. Motionärerna förordar att ett sådant *frivilligt system skall vara öppet för både män och kvinnor (yrkande 3 i denna del).*

I *kommittémotion 2001/02:Fö16 (fp)* beklagar motionärerna Runar Patriksson och Eva Flyborg att regeringen i propositionen gått ifrån utredningens förslag om en könsneutral värnplikt. Motionärerna menar att en av de absolut viktigaste åtgärderna för att få fler kvinnor till försvaret och för att få fler kvinnor att stanna inom försvaret är att utvidga skyldigheten att fullgöra värnplikt till att gälla även kvinnor. Så länge kvinnor behandlas annorlunda, jämfört med männen, kommer inte integreringen av kvinnor i totalförsvaret att lyckas.

I motionen anförs *flera skäl för att utöka plikten även till kvinnor.* Ett sådant är *kvalitetsaspekten.* Med en könsneutral värnplikt skulle man tillgodose

de samlade personalbehoven inom civilt och militärt försvar genom att utgå från hela befolkningen.

Ett annat skäl till att utsträcka plikten till att gälla även kvinnor ligger i nödvändigheten av att värnplikten i alla aspekter är en *spegling av dagens samhälle i övrigt*. Det har stor betydelse att vi alla känner ansvar för och efter förmåga medverkar till Sveriges försvar.

Motionärerna menar att de fördelar som fler kvinnor i försvaret skulle innebära i form av högre kvalitet och *fördjupad folkförankring* inte till fullo kan uppnås om inte kvinnorna är med i försvaret på samma villkor som männen. Likaså kommer integreringen och acceptansen av kvinnor inom försvaret aldrig att lyckas så länge kvinnorna behandlas annorlunda. Riksdagen föreslås därför tillkännage för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om *könsneutral värnplikt (yrkande 1)*.

Ett likalydande yrkande, med i huvudsak likalydande motiveringar, framförs i *motion 2001/02:Fö232 (fp)* av Eva Flyborg.

Förslag om *könsneutral värnplikt* framförs också i *kommittémotionerna 2000/01:Fö212 (fp) yrkande 8* och *2001/02:Fö10 (fp) yrkande 16 och yrkande 20 i denna del*, båda motionerna av Runar Patriksson och Eva Flyborg, samt i *partimotionerna 2000/01:A812 (fp) yrkande 13* och *2001/02:A229 (fp) yrkande 27*.

I *motion 2001/02:Fö227 (s)* av Hillevi Larsson anser motionären att det kan verka allvarligt att alla män inte kallas till värnplikt. Hon anser det dock vara ännu allvarligare att kvinnor inte alls kallas. En reell *allmän värnplikt som omfattar alla svenska medborgare, både män och kvinnor, bör därför införas*.

Utskottets ställningstagande

Allmänt om totalförsvarsplikten

De senaste hundra åren har ett system med mönstrings- och tjänstgöringsplikt tillämpats för att trygga försvarets personalförsörjning. Under de senaste åren har förutsättningarna för pliktsystemets tillämpning förändrats. Utvecklingen från ett invasionsförsvar till ett försvar med delvis annan inriktning och andra uppgifter än tidigare har medfört att betydligt färre totalförsvarspliktiga behövs tas ut och utbildas. Härur kan härledas vissa problem för pliktsystemet.

Utskottet konstaterar att regeringen i propositionen inte föreslår några grundläggande förändringar av själva systemet med totalförsvarsplikt. Regeringen anser att totalförsvarsplikten med en allmän mönstringsplikt för män alltjämt bör utgöra grunden för bemanningen av totalförsvaret. Genom plikten garanteras totalförsvaret den bästa bemanningen. De som är bäst lämpade bör tas ut, och bemanningsbehoven bör styra hur många som tas ut till tjänstgöring.

Utskottet ansluter sig till denna bedömning. Ett system med totalförsvarsplikt gör det nämligen möjligt att för landets försvar och för andra säkerhetspolitiska behov utnyttja kompetens och resurser som med andra personalförsörjningssystem inte skulle kunna disponeras. Inte minst viktigt är detta i en

försämrad säkerhetspolitisk situation om landets totalförsvaret då skulle behöva expandera. Totalförsvarsplikt med allmän mönstringsplikt för män är således för närvarande den mest ändamålsenliga metoden för att personalförsörja totalförsvaret. Det bör även i fortsättningen vara en plikt att delta i landets försvar.

Utskottet ser således inga skäl för att nu ändra i de allmänna grundläggande förutsättningarna för pliktssystemet. Däremot måste åtgärder vidtas som gör att pliktssystemet upplevs som rättvist och ökar motivationen hos de totalförsvarspliktiga att genomföra framför allt lång grundutbildning. De av regeringen aviserade förbättringarna av den ekonomiska ersättningen i samband med tjänstgöringen, tillsammans med det i propositionen föreslagna förbättrade försäkringsskyddet och reformeringen av disciplinsystemet, bör enligt utskottets mening ge incitament till en positivare attityd till plikttjänstgöring som sådan och till en förbättrad motivation hos de totalförsvarspliktiga.

Utskottet kan därmed inte förorda ett *personalförsörjningssystem som bygger på frivillighet*, vilket föreslås i *kommittémotion 2001/02:Fö8 (mp) yrkande 3 i denna del*.

Utskottet avvisar också förslagen om att *ersätta den allmänna värnplikten med ett yrkesförsvaret*, vilket förordas i *motion 2001/02:Fö225 (m)*, och att avskaffa lagen om totalförsvarsplikt, vilket föreslås i *motion 2000/01:Fö804 (m)*.

Likaså avvisar utskottet förslagen i *motion 2000/01:Fö805 (m)* om att utreda konsekvenserna av att *avskaffa värnpliktssystemet (yrkande 2)*, att ersätta värnpliktssystemet med ett *värvat yrkesförsvaret (yrkande 3)* samt att *avskaffa civilplikten och korttidsutbildade värnpliktiga (yrkande 1)*.

Utskottet ser för närvarande heller inte något behov av att *pröva alternativa modeller till pliktssystemet*, vilket förordas i *partimotion 2001/02:Fö9 (m) yrkande 11 i denna del*, i *kommittémotion 2001/02:Fö1 (m) yrkande 1* samt i *kommittémotion 2000/01:Fö212 (fp) yrkande 7*.

Samtliga här nämnda motionsyrkanden bör således *avslås av riksdagen*.

Könsneutral totalförsvarsplikt

Flera motioner förordar att totalförsvarsplikten utökas till att också omfatta kvinnor. Utskottet har förståelse för motionärernas jämställdhetsargument liksom för att en väsentligt bredare rekryteringsbas och en jämnare könsfördelning borde leda till kvalitetsförbättringar i totalförsvaret. Antalet kvinnor i försvaret bör således öka. Detta har också regeringen och Försvarmakten tydligt uttalat. Utskottet kan samtidigt konstatera att regeringen inte har remissbehandlat Pliktutredningens förslag om att utöka skyldigheten att mönstra och fullgöra civil- och värnplikt till att också gälla kvinnor. Konsekvenserna av att införa en könsneutral plikt är därför inte ordentligt klarlagda. Utskottet delar därför regeringens uppfattning att det för närvarande inte är aktuellt att utöka skyldigheten att fullgöra värnplikt och civilplikt till att även gälla kvinnor. Utskottet utgår från att regeringen återkommer till riksdagen

och informerar om vilka utredningar och förberedelser som görs för att i ett längre tidsperspektiv möjliggöra införandet av en könsneutral totalförsvarsplikt. Härav följer att utskottet *avstyrker motionerna 2000/01:Fö212 (fp) yrkande 8, 2000/01:Fö803 (v) yrkande 1, 2000/01:A812 (fp) yrkande 13, 2001/02:Fö8 (mp) yrkande 3 i denna del, 2001/02:Fö10 (fp) yrkandena 16 och 20 i denna del, 2001/02:Fö14 (v) yrkande 1, 2001/02:Fö15 (kd) yrkande 3, 2001/02:Fö16 (fp) yrkande 1, 2001/02:Fö206 (kd), 2001/02:Fö212 (v) yrkande 2 i denna del, 2001/02:Fö227 (s), 2001/02:Fö232 (fp) och 2001/02:A229 (fp) yrkande 27.*

*I kommittémotion 2000/01:Fö803 (v) sägs att det i jämställdhetsarbetet bör ingå att införskaffa och sprida kunskap om sexuella trakasserier. Motionärerna uttalar sig för ett uppdrag till Försvarsmakten att insamla sådan kunskap om kvinnors erfarenheter (yrkande 4) och att Försvarsmakten bör utvärdera arbetet mot sexuella trakasserier (yrkande 5). Utskottet vill erinra om att frågan om åtgärder mot sexuella trakasserier inom Försvarsmakten uppmärksammades vid en offentlig utskottsutfrågning i november 1999. Det betonades då att frågan var viktig på ett flertal sätt, nämligen ur ett samhällsperspektiv, ur ett personalpolitiskt perspektiv, ur ett utbildningsperspektiv, ur ett jämställdhetsperspektiv och ur ett diskrimineringsperspektiv. Försvarsmakten har som ett led i utskottets beredning av detta betänkande för utskottet redovisat vilka åtgärder som vidtagits sedan 1999 och vad som avses att göras för att motverka skilda slags trakasserier. Utskottet ansluter sig till motionärernas syn på behovet av att ta vara på kunskaper och erfarenheter som ett led i arbetet med att komma till rätta med problemet med sexuella trakasserier inom Försvarsmakten. Utskottets uppfattning är emellertid att Försvarsmakten vidtar åtgärder i linje med vad motionärerna förordar. Motionens syfte kan därmed anses tillgodosett varför den *inte bör bifallas.**

I samma motion avges ett yrkande med innebörd att värnpliktiga skall omfattas av lagen om diskriminering på grund av sexuell läggning (yrkande 6). Utskottet har valt att behandla detta yrkande under avsnittet Avgångar, arbetsmiljö och utrustning.

Mönstring, inskrivning och krigsplacering

Utskottets bedömning och förslag i korthet

När det gäller *mönstring och inskrivning* ansluter sig utskottet till de av regeringen föreslagna lagändringarna med innebörd *dels* att den totalförsvarspliktige senast fyra månader efter mönstring skall underrättas om inskrivningsbeslutet, *dels* att inskrivning i utbildningsreserven skall upphöra fem år efter inskrivning eller senast vid utgången av det kalenderår som den totalförsvarspliktige fyller 30 år. Utskottet föreslår därför att riksdagen antar den av regeringen

föreslagna lagen om ändringar i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i berörd del.

Utskottet avstyrker de motionsyrkanden som avser mönstring och inskrivning. Riksdagen bör därför avslå motionerna 2000/01:Fö806 (m), 2001/02:Fö17 (m) yrkande 1, 2001/02:A317 (v) yrkandena 24 och 25 samt 2001/02:So376 (kd) yrkandena 2–4.

När det gäller krigsplacering anser utskottet att den av regeringen föreslagna lagändringen i princip är riktig. Ingen skall behöva vara krigsplacerad längre än vad behoven i krigsorganisationen föranleder, och en tioårsgräns efter det senaste utbildningstillfället bör införas. Utskottet har emellertid erfarit att det krävs en övergångstid på två år för att det på individnivå skall vara möjligt att klarlägga vilka personer som fortsättningsvis bör finnas kvar i personalredovisningssystemet. Utskottet föreslår därför att riksdagen antar den av regeringen föreslagna lagen om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i den del som rör krigsplacering, med den ändringen att 3 kap. 12 § i nämnda lag skall träda i kraft den 1 juli 2004.

Propositionen

Inskrivning efter mönstring

Regeringen föreslår ändringar i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt med följande innebörd:

- Den totalförsvarspliktige skall senast fyra månader efter mönstringen *underrättas om inskrivningsbeslutet* eller beslut om att han inte är skyldig att fullgöra grundutbildning som är längre än 60 dagar.
- *Inskrivning i utbildningsreserven* skall upphöra efter fem år räknat från utgången av det kalenderår när den totalförsvarspliktige skrevs in. Om det behövs med hänsyn till Sveriges försvarsberedskap bör regeringen få besluta att inskrivningen inte skall upphöra. Inskrivningen i utbildningsreserven bör dock alltid upphöra vid utgången av det kalenderår då den totalförsvarspliktige fyller 30 år.

Som skäl för sina förslag framhåller regeringen bl.a. följande.

Motivationens betydelse för tjänstgöringen

Av lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt följer att Totalförsvarets pliktverk efter mönstring skall placera den totalförsvarspliktige i en eller flera befattningsgrupper samt skriva in honom för värnplikt eller civilplikt eller i en utbildningsreserv. En förutsättning härför är att resultatet av mönstringen visar att den totalförsvarspliktige har förutsättningar för att fullgöra värnplikt eller civilplikt. Ur varje befattningsgrupp skall de som är bäst lämpade skrivas in för tjänstgöring. Vid denna bedömning har den enskildes motivation till att fullgöra värnplikt eller civilplikt stor betydelse. Om en totalförsvarspliktig har

särskilda skäl för att genomgå grundutbildningen, bör också detta tillmätas betydelse vid bedömningen av lämpligheten (prop. 1994/95:6 s. 128).

Regeringen anser att detta synsätt skall gälla även fortsättningsvis vid lämplighetsbedömningen. Regeringen bedömer, i likhet med utredning, vidare att än större hänsyn skall tas till den enskildes inställning till tjänstgöringen vid urvalet. All verksamhet fungerar nämligen i regel bäst med deltagare som har en positiv inställning till den verksamhet som de deltar i.

Vid urvalet bör, enligt regeringens uppfattning, särskild hänsyn även tas till den enskildes vilja att pröva internationell tjänst.

Den enskildes egna önskemål bör i möjligaste mån beaktas vid såväl avgörandet om han skall tas ut för grundutbildning som är längre än 60 dagar, som vid avgörandet om i vilken befattningsgrupp han skall placeras. Vid lämplighetsbedömningen bör därför motivationen fortsättningsvis i fler fall än hittills få avgörande betydelse för inskrivningsbeslutet.

Regeringen lägger således stor vikt vid att de totalförsvarspiktiga som är bäst lämpade skall skrivas in för tjänstgöring. Vid bedömningen av vilka som är bäst lämpade skall den enskildes motivation till tjänstgöringen vara ett mycket tungt vägande skäl.

Inskrivning

Den totalförsvarspiktige som i dag genomgår mönstring skall vid mönstringen underrättas om *inskrivningsbeslutet* eller om ett beslut att han inte är skyldig att fullgöra värnplikt eller civilplikt. Detta innebär i praktiken att mönstringen avslutas med att mönstringsförrättaren diskuterar lämplig placering med den totalförsvarspiktige. När den totalförsvarspiktige lämnar mönstringen så har han ett beslut med sig om han skall tjänstgöra och i så fall var och när han skall tjänstgöra.

Dagens ordning innebär att vissa utbildningsplatser kan ”ta slut” redan första halvåret. Det innebär att lämpliga personer som mönstrar i slutet av året inte kan placeras på den befattning som de är mest lämpade för och helst vill komma i fråga för. Genom att förlägga inskrivning till någon eller några tidpunkter per år, så skulle man få en jämnare och mer rättvis fördelning av utbildningsplatserna.

En ordning med inskrivningar vid tre tillfällen per år borde enligt regeringens mening leda till att relativt få personer får vänta som längst fyra månader på ett beslut. De negativa konsekvenserna kan också överbryggas genom att den mönstrande vid mönstringen får ett preliminärt besked om han kommer att skrivas in eller inte, vilken typ av befattning eller verksamhet som kan bli aktuell samt tiden för in- och utryckning. Av stor betydelse är även att den totalförsvarspiktige får besked om när inskrivningsbeslutet kommer att fattas.

Fördelningen på befattningar eller verksamheter av de tjänstgöringsskyldiga som bedöms lämpliga för grundutbildning som är längre än 60 dagar skall ske vid några få tillfällen per år för hela landet. Regeringens uppfattning är att beslut om inskrivning skall fattas vid minst tre tillfällen per år.

En *inskrivning i utbildningsreserven* upphör i dag vid utgången av det kalenderår när den totalförsvarspliktige fyller 30 år. Regeringen delar utredningens bedömning att det normalt saknas behov av att låta inskrivningen kvarstå längre tid än fem år från inskrivningstillfället. Först i ett osäkrare omvärldsläge finns skäl att låta inskrivningen i utbildningsreserven vara längre. I övrigt anser regeringen inte att det finns skäl för att ändra bestämmelserna rörande utbildningsreserven.

Krigsplacering

Regeringen föreslår ändringar i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt med följande innebörd:

- En krigsplacering skall upphöra tio år efter det senaste tjänstgöringstillfället, om det inte finns särskilda skäl för att den skall kvarstå.
- En anmälan från bemanningsansvarig om behovet av totalförsvarspliktiga skall anses som en framställning om krigsplacering. Krigsplacering skall då beslutas i enlighet med anmälan om inte den bemanningsansvarige anmäler annat.
- Ett beslut om krigsplacering får ändras av den som är bemanningsansvarig inom ramen för dennes krigsorganisation. Beslut om ändrad krigsplacering skall anmälas till Totalförsvarets pliktverk. Totalförsvarets pliktverk fattar beslut om ändrad krigsplacering av den som är krigsplacerad i en för flera bemanningsansvariga gemensam verksamhet. Beslutet fattas efter framställan från den bemanningsansvarige i samråd med den myndighet som regeringen bestämmer.

Som skäl för sina förslag framhåller regeringen bl.a. följande.

Allmänt om krigsplacering

Krigsorganisationen är den organisation som Försvarsmakten skall kunna inta och civila beredskapsmyndigheter kunna övergå till under höjd beredskap. Kommuner och landsting skall övergå till krigsorganisation vid högsta beredskap. Genom krigsplacering skall totalförsvarsverksamheten tillförsäkras den bemanning som behövs vid höjd beredskap.

Beslut om krigsplacering av totalförsvarspliktiga som fullgjort grundutbildning fattas av Totalförsvarets pliktverk. Ansvaret för att olika totalförsvarsverksamheter bemannas ligger dock på det organ som svarar för verksamheten. Totalförsvarets pliktverk kan därför bara fatta beslut om krigsplacering efter en framställan från det organ som är bemanningsansvarigt. Beslut av Totalförsvarets pliktverk om krigsplacering kan inte överklagas men kan däremot ändras.

En totalförsvarspliktig som efter avslutad grundutbildning har förvärvat tillräckliga kunskaper och färdigheter för en krigsuppgift skall *krigsplaceras i en befattning eller i en viss verksamhet* som han eller hon är lämplig för. Den som har genomgått en längre grundutbildning än 60 dagar krigsplaceras som huvudregel i den befattning som han eller hon har grundutbildats för. Om det

från totalförsvarets synpunkt är väsentligt bättre får han eller hon dock krigsplaceras i en annan befattning eller verksamhet. Den som har fullgjort en grundutbildning i Försvarmakten kan alltså bli krigsplacerad i en personalreserv eller i en viss funktion i det civila försvaret. Den som efter grundutbildningen inte blir krigsplacerad i en befattning i krigsorganisationen blir i stället krigsplacerad i en verksamhet.

Behov av förändring

Regeringen anser att *systemet för krigsplacering behöver bli betydligt mer flexibelt*. För förband som skall ha en hög beredskap bör bemanningen ske med krigsplacering i en befattning så som i stor utsträckning också görs i dag. För många förband bör det dock räcka med mer övergripande jämförelser mellan tillgången på och behovet av grundutbildade totalförsvarspliktiga. Krigsplaceringsbeslutet behöver av det skälet inte vara detaljerat utan kan ange i vilket slag av verksamhet som den grundutbildade skall kunna tjänstgöra.

Motsvarande resonemang gäller även för det civila försvaret. Det innebär att totalförsvarspliktiga som före ett anpassningsskede grundutbildas för uppgifter i krigsorganisationen hos kommunerna kan krigsplaceras som en kollektiv resurs för förstärkning i ett anpassningsskede. Först i anpassningsskedet fördelas den gemensamma resursen mellan kommuner genom krigsplacering i befattningar.

Redan i dag krigsplaceras många totalförsvarspliktiga efter fullgjord grundutbildning i en verksamhet. Regeringen ser inga hinder för att denna utveckling ökar. Förfarandet rymmer inom ramen för gällande lagstiftning.

Många som i dag utbildas för civilplikt krigsplaceras inte på grund av att någon framställan om krigsplacering inte inkommer till Totalförsvarets pliktverk. Krigsplaceringen är ett besked om att den utbildade behövs i en krigssituation. Regeringen anser därför att bemanningsansvarigas begäran till Totalförsvarets pliktverk om inskrivning för civil- eller värnplikt även skall uppfattas som en begäran om krigsplacering om någon särskild framställan inte inkommer. Överstiger antalet totalförsvarspliktiga som fullgjort grundutbildningen det av kommunerna anmälda behovet eller om kommunerna efter utbildningen har anmält att behovet har minskat, krigsplaceras överskottet lämpligen i en verksamhet som kan fungera som en personalreserv i ett anpassningsläge (kollektiv resurs).

I dag är det bara Totalförsvarets pliktverk som kan besluta om krigsplacering. För att ytterligare underlätta förfarandet rörande krigsplacering bör Försvarmakten och andra bemanningsansvariga organ ha *rätt att själva inom ramen för den egna krigsorganisationen besluta om ändrad krigsplacering*. Alla sådana beslut skall givetvis anmälas till rekryteringsmyndigheten, Totalförsvarets pliktverk, för registrering.

Huvudregeln är, som nyss påpekats, att ingen skall vara krigsplacerad utan att vederbörande har förmåga att fullgöra de uppgifter som han eller hon är krigsplacerad för. Har en längre tid förflutit från senaste tjänstgöringstillfället

minskar utbildningens värde och aktualitet. Den krigsplacerades kompetens kan, vid utebliven repetitionsövning, förutsättas ha avtagit i sådan grad att krigsplaceringen bör hävas. Regeringen ser *regleringen av tiden för krigsplacering* som en garanti för att totalförsvaret tillförsäkras den bemanning som behövs samtidigt som den enskilde inte riskerar att utföra uppgifter som han eller hon inte har förutsättningar för. Längre tid än tio år bör inte förflöta utan någon tjänstgöring för att en krigsplacering skall stå kvar, om inte särskilda skäl föreligger.

Motioner

I en motion om mönstring, *motion 2000/01:Fö806 (m)* av Björn Leivik och Elizabeth Nyström, konstateras att det i dag endast är en tredjedel av alla män som gör värnplikten. Detta innebär att cirka en sjättedel av Sveriges befolkning genomgår värnplikten. Motionärerna konstaterar vidare att det i dagens slimmade försvarsmakt kanske inte finns plats för fler än så. Men då skall vi i alla fall ta in dem som vill och är lämpade. Enligt motionärerna visar uppgifter från Överbefälhavaren att alltför många olämpliga individer passerar igenom mönstringen och in i det militära. Flera sägs vara av Säkerhetspolisen kända nazister som finns i polisen register.

I dag kontrolleras bara om de som mönstrar har gjort sig skyldiga till något grövre brott, t.ex. brott mot vapenlagen eller hets mot folkgrupp. De mönstrande måste prata med en psykolog, men här frågas aldrig om demokratiska värderingar. Enligt motionärerna måste något göras för att få en avsevärt bättre kontroll av ungdomar som mönstrar. Motionärerna föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om *bättre kontroll av dem som mönstrar till värnplikt*.

I en motion om välfärdssjukdomar, *motion 2001/02:So376 (kd)* av Margareta Viklund, pekar motionären på att Sverige är på god väg att komma i kapp USA i "välfärdssjukdomsligan". Bland annat drabbas alltför många barn och ungdomar av övervikt. Antalet förtidspensioneringar ökar dramatiskt.

Motionären anser att Pliktverket, som sköter mönstringen av totalförsvarspliktiga, får en mycket god bild av hälsotillståndet bland den manliga delen av våra tonåringar. Om Pliktverkets uppdrag utökades så att alla 18-åringar fick genomgå mönstringsprocessen, skulle detta innebära att samhället, förutom att få tillgång till ett bredare rekryteringsunderlag för Försvarsmaktens behov, tog ett första steg mot en närmast heltäckande folkhälsoscanning. Riksdagen föreslås därför ge regeringen i uppgift att *utöka Pliktverkets uppdrag så att alla 18-åringar får genomgå mönstring i syfte att få en i det närmaste heltäckande folkhälsoundersökning (yrkande 2)*.

Om Pliktverkets uppdrag dessutom kombinerades med resurser för allmän och individuell folkhälsorådgivning, till exempel när det gäller kost och motion, skulle sannolikt markanta framsteg göras när det gäller att hejda välfärdrelaterade sjukdomar. *Pliktverket föreslås ges sådana möjligheter till folkhälsorådgivning (yrkande 3)*.

Enligt motionären bör försök genomföras med här angett syfte. Skåne län sägs härvid lämpa sig väl som försökslän. Motionären föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att genomföra ett *pilotprojekt med folkhälsoscanning och friskvårdsrådgivning* för alla 18-åringar i Skåne län i regi av Pliktverkets regionkontor i Kristianstad och Region Skåne (yrkande 4).

I Vänsterpartiets *partimotion 2001/02:A317 (v)* om orättvisor i samhället betonas att mönstringen inte får utestänga någon på grund av etnisk bakgrund, kön, klasstillhörighet eller sexuell läggning. Eftersom Pliktverket inte efterfrågar uppgifter om utländsk bakgrund vet vi inte om inskrivningsprovet har en utslagningseffekt. Riksdagen bör därför begära att regeringen tillsätter en utredning som ser över huruvida *inskrivningsproven vid mönstringen missgynnar eller diskriminerar personer med utländsk bakgrund* (yrkande 24).

I samma motion noterar motionärerna att det inom Försvarsmakten pågår ett projekt för åtgärder mot främlingsfientlighet, rasism och nazism. Genom ökad information och utbildning skall personalen, såväl fast anställda som värnpliktiga, bibringas kunskap om dessa frågor. Försvarsmakten skall också förändras så att antalet befäl, civila och värnpliktiga med utländskt ursprung ökar. För att detta skall vara möjligt krävs enligt motionärerna en väl utarbetad strategi, med utgångspunkt i den faktiska situationen och med konkreta målsättningar. Dessutom krävs att *Försvarsmakten ser över värnpliktsutbildningen i syfte att öka andelen personer med utländsk bakgrund*. Detta bör riksdagen ge regeringen till känna (yrkande 25).

I *motion 2001/02:Fö17 (m)* av Roy Hansson konstateras att mönstringen för närvarande sker i huvudsak det år som den mönstrande går i årskurs två på gymnasiet. Med inryckning efter gymnasiet blir tiden lång mellan mönstringstillfället och inryckningen. Är det sedan så att inryckningen av något skäl försenas, beroende på försvarets möjlighet att bereda den enskilde plats, eller om den enskilde av något skäl önskar senarelägga inryckningstillfället, kan tiden bli extra lång mellan mönstring och inryckning. Det vore därför en fördel om *mönstringen kunde flyttas närmare det planerade inryckningstillfället*, vilket riksdagen för regeringen som sin mening bör tillkännage (yrkande 1).

Utskottets ställningstagande

Mönstring och inskrivning

Som framgått av det föregående delar utskottet regeringens uppfattning att det även fortsättningsvis skall vara de bäst lämpade som efter mönstring skall skrivas in för tjänstgöring. Vid bedömningen av vilka som är bäst lämpade bör den enskildes motivation för att göra värnplikt eller civilplikt ha stor betydelse.

Regeringen föreslår en ändring av lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt för att göra det lättare att ta ut de bäst lämpade. En jämnare och mer rättvis fördelning av utbildningsplatserna skulle kunna uppnås genom några fler

inskrivningstillfällen per år. Utskottet har ingen annan mening härom och anser, liksom regeringen, att den totalförsvarspliktige bör få vänta högst fyra månader efter mönstringen på sitt uttagningsbeslut.

Utskottet ansluter sig vidare till regeringens överväganden beträffande inskrivning i utbildningsreserven.

Vänsterpartiet förordar att regeringen undersöker om inskrivningsproven vid mönstringen missgynnar eller *diskriminerar personer med utländsk bakgrund* och att Försvarsmakten ser över värnpliktsutbildningen för att *öka andelen personer med utländsk bakgrund*.

Utskottet har noterat att regeringen såväl i propositionen om fortsatt förnyelse av totalförsvaret (prop. 2001/02:10) som i regleringsbrevet för år 2002 gör tydliga markeringar som tyder på en ambition att öka mångfalden i Försvarsmakten. I regleringsbrevet uppdras exempelvis åt Pliktverket att i samverkan med Försvarsmakten och andra utbildningsanordnare att vidta åtgärder så att totalförsvaret speglar samhällets mångfald, bl.a. vad avser etnisk bakgrund.

Utskottet har erfarit att Pliktverket i samband med mönstringen behandlar alla mönstrande lika. Alla genomgår likadana skriftliga prov. Proven och samtalen med psykolog och inskrivningsförrättare utgör underlag för att välja de bäst lämpade för skilda befattningar. Utskottet har vidare erfarit att Pliktverket har uppdragit åt Försvarshögskolan att kartlägga hur mönstrande med olika bakgrund presterar på inskrivningsprovet.

Med hänsyn till det anförda ser utskottet för sin del inte något behov av att riksdagen beslutar åtgärder i enlighet med vad som föreslås i *partimotion 2001/02:A317 (v) yrkandena 24 och 25*. Motionsyrkandena bör därför avslås.

I *motion 2000/01:Fö806 (m)* förordas en *bättre kontroll av dem som mönstrar till värnplikt* för att undvika att olämpliga individer skrivs in. Utskottet vill för sin del anföra följande. Samtliga totalförsvarspliktiga som skrivs in för värnplikt kontrolleras genom att Pliktverket begär in uppgifter från Rikspolisstyrelsen enligt förordningen (1999:1134) om belastningsregister och förordningen (1999:1134) om misstankeregister. Ur belastningsregistret lämnas enbart uppgifter om vissa brott, t.ex. vapenbrott och hets mot folkgrupp. Ur misstankeregistret lämnas endast uppgifter om brott för vilka åtal väckts. De totalförsvarspliktiga som avses placeras i säkerhetsklassad befattning kontrolleras mot samtliga register som finns hos Rikspolisstyrelsen, även Säkerhetspolisens spaningsregister.

Vid mönstringen efterfrågar Pliktverket inte den mönstrandandes politiska åsikter. Enligt lagen om totalförsvarsplikt (1999:1809) skall Pliktverket skriva in den som är bäst lämpad för en viss befattning. Vid mönstringen genomgår den mönstrande flera olika prov och även samtal med psykolog och inskrivningsförrättare. Deras respektive bedömningar ligger till grund för om den mönstrande skall anses bäst lämpad att skrivas in för tjänstgöring. En person för vilken det uppenbart framgår att denne inte delar fundamentala samhällsliga värderingar kommer inte att bedömas som bäst lämpad. Utskottet anser

därför att motionen inte bör föranleda någon åtgärd från riksdagen. *Motionen avstyrks sålunda.*

I *motion 2001/02:Fö17 (m) yrkande 1* uttalar fördelar med att *flytta mönstringen närmare inryckningen*. Utskottet håller med om detta och kan samtidigt konstatera att regeringen i regleringsbrevet för Totalförsvarets pliktverk anger att målet skall vara att inryckningen skall ske senast tolv månader efter gymnasieutbildningen för minst 70 % av de inskrivna totalförsvarspliktiga. Motionsyrkandet får därmed anses vara tillgodosett varför *motionen avstyrks i denna del.*

I *motion 2001/02:So376 (kd)* förordas att Totalförsvarets pliktverk ges möjlighet till allmän *folkhälsorådgivning (yrkande 3)*, dels åläggs att göra en *folkhälsoundersökning* på alla som mönstrar (*yrkande 2*), dels att genomföra ett *pilotprojekt med hälsoskanning och hälsorådgivning i Skåne (yrkande 4)*. Utskottet anser för sin del att mönstringen syftar till att ta ut plikttjänstgörande, inte till folkhälsoskanning eller folkhälsorådgivning. Om en sådan undersökning skall genomföras av unga människor i kombination med rådgivning synes det vara rimligare att göra den i tredje året i gymnasieskolan. Utskottet *avstyrker motionsyrkandena.*

Utskottet föreslår sammanfattningsvis därför *bifall till regeringens förslag till ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i den del som rör mönstring och inskrivning.*

Krigsplacering

Utskottet delar regeringens bedömning att systemet för krigsplacering behöver bli mer flexibelt. Krigsplaceringsbesluten i Försvarmaktens krigsförband behöver inte vara så detaljerade som hittills. Det kan i många fall räcka med att ange i vilket slags verksamhet som den grundutbildade skall kunna tjänstgöra. Motsvarande bör också gälla för det civila försvaret.

När det gäller den av regeringen förslagna ändringen i 3 kap. 12 § lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt med innebörd att en krigsplacering skall upphöra tio år efter det senaste tjänstgöringstillfället, om det inte finns särskilda skäl för en förlängning, vill utskottet anföra följande. Det är en fördel med en tidsgräns eftersom en sådan sätter press på att hålla registret med krigsplaceringar aktuellt. Ingen skall behöva vara krigsplacerad längre än vad behoven i krigsorganisationen föranleder. Ingen skall heller behöva riskera att bli uttagen till tjänstgöring som vederbörande inte har kompetens för att utföra.

Lagändringen avses träda i kraft den 1 juli 2002. Utskottet har erfarit att det tills dess inte är möjligt att på individnivå hinna klarlägga vilka av alla de nu krigsplacerade inom Försvarmakten, inledningsvis ca 55 000 personer, som inte har tjänstgjort under en tioårsperiod men där det kan finnas skäl för fortsatt krigsplacering. Det finns därmed i övergången en uppenbar risk för att Försvarmakten och Totalförsvarets pliktverk tappar bort ett stort antal individer som behövs för att bemanna de s.k. nationella skyddsstyrkorna, inklu-

sive hemvärnet eller eljest fortsättningsvis skulle kunna och också skulle vilja göra insatser i försvaret, t.ex. i olika former av frivillig tjänstgöring. Försvarsmakten och andra bemanningsansvariga inom totalförsvaret bör därför under en tillräckligt lång övergångsperiod ges möjlighet att för berörda individer pröva om det finns särskilda skäl för att behålla krigsplaceringen trots att de inte tjänstgjort under en tioårsperiod. Utskottet har erfarit att Försvarsmakten och Totalförsvarets pliktverk är överens om att två år skulle vara en lämplig övergångsperiod.

Utskottet vill vidare erinra om den beredskap som måste finnas för att kunna organisera tillväxtförband. Regeringen har i propositionen Fortsatt förnyelse av totalförsvaret (prop. 2001/02:10) redovisat vilka förband i Försvarsmakten som skall kunna organiseras och inom vilka tidsramar. Personalregistreringssystemet måste sålunda vara utformat så att de av riksdagen beslutade insatsförbanden, de nationella skyddsstyrkorna samt de angivna tillväxtförbanden kan organiseras även om personalen normalt inte är krigsplacerad i ett visst förband eller på en viss utpekad uppgift. Personalredovisningssystemet måste vidare göra det möjligt att kalla in totalförsvarspliktig personal till repetitionsutbildning eller annan tjänstgöring. Motsvarande bör gälla för andra bemanningsansvariga myndigheter.

Utbildning och tjänstgöring inom de frivilliga försvarsorganisationerna finansieras i allt väsentligt med statsbidrag. Denna verksamhet skall enligt regeringens föreskrifter främja totalförsvaret. Försvarsmakten och Överstyrelsen för civil beredskap inriktar verksamheten. Utskottet anser därför att även en relevant utbildning i en frivillig försvarsorganisation utgör särskilda skäl som kan förlänga krigsplaceringstiden. Därigenom kan de resurser som ställs till förfogande av bl.a. Försvarsmakten, och som finansierats med statliga medel, tillgodogöras totalförsvaret.

Styrande för krigsplacering är den enskildes förmåga att kunna lösa sina uppgifter. Enligt utskottets mening är det inte avgörande om en kompletterande utbildning har skett på frivillig väg, t.ex. i utlandsstyrkan eller i en frivillig försvarsorganisation, eller om utbildningen genomförts som repetitionsutbildning med stöd av plikt. Således måste personalregistreringssystemet också kunna hantera den personal som utbildats på frivillig väg så att den kan tillgodogöras totalförsvaret och vid behov krigsplaceras. Utskottet anser därför att tjänstgöring i utlandsstyrkan och annan relevant frivillig tjänstgöring är sådan för krigsuppgiften kompetensupprätthållande utbildning eller tjänstgöring som normalt sett är särskilda skäl för att krigsplaceringen inte skall hävas.

Mot bakgrund av vad utskottet här har anfört föreslår utskottet att riksdagen *bifaller regeringens förslag till ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i den del som rör krigsplacering, med den ändringen att 3 kap. 12 § i nämnda lag skall träda i kraft den 1 juli 2004.*

Utbildningens innehåll

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen antar regeringens förslag dels till lag om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt, dels till lag om ändring i lagen (1994:588) om fredsfrämjande verksamhet, med innebörd att utbildning för fredsfrämjande verksamhet skall kunna ingå i grund- och repetitionsutbildning om den ger kunskaper och färdigheter som krigsuppgiften kräver.

Utskottet föreslår att riksdagen avslår motion 2000/01:Fö401 (kd) om civilpliktiga brandmäns utbildningssituation.

Propositionen

Regeringens förslag

Regeringen föreslår ändringar dels i *lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt*, dels i *lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet* med följande innebörd:

- *Utbildning för fredsfrämjande verksamhet* skall kunna ingå i grundutbildning och repetitionsutbildning under förutsättning att den ger eller vidmakthåller och utvecklar sådana kunskaper och färdigheter som krigsuppgiften kräver.

Utredningens förslag och remissopinionen

Regeringen anger att utredningens förslag i denna del i huvudsak stämmer överens med regeringens. Utredningen har dock föreslagit att allt deltagande i utbildning inom ramen för internationellt samarbete som avses i lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet skall omfattas av totalförsvarsplikten. Utredningen har också föreslagit att det i utbildningen skall kunna ingå att med plikt delta i internationella operativa insatser, t.ex. på grund av bilaterala avtal om minröjning, om deltagandet kan inordnas i utbildningsplanen för utbildningen och regeringen har medgivit det.

Flera remissmyndigheter har haft synpunkter på utredningens förslag i denna del. Sålunda föreslår Försvarsmakten att det skall kunna ske direktinskrivning till förband avsedda för internationella insatser. Officersförbundet anser att utbildningsmoment som avses specifikt för den internationella fredsfrämjande eller fredsbevarande tjänsten skall kunna ingå i grundutbildningen medan Nämnden för personalvård för totalförsvarspiktiga föreslår att endast övningsmoment som har relevans för fredsfrämjande insatser skall kunna ingå.

Flera remissorgan, bl.a. Statens räddningsverk, Överstyrelsen för civil beredskap, Nämnden för personalvård för totalförsvarspiktiga, Värnpliktsrådet och Civilpliktsrådet, motsätter sig eller är tveksamma till att totalförsvarspiktiga med plikt skall delta i internationella operativa insatser.

Regeringens motiv för sina förslag

I *skälen för sina förslag* anför regeringen bl.a. följande.

Grundläggande förutsättningar för utbildningsplikten

Regeringsformen garanterar varje medborgare ett skydd gentemot det allmänna mot frihetsberövanden och vissa andra begränsningar i rörelsefriheten. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den. Reglerna om totalförsvarspflicht är att betrakta som begränsningar av rörelsefriheten.

Bestämmelserna om utbildningsplicht motiveras, anför regeringen, av att den som är totalförsvarspflichtig är skyldig att fullgöra beredskaps- och krigstjänst. Utbildningens praktiska och teoretiska innehåll styrs av detta mål. För att inte komma i konflikt med den grundlagsskyddade rörelsefriheten finns i dag särskilt angivet i 5 kap. 3 § lagen om totalförsvarspflicht att grundutbildningen skall ge de kunskaper och färdigheter som krigsuppgiften kräver.

Försvarsmaktens utökade internationella engagemang medför ökade behov för myndigheten att även i detta arbete använda den resurs som de totalförsvarspflichtiga utgör samt att utbilda dem för att klara dessa uppgifter. Regeringens uppfattning är, i likhet med utredningens och flera remissinstansers uppfattning, att utbildning som inte korresponderar med en skyldighet att tjänstgöra går utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med utbildningen. Totalförsvarspflichten innebär inte någon skyldighet att tjänstgöra i internationell fredsfrämjande verksamhet. Uppgiften att tjänstgöra internationellt bygger på ett frivilligt åtagande från den enskilde genom ingående av ett anställningsavtal. Utgångspunkten bör därför alltså vara att *det skall finnas en koppling mellan utbildningen och en tjänstgöringsplicht*. Utbildning som endast har betydelse för anställning i utlandsstyrkan kan därför inte ske med stöd av utbildningsplikten inom ramen för totalförsvarspflichten.

I detta sammanhang understryker regeringen att totalförsvarspflichtiga inte med stöd av totalförsvarspflichten är skyldiga att delta i all verksamhet som Försvarsmakten har att utföra. Deltagande i olika uppdrag som Försvarsmakten har kan ibland framstå som bra övningstillfällen. Men är verksamheten inte planerad som en övning utan i första hand för att utföra ett arbete saknas många gånger de moment som just karakteriserar en övning inbegripet frågor om säkerhet och kontroll. I sådan verksamhet, såsom till exempel minröjningsoperationer utomlands, skall de totalförsvarspflichtigas deltagande grundas på frivillighet, vilket också är fallet i dag.

Betydelsen av en förändrad krigsuppgift

Enligt regeringens mening skall utgångspunkten således alltså vara att endast utbildning som är av betydelse för den totalförsvarspflichtiges beredskaps- eller krigstjänstgöring får ingå i grund- och repetitionsutbildningen. Den omdaning som nu sker inom det svenska försvaret från ett traditionellt invasionsförsvaret till ett modernt insatsförsvaret innebär att den tänkta krigsuppgiften inte längre har samma innehåll. Den ändrade inriktningen av Försvars-

makten som pågår kommer därför att kunna medföra mycket långtgående förändringar av utbildningens innehåll i förhållande till i dag. Tidigare har man ansett att totalförsvarspliktiga inte kan anses skyldiga att delta i utbildning för fredsfrämjande verksamhet inom ramen för internationellt samarbete. Regeringen menar att förändringen av Försvarsmakten gör att man numera kan se annorlunda på den saken.

Utbildningsmoment som primärt ingår i förberedelserna för en eventuell internationell tjänstgöring får ges under grund- och repetitionsutbildningen om de också stärker den totalförsvarspliktiges förmåga att fullgöra de uppgifter som kommer att krävas av honom eller henne under tjänstgöring i krig.

Ytterligare en faktor att ta hänsyn till vid bedömningen av vad som skall ingå i utbildningen är en sådan självklarhet som att de totalförsvarspliktiga inte får utsättas för obefogade risker.

Det är också enligt regeringens mening helt klart att utbildningsmoment som utgör förberedelse för ett bestämt utlandsuppdrag, så kallad missionsinriktad utbildning, inte kan ges inom ramen för grund- eller repetitionsutbildning. Mot bakgrund av det som nu har sagts anser regeringen att det i 5 kap. 3 § lagen om totalförsvarsplikt bör föras in en föreskrift som klarlägger att det i grundutbildningen och repetitionsutbildningen kan ingå utbildning för fredsfrämjande verksamhet, om den ger eller vidmakthåller och utvecklar sådana kunskaper och färdigheter som krigsuppgiften kräver.

Utbildning enligt lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet

I lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet har regeringen bemyndigats att sända en väpnad styrka utomlands för att delta i utbildning för fredsfrämjande verksamhet inom ramen för internationellt samarbete. Med utbildning avses i lagen även övning. Lagen möjliggör att låta en svensk väpnad styrka delta i övningar som genomförs inom ramen för samarbetet Partnerskap för fred (PFF) utan riksdagens samtycke. I samband med lagens tillkomst konstaterades att deltagande i utbildning för fredsbevarande verksamhet som äger rum inom ramen för internationellt samarbete inte primärt är att betrakta som ett led i utbildningen av värnpliktiga för krigsbefattningar i det svenska försvaret, prop. 1993/94:244 s. 8. En värnpliktig ansågs därför, som framgår av det föregående, inte med stöd av den då gällande värnpliktslagen skyldig att delta i sådan utbildning. Det fordras därför i dag att den totalförsvarspliktige lämnar sitt samtycke om han skall delta i sådan utbildning.

Det svenska försvaret har sedan tillkomsten av lagen om utbildning för fredsfrämjande verksamhet förändrats avsevärt. Sverige deltar i fredsfrämjande verksamhet inom ramen för internationellt samarbete inte enbart för att bidra till fred och säkerhet i omvärlden utan också för att verksamheten är av betydelse för vår nationella försvarsförmåga. Den tänkta krigsuppgiften är till stora delar förändrad. Regeringen anser att deltagande i internationella övningar är av stort värde för det nya svenska insatsförsvaret. Verksamheten som bedrivs inom ramen för detta internationella samarbete ger nämligen

utbildning och erfarenheter som utvecklar den nationella försvarsförmågan. Det är alltså regeringens uppfattning att den här typen av utbildnings- och övningsmoment normalt sett stärker den enskildes förmåga att klara de beredskaps- och krigsuppgifter som han eller hon kan komma att ställas inför i krig.

Utbildning och övning för fredsfrämjande verksamhet äger rum såväl i Sverige som utomlands. Regeringen ser inte något skäl för att begränsa utbildningsplikten bara till utbildning och övning i Sverige.

Mot bakgrund av vad som här sagts anser regeringen att *bestämmelsen om att särskilt samtycke krävs av den totalförsvarspliktige vid deltagande i utbildning enligt lagen om utbildning för fredsfrämjande verksamhet skall ändras*. När ett deltagande är av betydelse för en totalförsvarspliktigs förmåga att fullgöra krigsuppgiften skall det inte längre krävas samtycke från den totalförsvarspliktige. Varje sådant deltagande måste ställas mot utbildningsplanen och utbildningsmålen.

Motion

I *motion 2000/01:Fö401 (kd)* av Amanda Agestav och Magnus Jacobsson anförs att Luftfartsverkets utbildning av flygplatsbrandmän är attraktiv. Många totalförsvarspliktiga söker sig till denna utbildning. Det innebär inte några större svårigheter för Luftfartsverket att rekrytera tillräckligt med personal för att klara säkerhetskraven på flygplatserna. Motionärerna säger sig dessvärre ha erfart att civilpliktiga flygplatsbrandmän används för andra uppgifter än den utbildningen syftar till, bl.a. till bagagehantering. Det behövs därför en *översyn av civilpliktiga brandmäns utbildningssituation*, vilket riksdagen som sin mening bör ge regeringen till känna.

Utskottets ställningstagande

Att tjänstgöra i fredsfrämjande verksamhet bygger på frivillighet där den enskilde ingår ett anställningsavtal. Totalförsvarsplikten innebär således inte någon skyldighet att tjänstgöra i internationell fredsfrämjande verksamhet. Utskottet delar därför regeringens uppfattning att utbildning som endast har betydelse för anställning i utlandsstyrkan inte bör få ske med stöd av totalförsvarsplikten. Utgångspunkten bör sålunda även i fortsättningen vara att endast utbildning som har betydelse för den totalförsvarspliktiges beredskaps- och eller krigstjänstgöring skall få ingå i grund- och fortsättningsutbildningen.

Utbildningsmoment, vilka primärt ingår i förberedelserna för en eventuell internationell tjänstgöring skulle stärka den totalförsvarspliktiges förmåga att fullgöra sina uppgifter under tjänstgöring vid beredskap och i krig, bör dock få ingå i grund- och fortsättningsutbildningen. Utskottet gör i detta fall samma bedömning som regeringen. En förutsättning är självfallet att de totalförsvarspliktiga inte får utsättas för obefogade risker.

Utskottet föreslår därför *bifall till regeringens förslag* till ändringar dels i lagen (1999:1809) om totalförsvarsplikt, dels i lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet i de delar som rör utbildningens innehåll.

I motion 2000/01:Fö401 (kd) förordas en översyn av *civilpliktiga brandmäns utbildningssituation*. I maj 2001 uppdrog regeringen åt Luftfartsverket att i samråd med Överstyrelsen för civil beredskap och Pliktverket att dels redovisa förutsättningarna för dimensionering av totalförsvarspliktiga flygplatsbrandmän, dels lämna förslag till den grundutbildning av sådana brandmän som skall genomföras för att tillgodose totalförsvarets behov. Luftfartsverket rapporterade till regeringen i juni 2001. Regeringen har nyligen till riksdagen (prop. 2001/2002:10 s. 211) redovisat sin bedömning att utbildningen av civilpliktiga flygplatsbrandmän bör upphöra från och med 2004. Motionens syfte bör därmed bli tillgodosett. Utskottet *avstyrker därför motionen*.

Avgångar, arbetsmiljö och utrustning

Utskottets bedömning och förslag i korthet

Utskottet anser att syftet med de motionsförslag som rör förbättringar i arbetsmiljön för att minska avgångarna under grundutbildningen i huvudsak kommer att bli tillgodosett till följd av åtgärder som genomförts eller som avses vidtas. Utskottet gör samma bedömning när det gäller motionsvis föreslagna åtgärder som rör arbetsmiljön ur ett kvinnoperspektiv.

Riksdagen bör därför avslå motionerna 2000/01:Fö803 (v) yrkandena 2, 3 och 6, 2001/02:Fö14 (v) yrkande 2, 2001/02:Fö237 (v) yrkandena 1–4 samt 2001/02:Fö269 (c) yrkande 3.

Regeringen lämnar i propositionen inga förslag som rör avgångar under utbildningen, arbetsmiljön för totalförsvarspliktiga eller de totalförsvarspliktigas utrustning. Däremot finns förslag i motioner på dessa teman.

Motioner

I *kommittémotion 2001/02:Fö237 (v)* av Berit Jóhannesson och Stig Sandström poängteras det stora problemet inom Försvarsmakten med de höga avgångarna bland de värnpliktiga under grundutbildningen. Ett av de vanligaste skälen till avhopp sägs vara hälsoskäl, både kroppsliga och psykosociala, där det sistnämnda dominerar. Att ungdomars psykiska hälsa är så pass dålig att de väljer att avbryta sin värnplikt anser motionärerna vara illavarslande på många sätt.

Pliktverket har till uppgift att genom mönstringen ta ut ungdomar till pliktutbildning inom totalförsvaret. Genom olika tester skall de som är bäst lämpade tas ut till de olika utbildningsplatserna. Försvarsmakten har ett stort och viktigt arbete i att minska avgångarna. Att fler ungdomar avbryter sin militärtjänstgöring på grund av psykosociala skäl får enligt motionärerna ses som ett observandum vad gäller arbetsmiljön inom Försvarsmakten. Eftersom avgångarna varierar är det viktigt att Försvarsmakten ser över arbetsmiljön, som

på många håll är bristfällig. Riksdagen bör därför begära att regeringen ger Försvarsmakten i uppdrag att se över sina nuvarande rutiner gällande *uppföljning av avgångar bland värnpliktiga i syfte att minska antalet avhopp från värnpliktstjänstgöringen (yrkande 1)*.

Riksdagen bör även begära att regeringen ger Försvarsmakten ett *uppdrag att se över arbetsmiljön för värnpliktiga i syfte att förbättra denna (yrkande 2)*.

Det är vidare viktigt att Försvarsmakten gör allt som är möjligt för att minska avgångarna, speciellt om dessa orsakas av psykosociala skäl. Det borde därför, menar motionärerna, finnas incitament för att satsa på bra arbetsmiljö och stöd i syfte att minska avgångar. Riksdagen bör därför ge regeringen i uppdrag att låta *Försvarsmakten genomföra åtgärder för att minska avgångarna (yrkande 3)*.

Problemet med stora avgångar finns inom civilpliktsområdet, men av delvis andra orsaker. De myndigheter som har ansvar för utbildningen av civilpliktiga har likaledes ett stort ansvar för att minska avgångarna. Riksdagen bör därför ge regeringen i uppdrag att låta *de myndigheter som utbildar ungdomar med stöd av civilplikt genomföra åtgärder i syfte att minska avgångarna (yrkande 4)*.

I *kommittémotion 2000/01:Fö803 (v)* av Berit Jóhannesson m.fl. uppmärksammas ett antal arbetsmiljöfrågor ur ett kvinnoperspektiv. Motionärerna anser att med fler kvinnor i försvaret så krävs det allmänna lösningar och inte sär lösningar för kvinnorna. Den utrustning som finns att tillgå för Sveriges värnpliktiga är enhetlig. All materiel som t.ex. kalsonger, stridsbälten, kängor och hjälmar är framtagen, utprovad och anpassad för män. En konsekvens av detta är att kvinnor inom Försvarsmakten inte kan få sina underkläder utdelade på samma villkor som för männen. Motionärerna anser att det i ett jämställt försvar skall vara en självklarhet att den utrustning som finns att tillgå i förråd och liknande skall kunna passa all personal. Riksdagen bör därför tillkännage för regeringen att den skall *avskaffa det särskilda bidraget för underkläder för kvinnor och ge Försvarsmakten i uppdrag att anskaffa trosor och behå (yrkande 2)*.

Motionärerna anser vidare att en förutsättning för att kvinnor och män skall kunna göra värnplikt och arbeta inom Försvarsmakten på lika villkor är att utrustning och materiel framtas, utprovas och anpassas till både kvinnor och män. Riksdagen bör därför uppdra åt *regeringen att ge Försvarsmakten i uppdrag att anskaffa utrustning och materiel som är framtagen, utprovad och anpassad till både kvinnor och män (yrkande 3)*.

I nämnda motion uppmärksammas också en undersökning av Försvarsmakten vilken visar att 80 % av homosexuella försvarsanställda upplever en negativ behandling på jobbet, trots att attityderna i samhället har förändrats på ett positivt sätt. År 1999 beslöt riksdagen i *lag (1999:133) att förbjuda diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning (HomOL)*. De som är anställda inom Försvarsmakten omfattas naturligtvis av denna lagstiftning. Det gör dock inte de värnpliktiga på samma sätt. Motionärerna föreslår därför

att riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till ändring av nämnda lag (1999:133) så att även de värnpliktiga omfattas av lagen om diskriminering på grund av sexuell läggning (yrkande 6).

I kommittémotion 2001/02:Fö14 (v) av Stig Sandström m.fl. kritiseras proposition 2001/02:11 för sin brist på kvinnoperspektiv i de åtgärder som föreslås. En hänvisning görs till kommittémotion 2000/01:Fö803 (v) och de konkreta förslag som där ges om hur utrustning och materiel kan anpassas till ett jämställt försvar. Motionärerna föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att denna bör ge Försvarsmakten i uppdrag att anpassa arbetsmiljön och utbildningsförhållandena till de krav som kan ställas på ett modernt och jämställt försvar (yrkande 2).

Även motion 2001/02:Fö269 (c) av Rigmor Stenmark har synpunkter på militär utrustning ur ett jämställdhetsperspektiv. Motionären menar att värnpliktsutbildningen fortfarande inte har anpassats efter de kvinnliga deltagarna. Kläder och övriga persedlar är utformade till större delen efter männen. Försvaret måste därför arbeta än intensivare med jämställdhetsfrågan, vilket riksdagen som sin mening bör ge regeringen till känna (yrkande 3).

Utskottets ställningstagande

Flera motionsyrkanden har, från delvis skilda perspektiv, anknytning till totalförsvarspliktigas arbetsmiljö. Regeringen avger inga förslag i denna del.

Avgångar under totalförsvarspliktigas grundutbildning är ett betydande problem. Under flera år har dessa avgångar ökat och uppgick år 2000 till i genomsnitt 16 %. Utskottet har vid flera tillfällen i samband med beredningen av regeringens budgetförslag tagit upp denna fråga. Exempelvis anförde utskottet hösten 2000 (bet. 2000/01:FöU1) att de avgångar som redovisades för verksamhetsåret 1999 – i genomsnitt 13 % – var oacceptabelt höga.

I kommittémotion 2001/02:Fö237 (v) ses avgångarna som en arbetsmiljöfråga och förordas förändrade rutiner för uppföljning av avgångarna (yrkande 1), ett uppdrag att se över arbetsmiljön för de värnpliktiga (yrkande 2) samt uppdrag att låta utbildningsansvariga myndigheter genomföra åtgärder för att minska avgångarna (yrkandena 3 och 4).

Utskottet anser för sin del att problemet med avgångar är betydligt vidare än att vara en arbetsmiljöfråga. Avgångsfrekvensen påverkas t.ex. också av vilka attityder de totalförsvarspliktiga har till tjänstgöringen som sådan, hur pass rättvist de uppfattar pliktsystemet och av hur de ser på ekonomiska och andra förmåner knutna till plikttjänstgöringen. Utskottet vill här erinra om att de av regeringen nu föreslagna förbättringarna i pliktsystemet har som främsta syften att öka de totalförsvarspliktigas motivation att mönstra och tjänstgöra och att öka rättvisan i systemet.

Utskottet har erfarit att det i Regeringskansliet och vid de utbildningsansvariga myndigheterna pågår arbete med att klarlägga avgångarnas faktiska orsaker. Detta är enligt utskottet mycket angeläget. Det behövs bättre kunskaper om avgångarnas orsaker för att kunna besluta och genomföra väl avvägda åtgärder för att minska dem. Det behövs i sammanhanget också en

uppföljning av hur de nu aktuella reformerna av pliktsystemet påverkar avgångsstatistiken.

Utskottet har vidare erfarit att de utbildningsansvariga myndigheterna arbetar med att förbättra arbetsmiljön, inte minst för att nedbringa antalet olyckor och olyckstillbud.

Mot bakgrund av vad utskottet här har anfört *avstyrks motion 2001/02:Fö237 (v) yrkandena 1–4*. Utskottet anser således att det inte nu finns skäl för att föreslå riksdagen att besluta om de uppdrag som förordas i motionen.

Arbetsmiljön ur ett kvinnoperspektiv är utgångspunkten för förslag i såväl kommittémotionerna 2000/01:Fö803 (v) och 2001/02:Fö14 (v) som i motion 2001/02:Fö269 (c). Motionärerna föreslår åtgärder för att *anpassa militär utrustning till kvinnor*. Utskottet har erfarit att det inom Försvarsmakten pågår ett arbete med det syfte som motionärerna förordar. Bland annat har till förbanden nyligen levererats kängor, hjälmar och kalsonger i mindre storlekar. Reaktionen uppges ha varit positiva. Försvarsmakten anser emellertid att det för närvarande inte är lämpligt att avskaffa det särskilda beklädnadsbidraget för kvinnor, vilket förordas i motion 2000/01:Fö803 (v). Skälet är att det ännu inte finns framtagen någon utprovad modell av behå och trosor.

Utskottet utgår från att motionernas syfte i huvudsak kommer att bli tillgodosett genom de åtgärder som genomförts eller som avses vidtas. Utskottet *avstyrker* därför *motionerna 2000/01:Fö803 (v) yrkandena 2 och 3, 2001/02:Fö14 (v) yrkande 2 och 2001/02:Fö269 (c) yrkande 3*.

I kommittémotion 2000/01:Fö803 (v) avges två yrkanden – yrkandena 4 och 5 – som rör åtgärder mot *sexuella trakasserier mot kvinnor*. Utskottet har valt att behandla dessa yrkanden i det föregående i samband med övervägandena med anledning av motionsförslagen om en könsneutral totalförsvarsplikt.

I samma motion förordas att även värnpliktiga bör omfattas av lagen (1999:133) om förbud mot *diskriminering* i arbetslivet *på grund av sexuell läggning* (yrkande 6). Utskottet vill inledningsvis konstatera att jämställdhetslagen (1991:433) skall förebygga uppkomsten av sexuella trakasserier. Utskottet har erfarit att den s.k. Diskrimineringsutredningen (dir. 2001:106) nyligen ersatts av en parlamentarisk kommitté. Denna kommitté skall se över hela diskrimineringslagstiftningen. I direktiven ingår att de totalförsvarspiktiga bör ges samma skydd mot diskriminering som getts studenter vid universitet och högskolor. Utskottet har vidare erfarit att Försvarsmaktens policy mot sexuella trakasserier, bl.a. inskriven i Försvarsmaktens handbok för personaltjänst, påpekar att värnpliktiga omfattas av samma bestämmelser som gäller för fast anställd personal. Varje förband och skola vid Försvarsmakten skall ha en lokal handlingsplan mot sexuella trakasserier.

Enligt utskottets mening kommer motionens syfte i denna del att bli tillgodosett. Utskottet *avstyrker* därför *motion 2000/01:Fö803 (v) yrkande 6*.

Säkerhet och personskadeskydd

Utskottets bedömning och förslag i korthet

Förebyggande åtgärder

Utskottet konstaterar att utvecklingen sedan hösten 2000 i flera viktiga avseenden varit positiv när det gäller det skadeförebyggande arbetet i försvaret.

Utskottet föreslår därför att motionerna 2000/01:Fö802 (v) yrkandena 1–4 och 2001/02:Fö14 (v) yrkande 4 avslås.

Ersättning vid personskada

När det gäller de *grundläggande bestämmelserna om ersättning vid skada* delar utskottet regeringens uppfattning att det inte bör vara någon skillnad om den totalförsvarspliktige fullgör lång eller kort grundutbildning eller repetitionsutbildning. Utskottet föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd i berörd del. Utskottet föreslår vidare att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m., i den del förslagen rör ersättning vid sjukdom och personskada, med den förändringen att ordet ”endast” i 1 § andra stycket inte bör strykas utan finnas kvar i den nya lydelsen.

När det gäller *livränteunderlagets storlek m.m.* anser utskottet att den s.k. ålderstrappan vid beräkning av livränteunderlaget bör avskaffas samt att *garantinivån för livränta* för totalförsvarspliktiga bör fastställas till minst sju prisbasbelopp vid tillämpning av lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring. Utskottet föreslår att riksdagen med avslag på motionerna 2001/02:Fö1 (m) yrkande 3 och 2001/02:Fö17 (m) yrkande 2 antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd i här berörd del med den ändringen i 12 § andra stycket att livränteunderlaget skall utgöra minst sju prisbasbelopp.

Utskottet anser att en *statliga riskgaranti* skall kompensera för de inslag av tvång och merrisk som finns i totalförsvarsverksamheten. Denna riskgaranti bör av regeringen i förordning fastställas till 22 prisbasbelopp.

Utskottet föreslår att riksdagen avslår motionerna 2001/02:Fö1 (m) yrkande 2 och 2001/02:Fö235 (m).

Rehabiliteringsansvar

Utskottet biträder regeringens förslag om ett utökat rehabiliteringsansvar för de utbildningsansvariga totalförsvarsmyndigheterna. Utskottet föreslår därför att riksdagen antar regeringens förslag till lag om förändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i berörd del. Riksdagen bör samtidigt avslå motionerna 2001/02:Fö1 (m)

yrkandena 4 och 5, 2001/02:Fö9 (m) yrkande 11 i denna del och 2001/02:Fö17 (m) yrkande 3.

Ersättning till anhöriga

Utskottet biträder regeringens förslag att anhöriga till totalförsvarspliktiga skall kunna få ersättning om de engagerar sig i rehabiliteringsarbetet för någon som skadas. Utskottet föreslår därför att riksdagen antar regeringens förslag till lag om förändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i berörd del.

Propositionen

Ersättning vid personskada

Regeringen föreslår ändringar dels i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd, dels i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m. med följande innebörd:

- Bestämmelserna om ersättning vid skada skall vara desamma oavsett om den totalförsvarspliktige fullgör lång eller kort grundutbildning eller repetitionsutbildning.
- Livränteunderlaget skall bestämmas till minst fem prisbasbelopp vid tillämpning av lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring.
- Alla som fullgör grund- eller repetitionsutbildning skall ha samma rätt till ersättning för sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt allmänna olägenheter till följd av skadan som följer av lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m.

Regeringen anför att utredningens förslag i princip stämmer överens med regeringens. Utredningen har dock föreslagit att livränteunderlaget skall vara sju och ett halvt prisbasbelopp. Flera remissinstanser avstyrker utredningens förslag i denna del och påpekar att sju och ett halvt prisbasbelopp motsvarar en inkomst som endast få totalförsvarspliktiga skulle kunna uppnå genom eget arbete.

I *skälen för sina förslag* framhåller regeringen bl.a. följande.

Nuvarande bestämmelser

Lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd gäller för den som tjänstgör enligt lagen om totalförsvarsplikt eller inställer sig till mönstring eller annan uttagning enligt den lagen eller till antagningsprövning enligt lagen om möjlighet för kvinnor att fullgöra värnplikt eller civilplikt med längre grundutbildning. Regeringen får föreskriva att lagen skall tillämpas även på den som frivilligt deltar i verksamhet inom totalförsvaret. Begreppet "skada" innefattar enligt lagen om statligt personskadeskydd både olycksfallsskada och sjukdom (prop. 1976/77:64 s. 127).

Enligt 10 § lagen om statligt personskadeskydd lämnas ersättning för sjukdom, bestående nedsättning av arbetsförmågan och dödsfall. Personska-

deskyddet omfattar enligt 6 § skada som har ådragits under skyddstiden. Med den tolkning av begreppet skada som gjorts innebär detta att skyddet omfattar de allra flesta skador och sjukdomar som den totalförsvarspliktige kan drabbas av under skyddstiden. Med skyddstid avses enligt 4 § den tid som löper mellan att den första färden påbörjas till inställelsen till dess att den sista färden från verksamheten avslutats.

Vid bestämmande av sjukpenning tillämpas vissa i 10 § lagen om statligt personskadeskydd angivna bestämmelser i *lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring*. Enligt 3 kap. 1 § lagen om arbetsskadeförsäkring har den som är sjukförsäkrad enligt lagen om allmän försäkring vid arbetsskada rätt till samma förmåner från sjukförsäkringen som vid annan sjukdom. Hel sjukpenning utges med 80 % av sjukpenninggrundande inkomst med avdrag för en karensdag. Många totalförsvarspliktiga har dock inte haft något arbete före inryckningen. Den sjukpenninggrundande inkomsten går då inte att fastställa eller blir mycket låg. I stället får ett *sjukpenningunderlag* enligt 12 § första stycket lagen om statligt personskadeskydd bestämmas med hjälp av vissa minimibelopp kopplade till den skadades ålder. Enligt dessa regler gäller för den som omfattas av bestämmelserna om längre grundutbildning än 60 dagar enligt lagen om totalförsvarsplikt att *sjukpenningunderlaget inte får beräknas till lägre belopp* än vad som motsvarar fyra gånger prisbasbeloppet enligt 1 kap. 6 § lagen om allmän försäkring för tid före 21 årsålder, fyra och en halv gånger prisbasbeloppet för tid mellan 21 och 25 års ålder och fem gånger prisbasbeloppet för tid från och med 25 års ålder.

För totalförsvarspliktiga som inte omfattas av bestämmelserna om lång grundutbildning – dvs. de som tas ut för en kortare grundutbildning eller fullgör repetitionsutbildning – och skadas under utbildningen tillämpas i motsvarande situation reglerna om vissa minimibelopp kopplade till den skadades ålder som återfinns i 4 kap. 10 § andra stycket lagen om arbetsskadeförsäkring. Enligt dessa regler får sjukpenningunderlaget inte beräknas till lägre belopp än vad som motsvarar två gånger prisbasbeloppet för tid före 21 års ålder, två och en halv gånger prisbasbeloppet för tid mellan 21 och 25 års ålder och tre gånger prisbasbeloppet för tid från och med 25 års ålder.

Enligt 13 § lagen om statligt personskadeskydd kan vidare en *särskild sjukpenning* utges om en totalförsvarspliktig under grundutbildning som är längre än 60 dagar har ådragit sig sjukdom under skyddstiden, utryckningsmånaden eller den efterföljande månaden och denna sjukdom sätter ned den totalförsvarspliktiges förmåga att skaffa sig inkomst genom arbete med minst en fjärdedel. Denna form av sjukpenning utges vid sjukdom som på grund av bestämmelserna i 6–8 §§ inte täcks av lagens övriga ersättningsbestämmelser.

Även vid *bestämmande av livränta* tillämpas vissa i 10 § lagen om statligt personskadeskydd angivna bestämmelser i lagen om arbetsskadeförsäkring. Den som genom arbetsskada fått sin förmåga att skaffa inkomst genom arbete nedsatt med minst en femtondel har enligt 4 kap. 1 § lagen om arbetsskadeförsäkring rätt till ersättning i form av livränta. Livränteunderlaget bestäms enligt 4 kap. 5 § lagen om arbetsskadeförsäkring i stort på samma sätt som

den sjukpenninggrundande inkomsten enligt 3 kap. 2 § lagen om allmän försäkring. Går det inte att fastställa någon sjukpenninggrundande inkomst får även för livräntan reglerna i 12 § första stycket lagen om statligt personskadeskydd när det gäller dem som fullgör längre grundutbildning och reglerna i 4 kap. 10 § andra stycket lagen om arbetsskadeförsäkring om vissa minimibelopp kopplade till den skadades ålder tillämpas.

De grundläggande ersättningsbestämmelsernas omfattning

Under grund- och repetitionsutbildningen utsätts de totalförsvarspliktiga för risker som de i annat fall inte skulle ha utsatts för. Detta gäller oavsett om det är fråga om kort eller lång grundutbildning eller repetitionsutbildning. Enligt regeringen motiverar dessa risker ett trygghetssystem som är lika för alla.

Bestämmelserna i *lagen om statligt personskadeskydd* är tänkta att utgöra ett *grundskydd*. Bestämmelserna innebär att den totalförsvarspliktige garanteras en viss miniminivå på ersättningen vid skada. Denna garantinivå kommer som regel inte att tillämpas på en totalförsvarspliktig som skadas om han eller hon redan är etablerad på arbetsmarknaden. Det kan därför tyckas onödigt med en reglering som omfattar personer som normalt sett inte kommer att kunna dra nytta av systemet. Regeringen anser emellertid, i likhet med utredningen, att det skulle vara stötande om det i något enskilt fall av en eller annan anledning skulle kunna innebära att sjukpenningunderlaget sätts lägre för en totalförsvarspliktig vid fullgörande av kort grundutbildning eller repetitionsutbildning än vid lång grundutbildning.

Den som ådragit sig en skada som omfattas av lagen om statligt personskadeskydd har även rätt till ersättning av staten enligt *lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m.* Rätten till ersättning för skada som den totalförsvarspliktige har ådragit sig under ledighet eller annan fritid m.m. är förmånligare för den som fullgör längre grundutbildning än 60 dagar än för den som fullgör kort grundutbildning eller repetitionsutbildning. Regeringen är av den uppfattningen att det inte heller här finns någon anledning att göra skillnad mellan dem som fullgör kortare eller längre grundutbildning eller repetitionsutbildning. Bestämmelserna om ersättning vid ideell skada m.m. bör således ändras så att rätten till ersättning är lika oberoende av utbildningen.

Enligt regeringens mening bör alltså *grundprincipen vara att de grundläggande bestämmelserna om ersättning vid skada och sjukdom för totalförsvarspliktiga skall vara lika oavsett utbildningstidens längd*. Denna princip bör självfallet också gälla när garanterat livränteunderlag och ersättning för sjukvårdskostnader fastställs.

Livränteunderlagets storlek

I redogörelsen för nuvarande bestämmelser pekade regeringen på att livränteunderlaget för totalförsvarspliktiga enligt 12 § första stycket lagen om statligt personskadeskydd bestäms med hjälp av vissa minimibelopp kopplade till den skadades ålder. Dessa nivåer, som gäller för den som fullgör längre grundut-

bildning än 60 dagar, motsvarade år 1997 genomsnittsinkomsten för respektive ålderskategori.

Socialförsäkringssystemet, i fråga om ersättning vid arbetsförmåga, utgår från att den skadade har ett visst arbete som ger en viss inkomst. Det är inkomstbortfallet som den skadade skall kompenseras för. Livränteunderlagets storlek har betydelse för det fall den skadade får en bestående invaliditet till följd av en skada. Livränteunderlaget är således unikt för varje enskild person och avhängigt av personens egna förutsättningar. Eftersom totalförsvarspliktiga som fullgör grundutbildning oftast inte har etablerat sig på arbetsmarknaden har de inte något livränteunderlag eller i vart fall ett mycket lågt sådant. För de personer som inte har etablerat sig på arbetsmarknaden är det svårt att individuellt beräkna ett livränteunderlag utan någon typ av schabloner. Användningen av schablonbelopp skapar förutsättningar för en rättvis och lika behandling samt förutsägbarhet av bestämmelsens tillämpning. Den s.k. ålderstrappan är ett sådant schablonsystem. För att ytterligare förenkla reglerna, menar regeringen, bör ålderstrappan ersättas med ett minsta livränteunderlag oavsett ålder. Anknytningen till inkomstläget i olika åldersgrupper kan i stället beaktas vid fastställandet av schablonen för livränteunderlag.

Den största gruppen av totalförsvarspliktiga som genomgår utbildning är i åldern 19–21 år. Enligt regeringen är det rimligt att den genomsnittliga lönen för denna åldersgrupp utgör riktmärke för schablonen. Förändringen kommer att medföra att några kan komma att bli något överkompenserade. Såväl över- som underkompensation ligger dock i systemet med att använda sig av schabloner. Det viktiga är dock, enligt regeringens förmenande, att så få enskilda individer som möjligt kommer att få ett livränteunderlag som inte motsvarar den inkomst som de skulle ha haft om de inte hade fullgjort utbildningen. Regeringen delar således utredningens förslag om att ålderstrappan inte skall tillämpas vid bestämmande av livränteunderlaget. Som jämförelse nämner regeringen att för den som skadas i sin anställning i utlandsstyrkan bestäms livränteunderlaget till minst sju prisbasbelopp oberoende av dennes ålder vid skadetillfället. Livränteunderlaget har härvid bestämts med utgångspunkt från vad som är lägsta lön i utlandsstyrkan. Därmed säkerställs att den som skadas under tjänstgöringen i utlandsstyrkan har ett garanterat försäkringsskydd även om han eller hon vid skadetillfället ännu inte genom tjänstgöringen har kvalificerat sig för detta livränteunderlag.

Om man går ifrån den så kallade ålderstrappan och bestämmer livränteunderlaget till ett gemensamt högre belopp kan det enligt Statens trygghetsnämnd få en rehabiliteringshämmande effekt. Risken uppstår när livräntan kan komma att bli högre än arbetsinkomsten som den skadade skulle kunna uppnå. Även Försvarmakten har påtalat denna risk. Regeringen förstår nämndens tveksamhet men anser att risken för dessa negativa effekter i praktiken ofta kommer att vara mycket liten. Den kan delvis motverkas av vilken nivå som det minsta garanterade livränteunderlaget läggs på.

Medellönen på hela arbetsmarknaden för personer mellan 18 och 24 år är enligt tillgänglig statistik ca 15 000 kr per månad. Det motsvarar i det närm-

aste ett livränteunderlag om fem prisbasbelopp. Regeringen menar därför att ett *minsta garanterat livränteunderlag om fem prisbasbelopp* för totalförsvarspliktiga är väl avvägt.

Ett livränteunderlag om fem prisbasbelopp innebär också att totalförsvarspliktiga och anställda inom Försvarsmakten som tjänstgör sida vid sida har i princip samma socialförsäkringsmässiga skyddsnivå. Regeringen vill i detta sammanhang peka på att bestämmelsen om ett garanterat minsta livränteunderlag för totalförsvarspliktiga är till för att garantera den skadade ersättning för det inkomstbortfall som skadan medför i form av nedsatt eller bristande arbetsförmåga. Denna reglering avser således inte att kompensera den totalförsvarspliktige för deltagande i en verksamhet som han eller hon inte själv kan påverka. Regeringen kommer i stället att i förordning införa ett *system med en statlig riskgaranti* som avser att ekonomiskt kompensera totalförsvarspliktiga som skadas under sin utbildning. Denna riskgaranti kan till skillnad från sjukpenning och livränta betraktas som en skadeersättning som tar hänsyn till de inslag av tvång och merrisk som finns i totalförsvarsverksamheten.

Rehabiliteringsansvaret

Regeringen föreslår ändringar i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt med följande innebörd:

- Utbildningsansvarig myndighet skall utreda och planera insatser samt stödja och hjälpa en totalförsvarspliktig som skadas under utbildning så att han eller hon får lämplig arbetsträning eller utbildning.
- Utbildningsansvarig myndighet skall ekonomiskt bidra till en utbildning som motiveras av, eller förlängs, till följd av skadan. Utbildningsansvarig myndighet skall även ekonomiskt bidra till andra särskilda rehabiliteringsinsatser.
- Rehabiliteringsansvaret skall bestå i tre år. Tiden skall kunna förlängas med ytterligare två år.

I *skälen för sitt förslag* anför regeringen bl.a. följande.

Det är viktigt med ett bra ersättningssystem för totalförsvarspliktiga som skadar sig. En annan viktig fråga, som nära hänger samman med ersättningen, är det stöd som kan lämnas i samband med den skadades rehabilitering. *Allmänna bestämmelser om rehabilitering finns i 22 kap. lagen (1962:381) om allmän försäkring*. Rehabiliteringsinsatserna enligt lagen om allmän försäkring begränsas i princip till ett års tid med hänsyn till reglerna om rehabiliteringspenning. Vissa möjligheter till förlängning finns dock. En arbetsgivares rehabiliteringsansvar gäller dock så länge en anställning fortgår.

För den som är anställd i utlandsstyrkan inom Försvarsmakten och skadas under sin tjänstgöring har Försvarsmakten ett särskilt rehabiliteringsansvar som gäller oavsett om anställningen i Försvarsmakten har upphört eller inte. Ansvaret gäller under tre år men kan förlängas med två år. Utgångspunkten är att den skadade i vart fall inte skall försättas i en sämre ekonomisk situation

än om han eller hon hade kunnat fullfölja sina ursprungliga utbildnings- eller yrkesplaner. Försvarsmakten skall också ge stöd till andra åtgärder som främjar den skadades återgång till arbetslivet samt till anskaffande av hjälpmedel som den skadade behöver (jfr prop. 1998/99:68 s. 19–20).

Regeringen delar utredningens mening att i sak samma rehabiliteringsprocess bör gälla också för den som skadas under fullgörande av värnplikt eller civilplikt vid grund- och repetitionsutbildning. Det är rimligt att den som ansvarar för utbildningen också skall ha ett ansvar för personer som skadas under sådan verksamhet trots att något arbetsgivar-/arbetstagarförhållande inte föreligger. Regeringen anser att samhället har ett långtgående ansvar för de totalförsvarspliktiga som skadas under utbildningen eftersom denna sker med plikt. Regeringen föreslår därför att *totalförsvarspliktiga skall omfattas av ett mer långtgående rehabiliteringsansvar*. Rehabiliteringsansvaret är en del av personskadeskyddet. Skyddstiden regleras i 4 § lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd.

De totalförsvarspliktiga som fullgör grundutbildning är unga personer som ofta inte har etablerat sig på arbetsmarknaden. Den utbildningsansvariga myndighetens rehabiliteringsstöd kommer därför till stor del innebära att stöd lämnas för att den skadade skall kunna fullfölja sina ursprungliga utbildnings- eller yrkesplaner. Den enskildes önskemål bör härvid väga tungt. Ekonomiskt stöd till en utbildning som föranleds av eller förlängs till följd av en skada bör ges om det framstår som skäligt med hänsyn till skadan och omständigheterna i övrigt.

Målet med rehabiliteringen bör vara att den skadades kompetens höjs så att han eller hon kan få ett tillfredsställande arbete på den öppna arbetsmarknaden.

Rehabiliteringsansvaret bör bestå under en längre tid. Regeringen anser att *tre år* är en rimlig gräns. I vissa fall kan det dock vara befogat med ännu längre tid. Vid vissa svårare skador kan arbetsträning m.m. ta särskilt lång tid i anspråk. Det bör därför finnas möjlighet att utsträcka ansvaret ytterligare två år om det finns särskilda skäl.

Den utbildningsansvariga myndighetens stöd bör enligt regeringen ses som ett *komplement till annat stöd* som lämnas den skadade. Det skall alltså förstärka det system som gäller i dag.

Ersättning till anhöriga

Regeringen föreslår en ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt med följande innebörd:

- Anhöriga till totalförsvarspliktiga som fullgör grund- eller repetitionsutbildning och skadas skall få ersättning för vissa kostnader från den utbildningsansvariga myndigheten.

I *skälen för sitt förslag* anför regeringen bl.a. följande.

Försvarsmakten har enligt 11 § lagen (1999:568) om utlandsstyrkan inom Försvarsmakten möjlighet att ekonomiskt stödja anhöriga till skadade i ut-

landsstyrkan genom att ge den anhörige skälig ersättning för de kostnader som uppstår. Det kan t.ex. röra sig om ökade boendekostnader, kostnader för barn tillsyn, kostnader för resor till en plats där arbetsträning eller andra rehabiliteringsinsatser äger rum eller dylikt.

Syftet med denna bestämmelse om ersättning är att underlätta för anhöriga att engagera sig i rehabiliteringen av den som skadats. Medverkan i rehabilitering kan ibland bli omfattande eller på annat sätt mycket ekonomiskt kännbart för den anhörige, samtidigt som rehabiliteringssynpunkter starkt talar för att den anhöriges insatser bör fortsätta.

Regeringen anser att den här typen av ersättningsbestämmelse också bör införas till förmån för anhöriga till totalförsvarspliktiga som skadas.

Motioner

Förebyggande åtgärder

Kommittémotion 2000/01:Fö802 (v) av Berit Jóhannesson m.fl. behandlar säkerheten för värnpliktiga. Motionärerna menar att Försvarsmakten är en av Sveriges farligaste arbetsplatser och att det är ett riskfyllt uppdrag att vara värnpliktig. Dessutom har en 25-procentig ökning av arbetsolyckorna för värnpliktiga konstaterats sedan 1995. En noggrann incidentrapportering och uppföljning är en förutsättning för att förebygga skador och olyckor. Därför bör regeringen ge Försvarsmakten i uppdrag att se över incidentrapporterings- och uppföljningsrutiner (yrkande 1), vilket riksdagen som sin mening bör tillkänna för regeringen. En nollvision för skador bör vara målet.

Efter förfrysningsskadorna på dåvarande KA 4 i Göteborg vintern 2000 i samband med ett så kallat baskerprov har man där börjat ifrågasätta det säkerhetsmedvetande som uppenbarligen saknas vid denna typ av övningstillfällen. Detta sågs vara bra. Försvarsmakten bör emellertid få i uppdrag att utvärdera de nuvarande reglerna för de så kallade baskerproven i syfte att göra proven säkrare, vilket riksdagen som sin mening bör tillkänna för regeringen (yrkande 2).

Motionärerna menar att samhällets lagar och regler för trafiksäkerhet och arbetarskydd många gånger sätts åt sidan inom den militära verksamheten. Försvarsmaktens trafikbestämmelser bör därför revideras. Bland annat bör det bli förbjudet att åka på lastbilsflak. Enligt motionärerna måste civila regler också gälla under militär verksamhet, såvida det inte finns starka utbildningsmotiv för att göra undantag. Regeringen bör således ge Försvarsmakten i uppdrag att se över de militära trafikbestämmelserna så att de överensstämmer med motsvarande regler för det civila samhället (yrkande 3).

Motionärerna konstaterar att man från Försvarsmaktens sida ofta agerar för att förbättra säkerheten när någon olycka har hänt. Men så är nästa olycka olik den förra, vilket ånyo visar på ytterligare brister. Motionärerna föreslår att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att den bör ge Försvarsmakten i uppdrag att omarbete säkerhetsrutiner och säkerhetsinformation i syfte att eliminera skadorna bland de värnpliktiga (yrkande 4).

I en annan av Vänsterpartiets kommittémotioner, *motion 2001/02:Fö14 (v)* av Stig Sandström m.fl., hävdas att säkerhetstänkandet måste styra över varje övningsmoment, även i händelse av incidenter och skarpa operationer vid kriser i samhället under fredstid. Eftersom insatser för att stödja samhället vid svåra påfrestningar och kriser troligen kommer att bli fler, borde även utbildningen på detta område ökas. Motionärerna föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att tillse vad som i motionen anförs om att *värnpliktiga skall ges erforderlig utbildning för tjänst i händelse av incidenter, kriser och skarpa operationer i fredstid (yrkande 4)*.

Ersättning vid skada

I *kommittémotion 2001/02:Fö1 (m)* av Henrik Landerholm m.fl. hävdas att frågorna om säkerhet under grundutbildning och tjänstgöring i försvaret måste uppmärksammas ytterligare. Värnpliktstjänstgöring och tjänstgöring i utlandsstyrkan är högriskupdrag, och ett fullgott försäkringsskydd måste finnas till skydd för den enskilde som drabbas av en olycka. Det måste också göras tydligt och förståeligt för den enskilde så att han/hon ges möjlighet att täcka eventuella luckor i skyddet. Det är fråga om många olika lagar, avtal och försäkringar som är mycket svåra att överblicka och som hittills lämnat oacceptabla luckor för värnpliktiga och soldater i utlandsstyrkan.

Motionärerna menar att det svenska systemet för arbetsskadeförsäkring är avpassat för tillsvidareanställda med normal lön. Det erbjuder inte skydd när den som skadas saknar kontinuerlig inkomst och stabil anställning. Få unga människor i värnpliktsåldern har hunnit ha anställning och lön. Livränteunderlaget i arbetsskadeförsäkringen är den inkomstförsäkring som skall ge ett skydd vid en kanske livslångt nedsatt arbetsförmåga till följd av bestående invaliditet. Dessa brister har uppmärskammats och villkoren har förbättrats för tjänstgöring i utlandsstyrkan. Förslag finns nu om förbättrade villkor i personskadeskyddet också för värnpliktiga, vilket sägs vara utmärkt. Motionärerna föreslår emellertid att riksdagen till regeringen som sin mening tillkännager att *livränteunderlaget skall bestämmas till minst sju och ett halvt prisbasbelopp för totalförsvarspliktiga (yrkande 3)*.

I motionen poängteras att tjänstgöring inom främst det militära försvaret innebär högre risker för olyckor än på arbetsplatser inom de farligaste civila verksamheterna. Denna risk bör enligt motionärerna kompenseras med generöst skadestånd i form av den statliga riskgarantin som bör höjas, åtminstone i enlighet med Pliktutredningens förslag. Riskgarantin motsvarar ett ideellt skadestånd som inte beskattas. Ett riktmärke kan vara att den som drabbats av invaliditet till 40 % och har svårt att förflytta sig, åtminstone skall kunna skaffa sig fyra invalidanpassade fordon under resterande livstid. Med en generös riskgaranti skall staten se till att det inte är nödvändigt med egna försäkringar. Motionärerna föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om *höjning av statlig riskgaranti för totalförsvarspliktiga och tjänstgörande i utlandsstyrkan (yrkande 2)*.

I *motion 2001/02:Fö17 (m)* av Roy Hansson sägs det vara högst rimligt att staten har en generös inställning i fråga om ersättning när en totalförsvarspliktig skadas under sin tjänstgöring. Med den utgångspunkten borde då det *högre av de ersättningsbelopp som diskuteras* i propositionen utgöra ersättningsgrund. Motionären föreslår att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om *storleken på ersättningen vid skada (yrkande 2)*.

Det svenska *systemet för arbetsskadeförsäkringar* är avpassat efter s.k. normala anställningsförhållanden säger Björn Leivik i *motion 2001/02:Fö235 (m)*. För de unga människor som inte hunnit eller inte velat anpassa sig till normalförhållandet och som med plikt kallats till tjänstgöring saknas således fullgott skydd.

De värnpliktiga utsätts under sin tjänstgöring för olycksrisker som vida överstiger riskerna på de mest farliga civila arbetsplatserna. Även om dessa förhållanden numera uppmärksammas och villkoren för t.ex. utlandsstyrkan förbättrats, så anser motionären att skadestandsreglerna inte är tillräckligt omfattande. Han menar att den situation som uppstod efter en kustjägares tragiska död i samband med en övning inte får upprepas. Att befäl frias från misstanken att ha begått fel som lett till en värnpliktigs död får enligt motionären inte innebära att Försvarmakten fråntar sig ansvaret. Oavsett skuldfrågan måste sålunda staten alltid garantera den som tas ut med plikt eller hans/hennes efterlevande ett fullgott försäkringsskydd. Riksdagen föreslås därför tillkännage för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om *behovet av förändrade regler avseende skadestånd vid invaliditet och dödsfall vid pliktjänstgöring*. En lex Nihlmark bör stiftas som innebär ett helt och odelat ansvar för staten att lämna ersättning för skador och dödsfall i samband med pliktjänstgöring.

Rehabilitering

I *kommittémotion 2001/02:Fö1 (m)* av Henrik Landerholm m.fl. uttalar sig motionärerna positivt om regeringens förslag att utvidga och förtydliga Försvarmaktens ansvar för rehabilitering efter olyckor. De anser att det är bra att Försvarmakten får ansvar för rehabilitering som annars fördelas på arbetsgivare, försäkringskassa, landsting och kommun men många gånger är oklart och svårt att kräva ut. *Nämnden för personalvård för totalförsvarspliktiga föreslås få en ny huvuduppgift med att följa upp Försvarmaktens rehabiliteringsansvar* i syfte att säkerställa att de som skadas under sin militärtjänst ges rimliga förutsättningar till ett värdigt liv (*yrkande 4*).

Likalydande synpunkter och förslag framförs i Moderata samlingspartiets *partimotion 2001/02:Fö9 (m)* (*yrkande 11 i denna del*).

I *kommittémotion 2001/02:Fö1 (m)* av Henrik Landerholm m.fl. efterlyses också tydliga regler för att det inte skall ta årtal att reda ut försäkringsersättningar. Det behövs bl.a. klargöras hur den enskildes intressen skall tas tillvara

när Försvarmakten både står för kostnaden och företräder den enskilde. Ett första steg för att minska konflikten sägs vara att Försvarmakten tillförs och garanteras resurser för att kunna uppfylla sitt ansvar. Enligt motionärerna bör det övervägas om det är lämpligt att det *inrättas en särskild funktion inom Förvarsdepartementets verksamhetsområde för stöd och hjälp till olycksdrabbade totalförsvarspliktiga* (yrkande 5).

Likalydande synpunkter och förslag om att inrätta en *särskild funktion för stöd åt olycksdrabbade totalförsvarspliktiga* framförs i Moderata samlingspartiets *partimotion 2001/02:Fö9 (m)* (yrkande 11 i denna del).

I *motion 2001/02:Fö17 (m)* av Roy Hansson sägs att det är bra att rehabiliteringsansvaret tydliggörs och att rehabiliteringsinsatser skall göras av utpekad myndighet. Motionären anser även att det är rimligt att som riktlinje fastställa en tidsperiod på tre år, med möjlighet till förlängning i ytterligare två år. Emellertid måste det införas regler som möjliggör en förlängning utöver denna tid. Motionärens slutsats är att det är nödvändigt att det utöver regeringens förslag *införs en regel som styr hur det skall säkerställas att alla som skadas får erforderlig rehabilitering, oavsett hur lång tid som krävs* (yrkande 3).

Utskottets ställningstagande

Förebyggande åtgärder

I kommittémotion 2000/01:Fö802 (v) betonar motionärerna särskilt vikten av förebyggande åtgärder för att förhindra olyckor. Utskottet instämmer helt i detta. Förebyggande åtgärder, främst utbildningsinsatser och attitydpåverkan, ett aktuellt regelverk som är tillgängligt och känt, en noggrann rapportering av tillbud och av inträffade olyckor med efterföljande analys och erfarenhets-spridning, är sålunda förutsättningar för att kunna förhindra eller i varje fall minimera antalet skador och olyckor.

Utskottet genomförde i november 2000 en offentlig utfrågning på temat säkerheten under pliktjänstgöring. Samtalsuppteckningen från utfrågningen bifogas som bilaga till detta betänkande. Utskottet har som ett led i beredningen av den nu aktuella propositionen med tillhörande motioner fått en föredragning av representanter från Försvarmaktens högkvarter om hur säkerhetsarbetet utvecklats sedan utfrågningen. Utskottet har härvid erfarit att Försvarmakten från den 1 januari 2001 tillämpar ett nytt system för rapportering av olyckor och olycksincidenter. Syftet med detta s.k. avvikelserapporteringssystem är att mer systematiskt än tidigare kunna utveckla Försvarmaktens förmåga att identifiera och eliminera risker i all slags verksamhet. Redovisningen visar en 25-procentig nedgång av antalet anmälda olyckor under den senaste tvåårsperioden. Även utbetalda skadeersättningar har minskat.

Försvarmakten har vidare låtit en särskild utredare granska om utbildning och övningar samt om de särskilda proven inom jägarutbildningen genomförs i enlighet med de pedagogiska anvisningar som Försvarmakten har utfärdat.

Resultatet av utredningen har sedan tillgodogjorts i arbetet med att utveckla och förbättra säkerheten under plikttjänstgöringen.

Utskottet har även erfarit att Försvarsmakten fortlöpande reviderar sin säkerhetsinstruktion med särskilda trafikbestämmelser (SäKI Trafik). De militära trafikbestämmelserna utformas så långt möjligt i överensstämmelse med civila trafikförfattningar. Försvarsmakten genomför också i samarbete med NTF ett omfattande trafiksäkerhetsprojekt, kallat Noll Noll.

Utskottet kan konstatera att utvecklingen sedan hösten 2000, då nämnda motion skrevs och utskottsutfrågningen genomfördes, i flera viktiga avseenden har varit positiv när det gäller det skadeförebyggande arbetet i försvaret. Enligt utskottets mening kan motionens yrkanden om förbättrad incidentrapportering (yrkande 1), översyn av de s.k. baskerproven (yrkande 2), översyn av de militära trafikbestämmelserna (yrkande 3) och omarbetade säkerhetsrutiner (yrkande 4) i väsentliga delar redan anses ha blivit tillgodosedda. Utskottet *avstyrker* därför *motion 2000/01:Fö802 (v) yrkandena 1–4*.

I *motion 2001/02:Fö14 (v)* krävs att värnpliktiga skall ges erforderlig utbildning inför tjänstgöring till följd av incidenter och fredskriser, så att olyckor kan undvikas (*yrkande 4*). Utskottet utgår från att ansvarig myndighet ger totalförsvarspliktiga en från säkerhetssynpunkt erforderlig utbildning inför insatser i det slags operationer som motionärerna nämner. Utskottet *avstyrker* därför *motionsyrkandet*.

Ersättning vid personskada

Grundläggande bestämmelser om ersättning vid skada

Totalförsvarspliktiga som skadar sig i samband med sin tjänstgöring har rätt till ersättning enligt lagen (1997:265) om statligt personskadeskydd (LSP) och lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada, m.m. (LSI). LSP utgör ett grundskydd och innehåller dels regler för ersättning vid sjukdom, arbetsoförmåga och dödsfall, dels regler för sjukpenning, dels regler för storleken på livränta. LSI ger ersättning för sveda, värk, lyte, stadigvarande men och andra olägenheter.

Dessa två lagar, som utgör särregler för bl.a. totalförsvarspliktiga, anknyter till de ersättningsregler som gäller andra medborgare enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) och lagen (1976:3) om arbetsskadeförsäkring (LAF). I propositionen framhåller regeringen att motivet för denna särreglering är att de totalförsvarspliktiga under sin grund- och repetitionsutbildning utsätts för risker som de i annat fall inte skulle ha utsatts för. Även socialförsäkringsutskottet framhåller detta i sitt yttrande och tillägger att tjänstgöringen dessutom är obligatorisk.

Utskottet kan konstatera att det finns fog för en särskild lagreglering för skadeersättning till totalförsvarspliktiga. Deras tjänstgöring innebär inget arbetsförhållande i den mening som täcks in av LAF, liksom att tjänstgöringen innehåller nyss nämnda risker och sker under tvång. Särregleringen för totalförsvarspliktiga innebär bl.a. att det finns former för beräkning av sjuk-

penning och livränta även om de tidigare inte haft inkomst samt gynnsammare bevisregler än vid tillämpningen av LAF. Särskilda ersättningsregler finns även för dem som tjänstgör i utlandsstyrkan i enlighet med lagen (1999:568) om utlandsstyrkan inom Försvarsmakten.

När det gäller de *grundläggande bestämmelserna om ersättning vid skada* delar utskottet regeringens uppfattning att det inte bör vara någon skillnad om den totalförsvarspiktige fullgör lång eller kort grundutbildning eller repetitionsutbildning. Socialförsäkringsutskottet gör samma bedömning. Likaså bör alla som fullgör grund- och repetitionsutbildning ha samma rätt till ersättning för sveda och värk m.m. i enlighet med bestämmelserna i LSI. Grundprincipen bör således vara att de grundläggande bestämmelserna om ersättning vid skada och sjukdom för totalförsvarspiktiga skall vara lika oavsett utbildningstidens längd. Utskottet föreslår därför *bifall till regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd i berörd del. Utskottet föreslår vidare bifall till regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada, m.m. i den del förslagen rör ersättning vid sjukdom och personskada, med den förändringen att ordet "endast" i 1 § andra stycket inte bör strykas utan finnas kvar i den nya lydelsen.* Som socialförsäkringsutskottet påpekat i sitt yttrande utgör bestämmelsen i detta stycke ett undantag från bestämmelsen i paragrafens första stycke. Ordet endast bör därför finnas kvar eftersom det innebär att ingen annan än angiven grupp har rätt till ersättning vid fritidsskada.

Livränteunderlagets storlek m.m.

Regeringens förslag om ändrade bestämmelser för lägsta livränteunderlag innebär förbättringar för de totalförsvarspiktiga. Den nuvarande nivåindelade ålderstrappan föreslås bli ersatt av en lägsta nivå som motsvarar den som redan gäller från och med 25 års ålder. Vidare föreslår regeringen att livränteunderlaget skall bestämmas till minst fem prisbasbelopp vid tillämpning av lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring. Regeringen anser denna nivå vara väl avvägd i förhållande till medellönen för den åldersgrupp som motsvarar totalförsvarspiktiga under grundutbildning. Livräntan skall kompensera för det inkomstbortfall som skadan medför i form av nedsatt eller bristande arbetsförmåga.

I kommittémotion 2001/02:Fö1 (m) yrkande 3 föreslås att livräntebeloppet sätts till minst sju och ett halvt prisbasbelopp. I motion 2001/02:Fö17 (m) avges ett yrkande med samma innebörd (yrkande 2).

Socialförsäkringsutskottet, som yttrat sig över propositionen och vissa motioner, föreslår att försvarsutskottet tillstyrker propositionen i här behandlad del och avstyrker tillhörande motioner.

Utskottet anser för sin del följande. De som tjänstgör med stöd av totalförsvarspikt är unga människor. Få har haft varaktig anställning och lön. Deras tjänstgöring fullgörs med stöd av en pliktlag och är ytterst baserad på tvång. Tjänstgöringen innebär risker som dels den totalförsvarspiktige inte själv kan välja om han eller hon vill utsätta sig för, dels att riskerna är högre än för

andra jämförbara medborgargrupper. Enligt vad som framkom vid utskottets offentliga utfrågning i november 2000 om säkerheten under plikttjänstgöring är denna risk ca sex gånger högre för pliktpersonal. Det är utskottets mening att denna merrisk och detta tvång måste kompenseras.

Utskottet anser, liksom regeringen och socialförsäkringsutskottet, att användningen av en schablon vid beräkningen av livränteunderlaget är att föredra, eftersom detta ger förutsägbarhet om reglernas tillämpning samt förutsättningar för en rättvis och lika behandling. Utskottet biträder därför regeringens förslag om att *avskaffa den s.k. ålderstrappan* vid beräkning av livränteunderlaget.

I dag finns en *statlig riskgaranti* motsvarande 22 basbelopp för dödsfall och allvarlig skada dels i tjänsterefeförsäkringen gällande anställda i Försvarsmakten, dels i förordningen om utlandsstyrkan gällande personal som tjänstgör i utlandsstyrkan. Regeringen anför i propositionen att riskgarantin skall kompensera för de inslag av tvång och merrisk som finns i totalförsvarsverksamheten. Regeringen aviserar att den i förordning kommer att införa ett system med en statlig riskgaranti även för de totalförsvarspliktiga som skadas under utbildningen.

Utskottet anser, till skillnad från regeringen, att riskgarantin endast skall kompensera för den högre risken i tjänstgöringen. Utskottet anser vidare att tjänstgöring i utlandsstyrkan innebär risker som i genomsnitt kan anses vara i nivå med riskerna under plikttjänstgöring. Ibland kan de vara högre, ibland lägre, beroende på vilka uppgifter som skall lösas. Hänsyn till att tjänstgöringen sker med stöd av plikt får tas på annat sätt. Utskottet anser att det därför är rimligt att det för de totalförsvarspliktiga ges en riskgaranti på 22 prisbasbelopp. Utskottet förutsätter därför att regeringen beslutar om denna nivå i den aviserade förordningen. Därmed blir förslaget i *motion 2001/02:Fö1 (m) yrkande 2* om en höjd statlig riskgaranti tillgodosett. Motionsyrkandet *avstyrks* därför.

När det gäller *livränteunderlagets storlek* vill utskottet anföra följande. Villkoren för dem som tjänstgör i utlandsstyrkan har relativt nyligen förbättrats (prop. 1998/99:68, bet. 1998/99:FöU8, rskr. 1998/99:100). Utskottet framhöll vid detta tillfälle att det är rimligt att det fåtal personer som ofta i unga år skadas så allvarligt under sin tjänstgöring i utlandsstyrkan att den framtida försörjningsförmågan blir allvarligt nedsatt, ges en lägsta livränta som ligger i nivå med den inkomst som huvuddelen i denna styrka har. Garantinivån för livränta har sålunda bestämts till lägst sju prisbasbelopp.

De totalförsvarspliktiga är något yngre än de som tjänstgör i utlandsstyrkan, och de har genomsnittligt lägre, och ofta avsevärt lägre, inkomster. Garantibeloppet för livräntan borde därför rimligen kunna sättas lägre än t.ex. för personalen i utlandsstyrkan. Utskottet vill ändå förorda sju prisbasbelopp. Enligt utskottet är detta, till skillnad från fem prisbasbelopp, en skäligen garantinivå för livräntan för totalförsvarspliktiga. Det som härvid är avgörande för utskottet är en bedömning av hur en allvarligt skadad ungdoms framtid kan komma att se ut vid tillämpning av skilda livräntebelopp. Utskottet är därvid

medvetet om att den skadade inte för egen del kan påvisa en så stor inkomst som faktiskt kommer att ersättas. Många totalförsvarspiktiga kommer sålunda att garanteras en ersättningsnivå som vid hel arbetsförmåga inte skulle kunna uppnås genom eget arbete, liksom att ersättningen för en totalförsvarspiktig kan bli högre än för en anställd som skadas vid ett och samma tillfälle. Utskottet utesluter inte heller att den högre ersättningsnivån i något enstaka fall kan inverka hämmande på ett aktivt rehabiliteringsarbete. Utskottet anser emellertid att dessa konsekvenser kan accepteras, liksom den något högre kostnaden i förhållande till regeringens förslag.

Enligt utskottets bedömning bör dock kostnadsökningen till viss del komma att motverkas av ett färre antal olyckor till följd av det aktiva olycksförebyggande arbete som bedrivs i Försvarmakten och som beskrivits i det föregående. Vidare bör det förbättrade försäkringsskyddet, med risken för stigande kostnader, vara ett kraftigt incitament för de utbildningsansvariga att vidareutveckla det säkerhetsförebyggande arbetet.

Utskottet anser det skäligt att göra ett avsteg från inkomstbortfallsprincipen när det gäller totalförsvarspiktiga. Det främsta skälet är att kompensera för att deras tjänstgöring sker med stöd av en plikttag. Ett annat skäl är att en stor del av de totalförsvarspiktiga ännu inte kommit in i förvärvslivet och därför inte har eller har haft någon inkomst.

Utskottets ställningstagande innebär att *motionerna 2001/02:Fö1 (m) yrkande 3* och *2001/02:Fö17 (m) yrkande 2* till sin huvuddel kommer att bli tillgodosedda, varför dessa motioner *inte* behöver *bifallas* i berörd del.

I *motion 2001/02:Fö235 (m)* anser motionären att skadeståndsreglerna inte är tillräckligt omfattande. Han förordar att Försvarmakten genom lagstiftning – en ”lex Nihlmark” – ges ett totalansvar för att lämna ersättning för skador i samband med plikttjänstgöring. Utskottet förutsätter för sin del att de förändringar i lagstiftningen av försäkringsskyddet som utskottet i detta betänkande förordar att riksdagen antar, liksom det utökade rehabiliteringsansvar som samtidigt kommer att åläggas Försvarmakten, kommer att leda till de effekter som motionären efterlyser. Utskottet *avstyrker därför motionen*.

Mot bakgrund av det anförda föreslår utskottet att *riksdagen antar* den av regeringen föreslagna *lagen om ändring i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd med den ändringen i 12 § andra stycket att livränteunderlaget skall utgöra minst sju prisbasbelopp*. Detta innebär *avslag på motionerna 2001/02:Fö1 (m) yrkandena 2 och 3, 2001/02:Fö17 (m) yrkande 2 och 2001/02:Fö235 (m)*.

Rehabiliteringsansvaret

Rehabiliteringsansvaret är en del av personskadeskyddet. Samhället har ett långtgående ansvar för de totalförsvarspiktiga som skadas under utbildningen eftersom denna utbildning sker med stöd av plikt.

Det juridiska och ekonomiska rehabiliteringsansvaret för en utbildningsmyndighet utgör ett av incitamenten för att nedbringa antalet olyckor och

olyckstillbud. Ett väl avvägt rehabiliteringsansvar stärker därmed det förebyggande arbetet mot olyckor.

Målet för rehabiliteringen bör vara att den skadades kompetens höjs så att han eller hon kan få ett tillfredsställande arbete på den öppna marknaden.

I likhet med regeringen anser utskottet att rehabiliteringsansvaret bör bestå under en längre tid. Ett ettårigt rehabiliteringsansvar i enlighet med reglerna i lagen om allmän försäkring är inte tillräckligt för en tillfredsställande rehabilitering för de totalförsvarspliktiga som skadas. Inte heller för att uppnå nyss nämnda incitament i det olycksförebyggande arbetet.

Utskottet delar regeringens uppfattning att i sak samma regler för rehabilitering bör gälla för totalförsvarspliktiga som för personal som tjänstgör i utlandsstyrkan. De utbildningsansvariga myndigheternas rehabiliteringsansvar bör således utsträckas till att omfatta tre år, med möjlighet till förlängning i ytterligare två år.

Liksom regeringen anser utskottet att den utbildningsansvariga myndighetens rehabiliteringsinsatser skall ses som ett komplement till annat stöd som lämnas den skadade. Den utbildningsansvariga myndigheten bör sålunda samarbeta med andra berörda myndigheter för att den totalförsvarspliktige skall få det stöd han eller hon har rätt till. Försäkringskassan har härvid en särskild roll för att samordna de olika rehabiliteringsinsatserna.

Den som skadas bör därmed kunna få erforderlig rehabilitering, oavsett hur lång tid som krävs, vilket förordas i *motion 2001/02:Fö17 (m) yrkande 3*. Härav följer att utskottet förordar *bifall till de av regeringen föreslagna förändringarna i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i denna del samt avslag på nämnda motionsyrkande*.

Utskottet har erfarenhet att det främst i Försvarsmakten pågår ett arbete med att utforma organisation och arbetsformer för ett utökat rehabiliteringsansvar. Utskottet ser därmed inget skäl för att riksdagen nu skulle uttala sig för att det skall inrättas en särskild funktion för stöd och hjälp till olycksdrabbade totalförsvarspliktiga, vilket föreslås i *kommittémotion 2001/02:Fö1 (m) yrkande 5* och i *partimotion 2001/02:Fö9 (m) yrkande 11 i denna del*, varför *motionsyrkandena avstyrks*.

I nyss nämnda två motioner föreslås att Nämnden för personalvård för totalförsvarspliktiga – Personalvårdsnämnden – skall få en ny huvuduppgift att följa upp Försvarsmaktens rehabiliteringsansvar. Utskottet kan konstatera att nämnden enligt sin instruktion (1994:648) skall vara vägledande och rådgivande i personalvårdsfrågor. Ett utvidgat ansvar till att också gälla viss tillsyn skulle kräva en författningsändring. Utskottet är inte övertygat om att det vore lämpligt att ålägga Personalvårdsnämnden ett ansvar att på individnivå följa upp rehabiliteringsansvaret. Det torde i så fall kräva förändringar av nämndens sammansättning och arbetsformer. Däremot anser utskottet att nämnden i samband med sina besök vid förband och skolor bör skaffa sig en allmän uppfattning om omfattningen av rehabiliteringsarbetet och hur det fortskrider. Utskottet avstyrker därför *kommittémotion 2001/02:Fö1 (m) yrkande 4* och *partimotion 2001/02:Fö9 (m) yrkande 11 i denna del*.

Utskottet förutsätter att regeringen följer upp och utvärderar hur de förändrade rehabiliteringsreglerna fungerar i sin tillämpning och hur därvid de utbildningsansvariga myndigheterna utövar sitt rehabiliteringsansvar.

Ersättning till anhöriga

Utskottet delar regeringens uppfattning om att det i likhet med förhållandet för personal som tjänstgör vid utlandsstyrkan bör införas en möjlighet att ersätta anhöriga till totalförsvarspliktiga som engagerar sig i rehabiliteringen av skadade. Utskottet föreslår därför att riksdagen *antar den av regeringen föreslagna lagen om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i berörd del.*

Förmåner

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt, med innebörd att de totalförsvarspliktiga efter genomförd grundutbildning skall få en utbildningspremie samt att totalförsvarspliktiga som genomgår lång grundutbildning utan kostnad skall få genomföra högskoleprovet. Utskottet föreslår samtidigt att riksdagen avslår motionerna 2001/02:Fö14 (v) yrkande 3 och 2001/02:Fö269 (c) yrkandena 1 och 2.

Propositionen

Regeringen föreslår ändringar i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt med följande innebörd:

- De totalförsvarspliktiga skall efter genomförd lång grundutbildning få en *utbildningspremie*.
- Totalförsvarspliktiga som genomgår lång grundutbildning skall ges tillfälle att utan kostnad *delta i högskoleprovet* i den utsträckning som regeringen bestämmer.

*Regeringen avser att i förordning bestämma utbildningspremien till dagsättningsbeloppet multiplicerat med antalet tjänstgöringsdagar. De totalförsvarspliktiga som fullgjort en grundutbildning som omfattar mer än 400 dagar skall få ett tillägg till utbildningspremien, en *långtidspremie*.*

I skälen för sina förslag framhåller regeringen bl.a. följande.

Förmåner för totalförsvarspliktiga regleras i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt och förordningen (1995:239) om förmåner till totalförsvarspliktiga. Förmånerna består dels av en dagsättning och ett utryckningsbidrag, dels av reseersättning, bostadsbidrag och familjebidrag m.m.

Dagersättningen under grundutbildning som är längre än 60 dagar (lång grundutbildning) uppgår till 50 kr per tjänstgöringsdag. Efter 230 tjänstgöringsdagar ges den totalförsvarspliktige ett tillägg till *dagersättningen* som ökar med antalet tjänstgöringsdagar.

Vid uttryckning från lång grundutbildning får den totalförsvarspliktige ett *utryckningsbidrag* på 4 500 kr. Utryckningsbidraget ges även till den som rycker ut utan att ha slutfört utbildningen men ändå har tjänstgjort i 120 dagar.

I dagens ersättningssystem ingår ett antal ekonomiska förmåner som i huvudsak syftar till att den som genomgår utbildning för värnplikt eller civilplikt inte skall lida ren ekonomisk förlust. Den typen av ersättning är *bostadsbidrag, familjebidrag och reseersättning*. Regeringen delar utredningens uppfattning om att dessa förmåner utgör en grundtrygghet för de totalförsvarspliktiga och självklart bör finnas kvar. Denna ekonomiska grundtrygghet är dock inte tillräcklig för att bidra till att åstadkomma en önskad ökning av motivationen till att fullgöra lång grundutbildning för värnplikt eller civilplikt. Enligt regeringens mening bör ett ersättningssystem utformas som bidrar till den enskildes positiva syn på tjänstgöringen. Dagens *dagersättning* och *utryckningsbidrag* framstår nämligen inte som motivationshöjande.

Regeringen delar utredningens synsätt att *dagersättningen* till de totalförsvarspliktiga som fullgör grundutbildning för värnplikt eller civilplikt ungefär skall ligga i nivå med vad studerande får i studiebidrag per månad. Regeringen avser att i förordning besluta om en höjning av *dagersättningen* till 66 kr per dag för totalförsvarspliktiga under grundutbildning som är längre än 60 dagar i enlighet med utredningens förslag. *Dagersättningen* bör vara densamma oavsett tjänstgöringstidens längd. Något tillägg till *dagersättningen* bör fortsättningsvis inte finnas.

Som nyss framgått anser regeringen att förändringar i ersättningssystemet kan öka motivationen för att fullgöra grundutbildning för värnplikt eller civilplikt. Regeringen anser att det av utredningen föreslagna systemet med en utbildningspremie vars storlek är direkt kopplad till utbildningens längd kan utgöra ett starkt incitament för den enskilde att påbörja och slutföra grundutbildningen.

Regeringen anser att *utbildningspremien* skall baseras på *dagersättningen* och *utbildningstidens längd*. Genom att multiplicera *dagersättningen* med antalet genomförda dagar i grundutbildningen för värnplikt eller civilplikt blir utbildningspremien för det fall utbildningen är 7,5 månader 15 180 kr. För den som genomför 15 månaders grundutbildning blir premien 29 700 kr. För att särskilt premiera de som fullgör de längsta utbildningarna bör ett tillägg till utbildningspremien ges, en extra långtidspremie, om 10 000 kr. Långtidspremien bör ges till dem som fullgör mer än 400 dagars grundutbildning.

Utbildningspremien bör betalas ut i form av en engångssumma och endast under förutsättning att den totalförsvarspliktige har fullgjort hela den planerade tjänstgöringstiden. Vid avbrott i tjänstgöringen till följd av skäl som staten råder över eller till följd av skada vid tjänstgöring bör en premie läm-

nas som motsvarar antalet genomförda utbildningsdagar. Utbildningspremien bör dock aldrig vara mindre än 5 000 kr. Utbildningspremien och den extra långtidspremien skall vara skattefria. Regeringen avser även att höja det nuvarande utryckningsbidraget från 4 500 kr till 9 000 kr fr.o.m. den 1 januari 2002 som en övergångsåtgärd.

Många totalförsvarspliktiga som i dag fullgör lång grundutbildning i Försvarsmakten får möjlighet att utan kostnad delta i *högskoleprovet*. Regeringen anser att deltagande i högskoleprovet utan kostnad skall vara en sådan förmån som skall tillhandahållas alla totalförsvarspliktiga som fullgör lång grundutbildning. Antalet tillfällen som förmånen skall omfatta bör bestämmas i förordning.

Motioner

I *kommittémotion 2001/02:Fö14 (v)* av Stig Sandström m.fl. anförs att värnpliktiga efter massiva och ibland riskfyllda insatser i samband med kriser och svåra påfrestningar i fred, vilka ofta inneburit arbete dygnets alla timmar, inte kompenseras för sina hjälpinsatser mer än om utbildningen bedrivits på kaserern. Motionärerna anser det rimligt att värnpliktiga och civilpliktiga som omfattas av övningar som omöjliggör vistelse i hemmet borde ges en skälig ekonomisk ersättning för sina insatser, eftersom kompensationsledighet är svårare att tillgå med hänsyn till utbildningsrytmen. I motionen föreslås därför att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om ett *tillägg på dagersättningen då värn- och civilpliktig personal under grundutbildning tjänstgör vid längre övningar, incidenter, kriser i samhället, skarpa operationer eller vid beredskap över högtidshelger (yrkande 3)*.

Rigmor Stenmark anser i *motion 2001/02:Fö269 (c)* att värnpliktiga som fjärrekryteras ställs inför större sociala påfrestningar än de som ges möjlighet att tjänstgöra nära hemorten. Många av de värnpliktiga som har långt hem sägs i dag ha realistiska restider till och från hemmet. För att de värnpliktiga skall kunna upprätthålla sitt vanliga sociala liv anser därför motionären att det är viktigt att *Försvarsmakten ser över och förbättrar resmöjligheterna så att den värnpliktige ges möjlighet att upprätthålla kontakt med familj och vänner (yrkande 1)*.

Värnpliktiga har rätt att få resor till anhöriga. Motionären anser dock att begreppet anhörig i dagsläget är för snävt eftersom det utesluter syskon, far- och morföräldrar. Riksdagen bör därför tillkännage för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att *ge Försvarsmakten i uppdrag att vidga begreppet nära anhörig till att även omfatta syskon samt far- och morföräldrar (yrkande 2)*.

Utskottets ställningstagande

Utskottet delar regeringens uppfattning om att dagens ekonomiska förmåner till totalförsvarspliktiga – dagersättning, utryckningsbidrag, reseersättning, bostadsbidrag och familjebidrag – ger en ekonomisk grundtrygghet. För-

månerna är däremot inte tillräckliga för att skapa en önskvärd motivation för plikttjänstgöringen, särskilt inte hos dem som genomför lång grundutbildning. Framför allt bör dagersättningen och utryckningsbidraget höjas.

I *kommittémotion 2001/02:Fö14 (v)* föreslås (*yrkande 3*) tillägg till *dagersättningen* vid vissa slags tjänstgöringar, som t.ex. vid längre övningar och i samband med incidenter och kriser i samhället. Utskottet anser däremot att skilda ersättningsnivåer för olika typer av tjänstgöring bör undvikas. Om det finns ett ekonomiskt utrymme för att förbättra förmånerna för pliktpersonal bör detta enligt utskottets mening hellre användas för att höja de generella ersättningsnivåerna. *Motionsyrkandet avstyrks* därför.

I *motion 2001/02:Fö269 (c)* förordar motionären att Försvarsmakten ser över och *förbättrar reseförmånerna* så att de värnpliktiga kan upprätthålla kontakt med familj och vänner (*yrkande 1*) och att därvid begreppet nära anhörig kan ges en vid tolkning (*yrkande 2*). Utskottet har erfarit att det i förordningen (1995:239) om förmåner till totalförsvarspliktiga framgår (3 § 3 kap.) att den totalförsvarspliktige i stället för en fri resa till och från den plats där han eller hon är folkbokförd får göra en fri resa med annat resmål om resan avser besök hos någon nära anhörig och om platsen kan nås med allmänna kommunikationsmedel. Försvarsmakten har vidare uppgett att den inte ser något hinder för en tillämpning av det som ges uttryck för i motionen, förutsatt att den värnpliktige vid tjänstgöringens början uppger resmål för fria resor. En sådan uppgift behövs för förbandets reseplanering och upphandling av aktuella resor. Utskottet anser därmed att motionens syfte kan anses tillgodosett varför *motionen avstyrks*.

Utskottet ansluter sig till regeringens uppfattning att totalförsvarspliktiga som genomgår lång grundutbildning skall kunna *delta i högskoleprovet* kostnadsfritt.

Utskottet anser *sammanfattningsvis* att regeringens förslag till förändringar av förmånssystemet för dem som fullgör grundutbildning med värnplikt eller civilplikt innebär en rejäl förbättring för den enskilde. Förändringarna bör rimligen bidra till pliktssystemets legitimitet, och de totalförsvarspliktiga bör känna sig mer positiva till själva tjänstgöringen. Ekonomiska förbättringar är dock inte ensamt tillräckliga. Lika viktigt är att de totalförsvarspliktiga upplever att utbildningen är ändamålsenlig och effektiv liksom att de upplever en god personalbehandling. Utskottet *föreslår bifall* till de av regeringen föreslagna ändringarna i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i den del de rör ekonomiska förmåner.

Meritvärdering

Utskottets bedömning och förslag i korthet

Utskottet ser mycket positivt på det arbete som nu på stor bredd drivs för att utveckla meritvärderingen för pliktpersonal. En väl fungerande meritvärdering utgör en nödvändig del i ett modernt pliktsystem.

Utskottet anser att avgivna motionsyrkanden om skilda delar av meritvärderingen i huvudsak kommer att bli tillgodosedda. Motionerna 2001/02:Fö14 (v) yrkande 5, 2001/02:Fö16 (fp) yrkande 2, 2001/02:Fö17 (m) yrkandena 5 och 6, 2001/02:Fö250 (m) samt 2001/02:Fö273 (s) yrkandena 1 och 3 bör därför avslås.

Propositionen

Regeringen bedömer att de förändringar som föreslås i propositionen kommer att innebära avgörande steg för att införa en modern tillämpning av totalförsvarsplikten. Några saker återstår emellertid, bl.a. arbete med att utveckla det *civila meritvärdet* med totalförvarsutbildningen. Det kan handla om certifieringar, intyg eller andra bevis som den enskilde kan ha användning av. Regeringen uppger att ett omfattande arbete har startat inom Försvarsmakten och Överstyrelsen för civil beredskap samt i Regeringskansliet för att utveckla värdet av totalförsvarets utbildningar. Resultatet av detta arbete kommer att verkställas successivt med början under nästa år.

Regeringen avger i propositionen inga förslag som rör meritvärdering.

Motioner

I *kommittémotion 2001/02:Fö14 (v)* av Stig Sandström m.fl. konstateras att Försvarsmaktens grundutbildning innehåller flera moment som direkt kan översättas till civila utbildningar. Exempel på detta kan vara utbildningsmoment som leder fram till olika typer av körkort, certifikat, behörighetsbevis eller studiepoäng. Eftersom frågan om civilt meritvärde är prioriterad av de civil- och värnpliktiga är det enligt motionärerna angeläget att den utlovade utredningen får en skyndsam behandling. Riksdagen bör därför tillkännage för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om *vikten av att den utredning om civilt meritvärde som skall tillsättas får en specificerad och snäv tidsram* (yrkande 5).

I *kommittémotion 2001/02:Fö16 (fp)* av Runar Patriksson och Eva Flyborg sägs att en viktig aspekt för att säkra ett rättvist system som attraherar unga människor, vars motivation är avgörande för försvarets kvalitet, är att plikttjänstgöringen utgör en tillgång för den enskilde även efter fullbordad utbildning. Pliktjänstgöringens civila meritvärde måste därför vara tydligt och adekvat. Merithandlingen som den enskilde får med sig efter fullgjord utbildning måste vara så utformad att det civila samhället kan värdera handlingen vid ett anställningsförfarande, och då som en positiv handling. Det

handlar här om att finna ett sätt på vilket värnpliktsutbildningen tydligare kopplas till kraven i det civila samhället, t.ex. genom att utbildningsmoment ges högskolepoäng.

Folkpartiet liberalerna önskar att regeringen snarast möjligt kommer med förslag om hur totalförsvarets pliktutbildning skall ges ett civilt meritvärde. Riksdagen bör därför tillkännage för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om *civil meritvärdering av totalförsvarets pliktutbildning (yrkande 2)*.

I *motion 2001/02:Fö273 (s) av Martin Nilsson m.fl.* anförs motionärerna att det är ett problem att de militära förarbevisen på fordon av olika slag inte gäller som civila körkort efter uttryckning. Motionärerna anser detta anmärkningsvärt eftersom staten har godkänt att värnpliktiga får framföra allt från små terrängbilar till stora civila lastbilar, liksom bussar och dragsläp som transporterar stridsvagnar på 100 ton. Staten godkänner vidare att värnpliktiga får övningsköra med dessa fordon i samhällen runt omkring i Sverige. Motionärerna menar att om statsmakterna tvingar värnpliktiga att framföra fordon under grundutbildningen måste de också erkänna denna insats genom att utfärda civila körkort automatiskt vid uttryckning. Riksdagen bör därför tillkännage för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att *värnpliktiga förare skall få civila körkort på sina respektive fordon vid uttryckning (yrkande 1)*.

Motionärerna konstaterar att både Pliktutredningen (SOU 2000:21) och Frivilligutredningen (SOU 2001:15) har slagit fast att högskolepoäng borde kunna sättas på ämnen som exempelvis ledarskap. Det vore ett bra sätt att erkänna detta ämne, eftersom det inte finns några certifikat eller liknande som meriteringsmöjlighet. Genom att meritera delar av värnpliktsutbildningen med högskolepoäng skapas även krav på kvalitetssäkring av utbildningen, något som Försvarsmakten tidigare har sluppit undan. Motionärerna föreslår därför att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att *värnpliktig ledarskapsutbildning skall kunna meriteras med högskolepoäng (yrkande 3)*.

Roy Hansson (m) framför i *motion 2001/02:Fö250 (m)* att det är viktigt att de som genomför militär utbildning får tillgodoräkna sig utbildningens meritvärde vid ansökan till högskolan samt som en merit i arbetslivet. Exempelvis är det en unik ledarskapsutbildning som reserv- och värnpliktsbefäl får, och den är därför självfallet en stor tillgång för den enskilde under hans eller hennes fortsatta karriär i arbetslivet. Det finns också andra exempel. Sammantaget anser motionären att det finns goda förutsättningar för att sammanställa dessa erfarenheter och *ge de olika utbildningslinjerna för militärtjänsten ett meritvärde för framtida användning*. Detta föreslås riksdagen ge regeringen till känna.

Samme motionär återkommer i *motion 2001/02:Fö17 (m)* och anförs att det borde vara självklart att totalförsvarspliktiga som tjänstgör under längre tid i Försvarsmakten får räkna denna tjänstgöring som en merit i fortsatt verksamhet. Särskilt de totalförsvarspliktiga som tjänstgör länge borde kunna tillgodo-

räkna sig högskolepoäng. Detta gäller främst för ledarskapsutbildning och teknisk utbildning. Riksdagen bör därför tillkännage för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att *totalförsvarspliktiga skall kunna tillgodoräkna sig sin tjänstgöring i form av högskolepoäng (yrkande 5)*.

Vidare finner motionären det märkligt att annat arbete eller annan utlandstjänstgöring höjer resultatet på högskoleprovet med 0,2 poäng, men att detta inte gäller för tjänstgöring inom totalförsvaret. Han anser att totalförsvartjänstgöringen självfallet också måste vara en grund för att räkna upp poängen i högskoleprovet. Därför föreslås i motionen att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att *totalförsvarspliktiga efter sin tjänstgöring skall kunna tillgodoräkna sig poäng på högskoleprovet (yrkande 6)*.

Utskottets ställningstagande

Utskottet konstaterar att regeringen i propositionen mycket kortfattat redovisar pågående arbete med meritvärderingen av totalförsvarspliktigas utbildning. Det hade varit en fördel om regeringen gett en mer fullständig beskrivning av inriktningen av arbetet, av vad som gjorts, av vad som avses göras och av eventuella viktigare svårigheter eller problem. Enligt utskottets mening är nämligen en utvecklad, relevant och allmänt accepterad och tillämpad meritvärdering ett av fundamenten för ett modernt och fungerande pliktsystem. Ett bra meritvärderingssystem bidrar sålunda till att öka attraktionskraften och motivationen för att genomföra pliktjänstgöring. Det bidrar också till legitimiteten för själva pliktsystemet och till att detta kommer att upplevas som rättvist.

Frågans vikt har gjort att utskottet begärt föredragningar från företrädare för Regeringskansliet (Försvarsdepartementet) och från företrädare från militärhögskolorna i Halmstad och Östersund. Utskottet har också kunnat ta del av visst skriftligt material från Försvarmakten. Utskottet kan därvid konstatera bl.a.:

- Frågan om pliktutbildningens civila meritvärde har hög prioritet i Regeringskansliet och vid myndigheterna. Exempelvis har nyligen på försvarsministerns initiativ genomförts ett seminarium med brett deltagande på temat meritvärdering. En särskild utredare har fått i uppdrag att föreslå åtgärder och kommer att rapportera inom kort.
- Arbetet i frågan pågår också inom Försvarmakten och vid Överstyrelsen för civil beredskap. Ett centralt underlag för civil certifiering av militär grundutbildning skall under året utvecklas och göras känt internt och externt.
- Det pågår på lokal nivå ett omfattande arbete baserat på samverkan mellan utbildningsanordnare inom försvaret och civila högskolor, dels för att kunna utnyttja civila kurser och studiemöjligheter, dels för att certifiera och kvalitetssäkra utbildningar inom försvaret. Exempelvis samverkar militärhögskolan i Halmstad och Högskolan i Halmstad rörande sjuk-

vårdsutbildning för sjukvårdare inom Försvarmakten. Kursen ger 10 högskolepoäng.

- Arbete pågår för att undersöka förutsättningar för meritvärdering av värnpliktigas ledarskapsutbildning.
- En elev som med godkänt resultat genomför kursen NBC-totalförsvaret erhåller 10 högskolepoäng från Umeå universitet.
- Värnpliktiga får efter godkänd tolkutbildning 31 poäng i språk vid Uppsala universitet med möjlighet att frivilligt läsa in ytterligare 20 poäng.
- Möjlighet finns att under plikttjänstgöringen utan kostnad genomföra högskoleprovet.
- Försvarmakten har gett förbanden direktiv att värnpliktiga som utbildas för att krigsplaceras som förare på tung standardlastbil, tung standardlastbil med släp, buss, snöskoter eller motorcykel skall kunna få civil körkortsbehörighet för aktuellt fordon.
- Utbildningsbevis utfärdas för yrkesinriktade utbildningar som t.ex. förare av olika slags maskiner och användningen av motorsåg.

Utskottet ser mycket positivt på det arbete som nu på stor bredd bedrivs för att utveckla meritvärderingen för pliktpersonal. En väl fungerande meritvärdering utgör en nödvändig del i ett modernt pliktssystem. Utskottet anser att det i detta arbete är viktigt med lokala initiativ och erfarenhetsspridning byggt på samverkan med högskolor och universitet. Det är också viktigt med centrala riktlinjer för att få meritvärderingen accepterad, känd och tillämpad, men också för en fungerande erfarenhetsspridning.

Utskottet förutsätter att regeringen återkommer till riksdagen med en heläckande redovisning av arbetet med att utveckla och införa ett meritvärderingssystem för totalförsvarspliktiga.

Mot bakgrund av vad som här har anförts anser utskottet att de motioner som framför yrkanden om meritvärdering i huvudsak kommer att bli tillgodosedda. *Utskottet avstyrker därför motionerna 2001/02:Fö14 (v) yrkande 5, 2001/02:Fö16 (fp) yrkande 2, 2001/02:Fö17 (m) yrkandena 5 och 6, 2001/02:Fö250 (m) samt 2001/02:Fö273 (s) yrkandena 1 och 3.*

Disciplinsystemet

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.

Propositionen

Disciplinsystemets påföljder

Regeringen föreslår ändringar i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. med följande innebörd:

- Disciplinpåföljderna skall vara varning, extratjänst och löneavdrag. Påföljden utgångsförbud avskaffas.
- Påföljden extratjänst skall kunna kombineras med ett löneavdrag om det krävs med hänsyn till ordningen inom den verksamhet där disciplinförseelsen begåtts.
- Löneavdrag skall aldrig kunna verkställas med mer än en fjärdedel av ersättningen vid varje avlöningstillfälle.
- Av lagen om disciplinansvar inom totalförsvaret m.m. skall framgå att varning är att anse som den lindrigaste påföljden. Det skall också framgå av lagen att särskilt avseende skall fästas vid omständigheter som talar för att påföljden kan stanna vid en varning.

I skälen till sina förslag framhåller regeringen bl.a. följande.

Lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. gäller för totalförsvarspliktiga under den tid då de är skyldiga att fullgöra värnplikt eller civilplikt enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt. Lagen gäller även för den som genomgår utbildning för att få militär anställning i Försvarsmakten, hemvärnsmän under den tid då de är tjänstgöringsskyldiga, dem som genom krigsfrivilligavtal eller annat avtal åtagit sig att tjänstgöra frivilligt i befattningar i Försvarsmaktens krigsorganisation – under den tid då de är tjänstgöringsskyldiga – och anställda i utlandsstyrkan i Försvarsmakten när de tjänstgör utomlands. I krig omfattar lagen alla som är tjänstgöringsskyldiga i Försvarsmakten. Disciplinpåföljderna i lagen om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. är i dag varning, extratjänst, löneavdrag och utgångsförbud. Enligt nuvarande ordning kan ett utgångsförbud – men inte en extratjänst – kombineras med löneavdrag.

Utgångsförbud är en frihetsberövande påföljd som i första instans beslutas utan medverkan av domstol genom ett förvaltningsrättsligt förfarande, och är som sådan i princip unik. Påföljden kan ifrågasättas på principiella grunder. Utgångspunkten bör enligt regeringens uppfattning vara att frihetsberövande påföljder som beslutas av annan än domstol inte skall förekomma, om det inte är synnerligen motiverat.

Regeringen föreslår att det vid uttagningen till tjänstgöring med totalförsvarsplikt i än högre grad än vad som gäller i dag skall tas hänsyn till den enskildes motivation. Denna åtgärd medför enligt regeringens bedömning att disciplinära förseelser borde bli färre. Det är därför dags att pröva ett disciplinsystem utan utgångsförbud.

I detta sammanhang vill regeringen särskilt peka på att det finns andra möjligheter att ingripa mot den som sätter i system att vara borta från tjänsten. När frånvaron blivit så hög att den är ägnad att medföra avsevärt men för utbildningen eller tjänsten i övrigt kan det bli fråga om brott mot totalförsvarsplikten enligt 10 kap. 2 § första stycket lagen om totalförsvarsplikt för vilket åtal skall väckas. Förseelsen blir då föremål för domstolsprövning. Genom att ta bort disciplinpåföljden utgångsförbud uppnås också större likheter med disciplinsystemet som gäller för bl.a. statsanställda enligt lagen

(1994:260) om offentlig anställning. Den lagens disciplinpåföljder är varning och löneavdrag.

Regeringen delar utredningens bedömning att påföljden löneavdrag skall finnas kvar. För att löneavdraget inte skall slå orimligt hårt mot de disciplinansvariga bör reglerna för verkställigheten ändras så att en maximigräns anger hur stort avdrag som får göras vid varje avlöningstillfälle. Regeringen anser därför att löneavdrag för disciplinansvariga skall få göras högst med ett belopp som motsvarar en fjärdedel av dagersättning eller motsvarande ersättning per avlöningstillfälle och att detta skall framgå av lagen. Motsvarande begränsning gäller också för anställda som omfattas av lagen om offentlig anställning.

Om utgångsförbudet upphör som disciplinär påföljd anser regeringen att det i stället skall införas en möjlighet att kombinera påföljderna extratjänst och löneavdrag. Härigenom erbjuds en påföljds kombination som kan anses tillräckligt ingripande och därmed ha preventiv verkan för de grövre fallen.

Regeringen anser att disciplinsystemets syfte är att tillrättvisa, inte att bestraffa. Strängare påföljd än vad som krävs för detta syfte skall då inte användas. Varning intar enligt regeringens uppfattning en särställning som den lindrigaste typen av påföljd jämfört med de andra två. Detta bör framgå av lagen.

Vissa frågor om verkställighet av beslut

Regeringen föreslår ändringar i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. med följande innebörd:

- Beslut om disciplinpåföljden extratjänst skall, förutom när den disciplinansvarige själv begär det, få verkställas trots att det inte vunnit laga kraft endast om det behövs med hänsyn till ordningen inom den verksamhet där disciplinförseelsen begåtts.
- Om den som ålagts extratjänst efter överklagande i stället blir ålagd löneavdrag, skall avräkning ske för den tid under vilken extratjänsten verkställts. Om extratjänst inte kan verkställas skall den som meddelat beslutet omvandla den till löneavdrag. Vid avräkning och omvandling skall två timmars extratjänst anses motsvara en dags löneavdrag.

I skälen för sina förslag framhåller regeringen bl.a. följande.

I dag gäller att ett beslut om disciplinpåföljd skall verkställas snarast möjligt efter det att beslutet vunnit laga kraft. Om det behövs med hänsyn till ordningen inom den verksamhet där disciplinförseelsen begåtts, eller av någon annan särskild anledning, får det i beslut om extratjänst eller utgångsförbud bestämmas att beslutet skall verkställas trots att det inte vunnit laga kraft. Vidare får ett beslut om extratjänst eller utgångsförbud alltid verkställas omedelbart om den disciplinansvarige begär det.

De möjligheter som finns för beslutande chef att – utan att det begärts av den disciplinansvarige – förordna att beslut om disciplinpåföljd skall verkställas omedelbart har kritiserats. En liknande ordning finns inte i samhället i

övrigt. Syftet med disciplinsystemet är preventivt. Det innebär att systemet skall vara så utformat och tillämpas så att det inte blir mer ingripande än vad som är nödvändigt med hänsyn till säkerheten och ordningen inom verksamheten. Omedelbar verkställighet kan alltså principiellt ifrågasättas. Om utryckning är så nära förestående att tidsfristen för överklagande hindrar verkställighet bör i stället en annan påföljd (löneavdrag) väljas.

Regeringens uppfattning är att ett disciplinsystem som bl.a. omfattar totalförsvarspiktiga skall avvika så litet som möjligt från motsvarande regler för samhället i övrigt. För regeringen framstår det som fullt tillräckligt att låta möjligheterna till omedelbar verkställighet av en disciplinär påföljd begränsas till situationen då ordningen så kräver eller den disciplinansvarige samtycker till detta. I stället anser regeringen att det bör finnas en möjlighet att omvandla extratjänst till löneavdrag om extratjänsten inte kan verkställas innan den disciplinansvariges tjänstgöring är avslutad och man inte ansett att annan påföljd bör väljas.

Regeringen anser i likhet med utredningen att en beslutad extratjänst inte bör bortfalla om den inte kan verkställas på grund av att den disciplinansvarige har avslutat sin tjänstgöring. En möjlighet att omvandla extratjänst till löneavdrag medför att man kan undvika det stötande i att en disciplinansvarig går helt fri från påföljd vid en förseelse. Risken för att överklagandeinstitutet används i detta syfte undanröjs med en s.k. omräkningsregel.

För att systemet skall bli förutsägbart krävs även regler om hur avräkning och omvandling av påföljden extratjänst till löneavdrag skall ske. I dag gäller att en dags utgångsförbud anses motsvara två dagars löneavdrag. Försvarsmakten tillämpar i disciplinärenden en omräkningsregel som innebär att en dags utgångsförbud anses motsvara fyra timmars extra tjänst. Ställer man dessa två omräkningsmodeller mot varandra innebär det att en dags löneavdrag motsvarar två timmars extratjänst. Detta är enligt regeringens bedömning, vilken sammanfaller med utredningens, en rimlig avvägning.

Auditörernas medverkan

Regeringen föreslår ändringar i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. med följande innebörd:

- Yttrande från auditör skall alltid inhämtas om den disciplinansvarige begär det.
- Den disciplinansvarige skall erinras om sin rättighet att framställa en sådan begäran innan beslut fattas.

I skälen för sina förslag anför regeringen bl.a. följande.

Innan en disciplinpåföljd beslutas eller en åtalsanmälan görs skall yttrande inhämtas från en auditör. Auditören skall närvara vid handläggningen av ett disciplinärende i den utsträckning som det behövs och lämna råd i frågor om verkställighet av disciplinpåföljd. Yttrande från auditören behöver i dag inte tas in i ärenden om disciplinansvar om förfarandet inte kan antas utgöra brott,

förseelsen har erkänts och förseelsen inte bör medföra svårare påföljd än varning, extratjänst eller utgångsförbud i högst fem dagar.

Auditörens medverkan avser att garantera rättssäkerheten och att den juridiska kvaliteten generellt hålls på en hög nivå vid handläggningen av disciplinärenden. Emellertid förefaller det onödigt och ett slöseri med resurser att kontakta en auditör vid varje erkänd förseelse. Det gäller att finna en lämplig avvägning för när auditören skall kopplas in. De förutsättningar som i dag gäller för obligatoriskt yttrande från auditör anser regeringen vara väl avvägda, nämligen att något yttrande inte behövs om ärendet skall avgöras på kompanichefsnivå. Regeringen anser dock till skillnad från utredningen att endast förseelser som inte bör medföra annan påföljd än varning bör få avgöras på kompanichefsnivå. Naturligtvis krävs även fortsättningsvis att det skall vara fråga om erkända förseelser som inte kan antas utgöra brott. Regeringens ställningstagande i denna del får konsekvenser för antalet fall där det är obligatoriskt med ett yttrande från auditören. Yttrande från auditören kommer att tas in i fler fall. Förslaget innebär att rättssäkerheten för den disciplinansvarige stärks ytterligare.

Regeringen delar utredningens uppfattning att yttrande från auditör dessutom alltid bör inhämtas om den disciplinansvarige begär det. Den disciplinansvarige skall upplysas om sin rättighet att begära yttrande från auditör.

Begär den disciplinansvarige att yttrande inhämtas – trots att förseelsen är erkänd, förseelsen inte kan antas utgöra ett brott och att förseelsen inte bör föranleda annan påföljd än varning – bör ärendet lämnas över för avgörande på förbandschefsnivå.

Utskottets ställningstagande

Regeringen föreslår i propositionen ett antal ändringar i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret för att reformera disciplinsystemet för totalförsvarspliktiga som genomför utbildning. Utskottet ansluter sig till regeringens syn att disciplinsystemets syfte är att tillrättavisa, inte att bestraffa. Disciplinsystemet bör därför inte innehålla strängare påföljder än vad som är förenligt med detta syfte.

Utskottet delar vidare regeringens uppfattning att ett disciplinsystem för totalförsvarspliktiga skall avvika så litet som möjligt från motsvarande regler för samhället i övrigt.

Regeringen framhåller på flera ställen i propositionen vikten av att skapa incitament som ökar den enskildes motivation till pliktjänstgöringen. Detta synsätt tillämpat på pliktssystemet gör att regeringen bedömer att disciplinära förseelser borde bli färre och att det därför är motiverat att pröva ett disciplinsystem utan påföljden utgångsförbud. Utskottet ansluter sig även till den bedömningen.

Utskottet har heller ingen erinran mot vad regeringen anför om påföljden löneavdrag och om en regel som maximerar detta vid varje avlöningstillfälle. Utskottet kan också ansluta sig till regeringens överväganden och förslag om auditörernas medverkan.

Utskottet föreslår sammanfattningsvis att *riksdagen antar* av regeringen föreslagen *lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.*

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Utskottets förslag i korthet

Utskottet biträder regeringens förslag att de föreslagna fem lagarna skall träda i kraft den 1 juli 2002, med undantag för 3 kap. 12 § lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt. Denna paragraf bör träda i kraft först den 1 juli 2004.

Utskottet föreslår vissa övergångsbestämmelser gällande förändringarna i lagen (1977:265) om personskadeskydd respektive i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m.

Propositionen

Regeringen anser att författningsförslagen kan träda i kraft tidigast den 1 juli 2002. De nya rehabiliteringsbestämmelserna skall omfatta alla som skadas under sin utbildning efter den 30 juni 2001. I fråga om ersättning till anhöriga innebär denna reglering att ersättning i sådana fall kan betalas ut för ersättningsgilla kostnader som uppkommit efter det att lagen trätt i kraft. Skadan som den enskilde drabbats av, och som en anhörig grundar sitt anspråk på, måste dock ha uppstått efter den 30 juni 2001. För den som vid lagens ikraftträdande redan är under utbildning kommer övergången till det delvis nya förmånssystemet att närmare regleras i förordning.

Utskottets ställningstagande

Regeringen förordar att alla de föreslagna lagarna skall träda i kraft den 1 juli 2002. Utskottet har ingen erinran häremot med undantag för 3 kap. 12 § lagen om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt. Denna paragraf anger att krigsplacering inte skall kvarstå längre än tio år efter det senaste tjänstgöringstillfället om det inte finns särskilda skäl för annat. Som framgått av det föregående under avsnittet Mönstring, inskrivning och krigsplacering förordar utskottet att *ikraftträdandet* av denna paragraf *senareläggs två år* till den 1 juli 2004.

Utskottet ansluter sig till de av socialförsäkringsutskottet framförda synpunkterna på behovet av ytterligare *övergångsbestämmelser*. Ändringarna i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd föreslås träda i kraft den 1 juli 2002 utan några övergångsbestämmelser. Det innebär att de nya bestämmelserna tillämpas vid beslut som försäkringskassan fattar efter ikraftträdandet och oavsett om skadan inträffat före eller efter detta datum. Enligt utskottets mening bör emellertid de nya bestämmelserna inte tillämpas på sjukpenning och sjukvårdsersättning som avser tid före ikraftträdande. Vidare bör de nya

bestämmelserna om livränteunderlag endast tillämpas på livräntor som fastställs efter ikraftträdandet.

Även ändringarna i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m. föreslås träda i kraft den 1 juli 2002 utan några särskilda övergångsbestämmelser. Enligt utskottets mening bör de nya bestämmelserna endast tillämpas på skada som uppkommit efter ikraftträdandet.

Kostnadskonsekvenser

Propositionen

Regeringen redogör för de bedömda kostnadskonsekvenserna av förslagen i propositionen. Det är framför allt de förbättrade ekonomiska förmånerna och det förbättrade personskadeskyddet som medför ökade kostnader. Regeringen föreslår att de förändrade villkoren börjar gälla fr.o.m. den 1 juli 2002 och att det nuvarande uttryckningsbidraget ökas fr.o.m. den 1 januari 2002.

Kostnaderna för 2002 beräknar regeringen till 177 miljoner kronor och för 2003–2004 till sammanlagt ca 291 miljoner kronor per år för det militära försvaret och 7 miljoner kronor per år för det civila försvaret.

För 2002 förs 16 miljoner kronor från anslaget 6:13 Totalförsvarets pliktverk, som följd av besparingar, till anslaget 6:1 Förbandsverksamhet, beredskap och fredsfrämjande truppinsatser m.m. Från och med 2003 beräknar regeringen att ca 30 miljoner kronor kan sparas årligen.

Regeringen redovisade i försvarsbeslutspropositionen (prop. 2001/02:10) avsikten att tillfälligt under 2002–2004 minska utbildningsvolymerna för totalförsvarspliktiga som fullgör värnplikt. Det innebär att ca 55 miljoner kronor kan användas för att finansiera propositionens förslag 2002 och att 108 miljoner kronor kan användas 2003–2004.

Regeringen har vid beräkningen i budgetpropositionen för 2002 av anslagen 6:1 Förbandsverksamhet, beredskap och fredsfrämjande truppinsatser m.m. och 6:2 Materiel, anläggningar samt forskning och teknikutveckling beaktat konsekvenserna av de nu framlagda förslagen. Det innebär att anslaget 6:1 Förbandsverksamhet, beredskap och fredsfrämjande truppinsatser m.m. har ökat med ca 116 miljoner kronor 2002 och 153 miljoner kronor 2003 och framåt. Anslaget 6:2 Materiel, anläggningar samt forskning och teknikutveckling har minskats med motsvarande belopp.

Kostnaderna för det civila försvaret skall finansieras inom ramen för berörda myndigheters ordinarie anslag.

Regeringens förslag om höjt livränteunderlag för totalförsvarspliktig personal medför ökade kostnader inom utgiftsområde 10 Ekonomisk trygghet vid sjukdom och handikapp. Regeringen har beaktat detta när den totala kostnaden för förslagen har beräknats. Regeringen avser att i den ekonomiska vårpropositionen på tilläggsbudget föra medel från utgiftsområde 6 Totalförsvaret till utgiftsområde 10 Ekonomisk trygghet vid sjukdom och handikapp.

Utskottets ställningstagande

Utskottet har ingen erinran mot vad regeringen anfört om kostnadskonsekvenser. Utskottet förutsätter att regeringen i den ekonomiska vårpropositionen i förslaget till överföring av medel från utgiftsområde 6 Totalförsvaret till utgiftsområde 10 Ekonomisk trygghet vid sjukdom och handikapp tar hänsyn till det ökade medelsbehov som följer av att utskottet föreslagit ett högre garantibelopp för livräntan än vad regeringen gör i propositionen.

Reservationer

Utskottets förslag till riksdagsbeslut och ställningstaganden har föranlett följande reservationer. I rubriken anges inom parentes vilken punkt i utskottets förslag till riksdagsbeslut som behandlas i avsnittet.

1. Allmänt om totalförsvarplikten (punkt 1) (m)

av Henrik Landerholm, Olle Lindström, Anna Lilliehöök och Björn Leivik (alla m).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 1 borde ha följande lydelse:

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 1. Därmed bifaller riksdagen motionerna 2001/02:Fö1 yrkande 1 och 2001/02:Fö9 yrkande 11 i denna del samt avslår motionerna 2000/01:Fö212 yrkande 7, 2000/01:Fö804, 2000/01:Fö805 yrkandena 1–3, 2001/02:Fö8 yrkande 3 i denna del och 2001/02:Fö225.

Ställningstagande

Vi anser att värnpliktsystemet, förstärkt med de av Pliktutredningen föreslagna förbättrade ersättningarna, ännu fungerar väl samtidigt som systemet på sikt kan vara en tickande bomb. Dagens höga försvarsvilja, som har lett till högt motiverade soldater och sjömän, kanske inte håller i sig över tiden. Grundläggande rättvisefrågor är heller inte lösta. Frågan om successivt upptrissade kompensationskrav kommer att göra systemet ekonomiskt oförsvarligt är inte heller besvarad.

Den senaste pliktutredningen ledde inte till annat än ett lappande och lagande av nuvarande system. Den höjda ersättningsnivån och införandet av en rejäl utbildningspremie livstidsförlänger systemet samtidigt som grundläggande och långsiktiga problem förblir olösta. Någon egentlig utvärdering av alternativa personalförsörjningssystem har heller inte gjorts.

Att Sverige har ett värnpliktsförsvar är missvisande. I verkligheten har vårt försvar under lång tid kännetecknats av en kombination av människor med olika relationer till försvaret. Det gäller att hitta bästa möjliga kombination av yrkes- och reservofficerare, civilanställda, korttids- och kontraktsanställda soldater och sjömän, frivilliga och pliktpersonal.

I de fortsatta övervägandena bör därför alternativa modeller för pliktjänstgöring prövas. Dessa är:

- Vårt nuvarande system, som innebär plikt efter dagens behov.
- Dagens system kompletterat med grundläggande soldat- eller sjömansutbildning av upp till 25 000 värnpliktiga. Syftet härmed är bl.a. att bredda rekryteringsbasen till nationella skyddsstyrkor och internationella insat-

ser samt att utgöra en halvutbildad reserv för en framtida ökning av i första hand territorialförsvaret.

- Obligatorisk kort grundläggande soldat- eller sjömansutbildning följt av helt frivillig rekrytering till längre tjänstgöring.
- Rekrytering helt på frivillig basis, sannolikt i form av såväl anställda som reservanställda soldater och sjömän.

Försörjningen med plikt bör således också ställas mot ett helt frivilligt rekryteringssystem – om inte annat som jämförelseobjekt. Man kan tänka sig varianter och kombinationer av dessa alternativ, liksom en utveckling av dagens selektiva system. De sociala, ekonomiska och effektmässiga konsekvenserna av olika alternativ bör prövas. Frågan om hur försvarsviljan påverkas av olika alternativ bör också vägas in, även om denna faktor rimligtvis inte kan tillåtas att slutligt avgöra alternativvalet.

Mot bakgrund av det anförda anser vi det angeläget att pröva alternativa modeller till det nuvarande systemet, vilket förordas i partimotion 2001/02:Fö9 (m) yrkande 11 i denna del och i kommittémotion 2001/02:Fö1 (m) yrkande 1. Här nämnda motionsyrkanden bör därför bifallas av riksdagen.

2. Allmänt om totalförsvarsplikten (punkt 1) (fp)

av Runar Patriksson (fp).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att utskottets förslag under punkt 1 borde ha följande lydelse:

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 2. Därmed bifaller riksdagen motion 2000/01:Fö212 yrkande 7 samt avslår motionerna 2000/01:Fö804, 2000/01:Fö805 yrkandena 1–3, 2001/02:Fö1 yrkande 1, 2001/02:Fö8 yrkande 3 i denna del, 2001/02:Fö9 yrkande 11 i denna del och 2001/02:Fö225.

Ställningstagande

Varje uttagning till tjänstgöring och utbildning med hjälp av lagen om totalförsvarsplikt är ett extraordinärt ingrepp i den enskilde individens integritet. Det måste därför kunna motiveras av ett i varje enskilt fall tydligt behov av att kunna bemanna en funktion i totalförsvarets krigsorganisation. Varje tjänstgöringstid eller utbildningstid måste kunna på samma sätt motiveras med att placeringen i krigsorganisationen kräver den tid som vederbörande tas i anspråk. Varje utbildning skall därför vara varken kortare eller längre än vad uppgiften i det enskilda fallet kräver. Likaså skall varken fler eller färre utbildas än vad som erfordras för uppgiften.

Lagen om totalförsvarsplikt bör gälla för kvinnor på samma villkor som för män. Därför bör kvinnor på samma sätt som män kallas till mönstring. Uttagning till utbildning och tjänstgöring skall, för både män och kvinnor, i största möjliga mån styras av frivillighet och individuella val. Om frivillighet och egna val får styra kommer de som tas ut till utbildning och tjänstgöring

att vara mer motiverade och därmed engagerade och duktiga i utförandet av sina uppgifter. I den mån det är möjligt att utforma ett system som garanterar rekryteringen av tillräckligt många väl lämpade individer bör detta vara grundat på frivillig rekrytering.

I propositionen återspeglas fortfarande synen att det skulle vara positivt att fler inkallas till värnpliktsutbildning – oavsett behov. Av budgetskäl minskas antalet som inkallas under den kommande försvarsbeslutsperioden, men därefter önskar regeringen öka antalet igen. Bakom detta ligger den alltjämt befäringda och diffusa folkförankringstanken att det militära försvaret skulle vara bättre folkligt förankrat för att fler män gör värnplikt – dock givetvis bara om det gäller män. Det är vår absoluta övertygelse att försvarets förankring bäst åstadkoms när försvaret är rätt rustat och varje värnpliktig har rätt uppgift, rätt utbildning, rätt skydd och rätt utrustning för sin uppgift.

Eftersom varken regeringen eller Försvarsmakten på allvar har prövat frågan om hur många värnpliktiga som behöver utbildas för att fylla krigsorganisationen är det svårt att ange ett exakt antal. Det torde i alla händelser ligga en bra bit under det antal som i dag kallas in. Detta är inte acceptabelt. Hänvisningen till rekryteringsbasen för internationell verksamhet är inte relevant, då den varken tar hänsyn till motsvarande förhållanden i andra jämförbara länder eller till hur denna bas skulle påverkas av ett rimligare sätt att organisera, rekrytera, avlöna och meritera dem som ställer upp till internationell verksamhet.

Jag ställer mig avvisande till tanken att korttidsutbilda eller civilpliktsutbilda värnpliktiga i stor skala för att på det sättet upprätthålla skenet av en allmän värnplikt i meningen att i stort sett varje ung man tas ut till någon form av utbildning. Det är inte detsamma som att principiellt avvisa vare sig kort utbildning eller utbildning för civilförsvaret, där tydliga behov föreligger. Jag konstaterar bara att regeringen låter meddela att dessa utbildningar nu anpassas till behovsläget och därmed radikalt kommer att minskas.

I diskussionen kring förutsättningarna för att kunna rekrytera personal till internationella insatser vill jag peka på de positiva erfarenheter man gjort i Danmark vars konstapelsystem och kontraktsanställningsform för internationella insatser kan vara en väg att pröva också för Sverige. Därefter har det bl.a. från försvaret också påpekats visst behov av att för ytterligare viss tid kunna tillgodogöra sig viss specialistkompetens hos nyligen utbildade soldater. Personalförsörjningsutredningen föreslog att försvaret skulle ges möjlighet att anställa högst 1 000 soldater, som nyligen gjort värnplikt, för viss tid och för vissa uppgifter. Jag finner detta vara ett utmärkt förslag att låta pröva.

Regeringen avvisar förslaget om visstidsanställning. Bakom detta ställningstagande döljer sig en fruktan att misstänkas för att smygvägen införa ett yrkesförsvaret i Sverige. Jag finner helt övertygande argument för ett system byggt på mönstringsplikt för både kvinnor och män, som ett yrkesförsvaret inte alls skulle kunna uppfylla i samma utsträckning. Förutsättningen är att bara de som behövs för krigsorganisationen tas ut och att de får utbildning, skydd och utrustning för sin uppgift.

Det finns bland riksdagens partier ingen opinion för att införa ett yrkesförsvär. Regeringens ängslan torde därför handla om bristande självförtroende och att socialdemokratin så ofta beslås just med att smygvägen, utan bred och öppen debatt, införa sådant man på alla sätt förnekat sig ha avsikt att införa. Det kan inte vara skäl nog att avvisa möjligheten att pröva system inom värnpliktens ram, som skulle stärka försvarets möjligheter att fullgöra sina uppgifter på hemmaplan och internationellt.

3. Allmänt om totalförsvarsplikten (punkt 1) (mp)

av Ingegerd Saarinen (mp).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att utskottets förslag under punkt 1 borde ha följande lydelse:

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 3. Därmed bifaller riksdagen motion 2001/02:Fö8 yrkande 3 i denna del samt avslår motionerna 2000/01:Fö212 yrkande 7, 2000/01:Fö804, 2000/01:Fö805 yrkandena 1–3, 2001/02:Fö1 yrkande 1, 2001/02:Fö9 yrkande 11 i denna del och 2001/02:Fö225.

Ställningstagande

Det allmänna värnpliktssystemet har spelat ut sin roll. Det utgör ett i grunden orättvist och i dag helt otidsenligt system. För det första fullgör endast en tredjedel av landets män sin pliktutbildning, mindre än 18 000 av en årskull på ca 55 000. Två tredjedelar slipper. För det andra omfattar det endast män – kvinnor ställs utanför. Trots ett kraftigt minskat behov av värnpliktiga förekommer förslag om tvångsplikt även för kvinnor.

2000-talets försvarspolitik bör i stället bygga på ett system av frivillighet öppet för både män och kvinnor. Just traditionellt kvinnliga erfarenheter som förmåga till strategisk planering, logistisk erfarenhet och öppet ledarskap är långt viktigare än den traditionellt manliga tillgången fysisk styrka som blir allt mindre relevant. För att få hög kvalitet på en organisation byggd på frivillighet måste regeringen utveckla ett system som bygger på motivation och som är meriterande. Tiden är mogen för Miljöpartiets mångåriga förslag om ett system byggt på frivillighet med bättre ersättning, civil dokumentation och tilläggsutbildning till högskolan.

4. Könsneutral totalförsvarsplikt (punkt 2) (v)

av Stig Sandström och Berit Jóhannesson (båda v).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 2 borde ha följande lydelse:

2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 4. Därmed bifaller riksdagen motionerna 2000/01:Fö803 yrkande 1, 2001/02:Fö14 yrkande 1, 2001/02:Fö212 yrkande 2 i denna del och avslår

motionerna 2000/01:Fö212 yrkande 8, 2000/01:Fö803 yrkandena 4 och 5, 2000/01:A812 yrkande 13, 2001/02:Fö8 yrkande 3 i denna del, 2001/02:Fö10 yrkandena 16 och 20 i denna del, 2001/02:Fö15 yrkande 3, 2001/02:Fö16 yrkande 1, 2001/02:Fö206, 2001/02:Fö227, 2001/02:Fö232 och 2001/02:A229 yrkande 27.

Ställningstagande

Könsneutral totalförsvarsplikt

Vi anser att det är mycket tillfredsställande att utskottet öppnar för en könsneutral totalförsvarsplikt i framtiden. Men Vänsterpartiet anser att Sverige skall införa allmän totalförsvarsplikt, vilket innebär att både kvinnor och män skall omfattas av plikten. Allmän värnplikt är bra för försvaret, för Sverige och för jämställdheten. Av tradition är militärer män. Kvinnors väg in i den militära sfären har varit krokig och full av kulturella och formella hinder. Det nya försvaret skall, förutom att försvara landet och hävda vår territoriella integritet, också i större utsträckning än tidigare bidra till fred och säkerhet i omvärlden och stärka samhället vid svåra påfrestningar i fred. I dag är det ytterst få kvinnor som ingår i Försvarets internationella styrkor. Dagens värnpliktssystem försvårar Försvarets möjligheter att rekrytera kvinnor till utlandstjänst, eftersom förutsättningen för tjänsten är att man genomgått värnpliktsutbildningen.

Motivet för allmän värnplikt bygger på den demokratiska idén om att det militära våldsmonopolet skall ha en folklig förankring. Alla samhällsgrupper skall vara representerade inom Försvarets makten. Detta gäller naturligtvis för såväl kvinnor som män.

I linje med Försvarets nya inriktning, regeringens jämställdhetsarbete och med hänvisning till ovanstående frågor, bör Sverige införa allmän värnplikt. Riksdagen bör därför bifalla motionerna 2000/01:Fö830 yrkande 1, 2001/02:Fö14 yrkande 1 och 2001/02:Fö212 yrkande 2 i denna del.

Sexuella trakasserier

I Försvarets värld, som traditionellt är mansdominerad, syns de strukturer som genomsyrar samhället än skarpare än på andra håll. När det gäller sexuella trakasserier är detta extra tydligt. Vi har därför i två motionsyrkanden (2000/01:Fö803 yrkandena 4 och 5) från den allmänna motionstiden under föregående riksmöte föreslagit att Försvarets makten ökar sina kunskaper om kvinnors erfarenheter av sexuella trakasserier och gör en ordentlig utvärdering. Sedan dess har, som utskottet också framhåller i sitt betänkande, det vidtagits åtgärder i en riktning som vi föreslagit i motionen.

Trots att det således i dag pågår ett mycket bra arbete för att minska de sexuella trakasserier inom försvaret är detta ett område som riksdagen även framgent måste följa upp. Det är mycket viktigt att Försvarets makten fortsätter på den inslagna vägen att med stor vakenhet, information och andra åtgärder

försöka lösa de aktuella problemen. Försvarsmakten behöver självfallet också regelbundet följa upp resultatet av insatserna för att motarbeta sexuella trakasserier.

Mot bakgrund av vad som hänt i frågan ansluter vi oss dock till utskottsmajoriteten.

5. Könsneutral totalförsvarsplikt (punkt 2) (fp)

av Runar Patriksson (fp).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att utskottets förslag under punkt 2 borde ha följande lydelse:

2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 5. Därmed bifaller riksdagen motionerna 2000/01:Fö212 yrkande 8, 2000/01:A812 yrkande 13, 2001/02:Fö10 yrkandena 16 och 20 i denna del, 2001/02:Fö16 yrkande 1, 2001/02:Fö232 och 2001/02:A229 yrkande 27 och avslår motionerna 2000/01:Fö803 yrkandena 1, 4 och 5, 2001/02:Fö8 yrkande 3 i denna del, 2001/02:Fö14 yrkande 1, 2001/02:Fö15 yrkande 3 och 2001/02:Fö206, 2001/02:Fö212 yrkande 2 i denna del och 2001/02:Fö227.

Ställningstagande

Pliktutredningen föreslog att värnplikten skall bli könsneutral. Tyvärr kommer regeringen till slutsatsen att det inte för närvarande är aktuellt att utöka skyldigheten att fullgöra värnplikt till att även gälla kvinnor, detta trots att man på flera ställen pekar på nödvändigheten av att öka antalet kvinnor inom totalförsvaret. Jag får inte detta att gå ihop. En av de absolut viktigaste åtgärderna för att få fler kvinnor till försvaret och för att få fler kvinnor att stanna inom försvaret är att utvidga totalförsvarsplikten till att gälla även kvinnor så att även kvinnor kallas till mönstring.

Så länge kvinnor behandlas annorlunda, kommer inte integreringen av kvinnor i totalförsvaret att lyckas. En utvidgning av värnplikten till att gälla även kvinnor är en naturlig utveckling för en försvarsmakt som tar steget in i 2000-talet. Skälen till att öka antalet kvinnor i totalförsvaret och till att utsträcka skyldigheten att fullgöra värnplikt även till kvinnor är flera.

Försvarsmakten står i dag inför stora förändringar. Nya uppgifter i nya strukturer innebär stora utmaningar för den militära institutionen. I dagens och framtidens försvarsmakt ökar kraven på bl.a. flexibilitet, och, inte minst, att rätt man eller kvinna är på rätt plats vid rätt tillfälle. Detta innebär att man inte längre kan unna sig lyxen av att a priori tacka nej till hälften av den i samhället befintliga kompetensen. Med en könsneutral uttagning skulle man tillgodose de samlade personalbehoven inom civilt och militärt försvar genom att utgå från *hela* befolkningen. Försvarsmakten behöver kvinnorna och den kompetens som de besitter för att kunna utvecklas i takt med omvärlden och därmed kunna erbjuda svenska folket det försvar som det med rätta förväntar sig.

Ett annat skäl till att utsträcka plikten till att gälla även kvinnor ligger i nödvändigheten av att värnplikten i alla aspekter är en spegling av dagens samhälle i övrigt. Det har stor betydelse att vi alla känner ansvar för och efter förmåga medverkar till Sveriges försvar. Jämställdhet och kvinnors deltagande är naturligt i samhället i övrigt. Det torde inte vara orimligt att tro att om försvaret av Sverige skall fortsätta att vara en angelägenhet för hela befolkningen, som man t.ex. är beredd att betala dyra skattepengar till, måste Försvarsmakten visa att man respekterar och omfattar de värderingar och normer som gäller i övriga delar av samhället. Den tiden är sedan länge förbi då militären kunde leva sitt eget liv med sina egna regler och sin egen kultur. Försvarsmakten måste vara en spegling av det samhälle den är satt att försvara.

Men det finns också en jämställdhetsaspekt som är väl värd att anföra. Även kvinnor har en rätt att kunna försvara sig. Oftast ser vi dock kvinnan som ett försvarslöst offer, såväl i krig som i fred. Men det är alla kvinnors rätt, likväl som det är männens, att lära sig att försvara sig själva, sina barn och sitt land. Det handlar här mycket om traditioner och attityder. Även på detta område bör systemen utvecklas och förbättras i takt med tiden.

I grunden handlar det om hur Sverige som nation och statsmakt ser på sina unga kvinnor och män. Detta synsätt anger tonen för alla i samhället för hur kvinnor och män skall bemötas, bedömas och behandlas och vad de duger till. Det är på detta, och tusen andra, sätt som attityder grundas och könsroller cementeras. Därför är det av yttersta vikt att staten behandlar alla lika.

Nödvändigheten av att öka antalet kvinnor i Försvarsmakten stöds av de flesta – i retoriken. Oviljan att låta kvinnor omfattas av pliktlagarna gör dock att sådant tal klingar falskt.

En utvidgning av skyldigheten att fullgöra värnplikt till att gälla även kvinnor är nödvändig för att öka deras antal i Försvarsmakten och för att åstadkomma en genuin integrering av kvinnor i det militära.

De fördelar som fler kvinnor i försvaret skulle innebära i form av högre kvalitet och fördjupad folkförankring kan inte till fullo uppnås om inte kvinnor är i försvaret på samma villkor som män. Likaså kommer integreringen och acceptansen av kvinnor inom försvaret aldrig att lyckas så länge kvinnorna behandlas annorlunda.

En viktig grund till de ständigt återkommande trakasserierna av kvinnor i det militära är det faktum att dessa anses vara udda och inte behandlade enligt samma kriterier som män. Om också kvinnor måste mönstra och därefter tas ut till befattningar på samma grunder som män kommer inte längre denna faktor för nedvärdering av kvinnan att existera.

Om även kvinnor omfattas av pliktlagarna kommer dessutom med automatik fler kvinnor att genomgå värnplikt. Detta torde öppna för ett större intresse och för att fler kvinnor vågar ta det steg som annars kanske skulle varit för stort. Mönstringen ger dessutom kvinnor en naturlig kontakt med försvaret – en kontakt och ett informationstillfälle utan vilket officersyrket annars kanske inte ens är ett alternativ.

Ett argument som ofta förs fram när kvinnors roll i det militära diskuteras är att kvinnorna inte når upp till de krav på fysisk styrka och färdighet som uppgifterna inom det militära kräver. I så fall måste kvinnor bedömas efter andra kriterier, vilket vore förödande för försvarets kvalitet och funktion, sägs det. Kvinnor skall tas ut på samma grunder som män. Alla kvinnor kommer inte att klara det, men det gör inte heller alla män. Däremot borde det inte vara orimligt att kräva att de kriterier som används vid uttagning av värnpliktiga ses över. En sådan åtgärd torde vara en naturlig följd, om inte annat av det faktum att militärens roll och uppgifter kraftigt förändrats på senare år och så antagligen kommer att göra även framöver.

Ett annat argument mot en könsneutral värnplikt brukar vara att i dag är det knappt en tredjedel av alla svenska män som fullgör värnpliktsutbildningen. Att i en sådan situation kräva en utvidgning av pliktuttagningen kan synas avigt. Men, att göra värnplikten könsneutral påverkar inte i sig antalet värnpliktiga, eftersom det är krigsorganisationens storlek som styr det årliga rekryteringsbehovet och inte ett fixerat antal. Den förändring det skulle innebära att utvidga plikten att fullgöra värnplikt till att gälla även kvinnor är att vi breddar rekryteringsunderlaget för försvaret både kvalitativt och kvantitativt.

En viktig princip bör vara att inte en enda får tas ut i onödan till pliktjänst. Samhällstjänst måste alltid grundas på ett reellt behov som därmed gör den motiverad och meningsfull. Uttagningen skall också i största möjliga mån styras av frivillighet. En pliktlagstiftning är nödvändig såsom en yttersta garanti för att försvaret alltid skall kunna få tillgång till den kompetens som erfordras. Med en könsneutral mönstrings- och militärtjänstplikt ökar underlaget med i princip det dubbla. Sammantaget kommer en pliktuttagning oavsett kön, med frivillighet såsom riktmärke, att medföra att knappast någon behöver tas ut mot sin vilja.

6. Rehabilitering (punkt 8) (m)

av Henrik Landerholm, Olle Lindström, Anna Lilliehöök och Björn Leivik (alla m).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 8 borde ha följande lydelse:

8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 6. Därmed bifaller riksdagen motionerna 2001/02:Fö1 yrkandena 4 och 5 samt 2001/02:Fö9 yrkande 11 i denna del.

Ställningstagande

Vi anser att frågorna om säkerheten under grundutbildningen och tjänstgöringen i försvaret måste uppmärksammas ytterligare. Värnpliktstjänstgöring och tjänstgöring i utlandsstyrkan är högriskuppdrag där riskerna för olyckor är högre än på arbetsplatser inom de allra farligaste civila verksamheterna.

Tydliga regler behövs för att det inte skall ta årtal att reda ut försäkringsersättningar när Försvarsmakten både står för kostnaden och företräder den enskilde. De skadade och deras anhöriga har många gånger upplevt sig ensamma och i motsatsställning till staten i dess olika funktioner. För att minska konflikten bör Försvarsmakten i ett första steg tillföras och garanteras resurser för att kunna uppfylla sitt ansvar. Det bör dessutom övervägas om det är lämpligt att inrätta en särskild funktion inom Försvarsdepartementets verksamhetsområde för stöd och hjälp till enskilda olycksdrabbade.

Försvarsmakten arbetar med konstruktiva program för ökad säkerhet. Ytterligare kraft tycks emellertid behövas för att dessa program och planer till fullo skall sättas i verket. Tät personalomflyttning och bristande erfarenhet hos befäl kan ha bidragit till några av de allvarliga olyckor som inträffat. En ny karriärväg som är inriktad på fackkunskap och utbildning av de värnpliktiga bör skapas – för utbildningssäkerhetens skull.

Nämnden för personalvård för totalförsvarspliktiga bör därutöver ges en ny huvuduppgift i att följa upp Försvarsmaktens rehabiliteringsansvar. Uppgiften bör vara att säkerställa att de som skadas under sin militärtjänst ges så rimliga förutsättningar som möjligt till rehabilitering.

Mot bakgrund av det anförda anser vi att riksdagen bör uttala sig *dels* för att en särskild funktion för stöd och hjälp till olycksdrabbade totalförsvarspliktiga övervägs, *dels* att personalvårdsnämnden åläggs uppgiften följa upp Försvarsmaktens rehabiliteringsansvar. Detta föreslås i partimotion 2001/02:Fö9 (m) yrkande 11 och kommittémotion 2001/02:Föl (m) yrkandena 4 och 5, vilka därför bör bifallas av riksdagen.

7. Förmåner (punkt 9) (v)

av Stig Sandström och Berit Jóhannesson (båda v).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 9 borde ha följande lydelse:

9. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 7. Därmed bifaller riksdagen motion 2001/02:Fö14 yrkande 3 och avslår motion 2001/02:Fö269 yrkandena 1 och 2.

Ställningstagande

Enligt försvarsbeslutet är en av Försvarsmaktens fyra huvuduppgifter att stödja samhället vid kriser och svåra påfrestningar i fredstid. Vid flertalet sådana tillfällen har värnpliktiga tjänstgjort vid farliga och riskfyllda operationer i samband med översvämningar, skogsbränder och skallgångskedjor runt om i Sverige. Trots massiva insatser från värnpliktiga, ofta med arbete dygnets alla timmar, kompenseras de värnpliktigas hjälpinsatser inte högre än om utbildningen bedrivs på kasern. Såväl officerare som hemvärnspersonal och personal ur utlandsstyrkan uppbär tillägg på sina ekonomiska ersättningar

vid övningar och riskfylld tjänst, medan dagersättningen för värnpliktiga alltid är konstant oavsett tjänsteinnehåll.

I dag deltar värnpliktiga i incidenttjänst som ubåtsjakt, bevakning av mobiliseringsförråd samt skarpa operationer, exempelvis minröjningsoperationer i Baltikum, vilka innebär längre perioders frånvaro på bekostnad av den enskildes sociala liv.

Värnpliktiga som deltar i övningar som omöjliggör vistelse i hemmet borde i rimlighetens namn ges en skäligen ekonomisk ersättning för sina insatser, eftersom kompensationsledighet är svårare att tillgå med hänsyn till utbildningsrytmen.

Ovanstående resonemang kan även tillämpas på dem som tjänstgör med stöd av civilplikt.

Vi anser därför att riksdagen bör bifalla motion 2001/02:Fö14 yrkande 3.

8. Meritvärdering (punkt 10) (fp)

av Runar Patriksson (fp).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att utskottets förslag under punkt 10 borde ha följande lydelse:

10. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 8. Därmed bifaller riksdagen motion 2001/02:Fö16 yrkande 2 och avslår motionerna 2001/02:Fö14 yrkande 5, 2001/02:Fö17 yrkandena 5 och 6, 2001/02:Fö250 och 2001/02:Fö273 yrkandena 1 och 3.

Ställningstagande

Regeringen talar på flera ställen i propositionen om nödvändigheten av att i högre utsträckning bygga på frivillighet, om vikten av att låta den enskildes motivation få ett större genomslag vid mönstring och uttagning och om betydelsen av att den enskilde uppfattar sig såsom rättvist behandlad i jämförelse med jämnåriga kamrater som inte utbildas i totalförsvaret. Trots att frågan om meritvärdering uppmärksammas under lång tid har vare sig regeringen eller Forsvarsmakten lyckats redovisa förslag på hur det civila meritvärdet av plikttjänstgöringen skall kunna garanteras och dokumenteras.

Den som fullgör sin värnplikt måste uppleva att den är rättvis. Brister rättvisan riskerar nämligen folkförankringen att minska. Upplevd orättvisa och meningslöshet skadar motivationen och, kanske viktigast, den enskilde har då skäl för att känna sig utnyttjad av staten.

För att säkra ett rättvist system som attraherar de unga människor vars motivation är avgörande för försvarets kvalitet är det viktigt att plikttjänstgöringen utgör en tillgång för den enskilde också efter fullbordad utbildning. Plikttjänstgöringens civila meritvärde måste därför vara tydligt och adekvat. Meritvärden som den enskilde får med sig efter fullgjord utbildning måste vara så utformade att det civila samhället kan värdera handlingen vid ett anställningsförfarande, och då som en positiv handling. Det handlar här om att

finna sätt på vilket värnpliktsutbildningen tydligare kopplas till kraven i det civila samhället, t.ex. genom att utbildningsmoment ges högskolepoäng.

Regeringen bör snarast återkomma till riksdagen med en redovisning av hur totalförsvarets pliktutbildning skall ges en civil meritvärdering varför riksdagen bör bifalla motion 2001/02:Fö16 yrkande 2.

Särskilda yttranden

Utskottets beredning av ärendet har föranlett följande särskilda yttranden. I rubriken anges inom parentes vilken punkt i utskottets förslag till riksdagsbeslut som behandlas i avsnittet.

1. **Könsneutral totalförsvarsplikt (punkt 2) (kd)**

av Åke Carnerö och Margareta Viklund (båda kd).

Den 30 mars 2000 beslutade riksdagen om en omfattande omdaning av det militära försvaret. Då beslutades bl.a. att det nya försvaret, insatsförsvaret, skall bygga på förband av hög kvalitet som kan användas för en mängd olika insatser av varierande karaktär.

I Personalförsörjningsutredningens betänkande Personal för ett nytt försvar (SOU 2001:23) försökte man ge en samlad syn på Försvarsmaktens personalförsörjning och belysa hur Försvarsmakten skall kunna rekrytera, utveckla och avveckla personal på ett väl avvägt sätt och över tiden. I utredningen, som är underlag till rubricerade proposition, berörs bl.a. hur fler kvinnor skall fås att vilja utbilda sig till officerare och kunna välja officersbanan. Den frågan diskuteras också i regeringens proposition 2001/02:10 Fortsatt förnyelse av totalförsvaret.

Antalet kvinnliga officerare utgör ännu efter cirka tio års satsningar en mycket låg andel. Men satsningen för att få in kvinnor i försvaret har inte varit särskilt helhjärtad.

Om regeringen och Försvarsmakten verkligen vill ha fler kvinnor i försvaret och som officerare krävs en helt ny typ av rekrytering. Försvarsmakten måste exempelvis ha en klar målsättning för hur många kvinnor som behövs inom försvaret och som därför borde antas där. I målsättningen måste också ingå en beskrivning av vilka uppgifter kvinnorna skall ha. Dessutom måste rekryteringsförfarandet ändras, miljön förbättras samt attityder och inställning till kvinnor ändras.

Om regeringen och Försvarsmakten verkligen vill ha in fler kvinnor i försvaret måste man sätta i gång ett metodiskt arbete för att få kvinnor att välja att satsa på en karriär inom det området. Kvinnorna måste ses som den resurs de är med sina speciella kompetenser och möjligheter. Kvinnor är inte och kan aldrig bli kopior av män utan har förutom generella egenskaper liksom alla andra sina speciella förutsättningar utifrån konstitution, begåvning och engagemang.

Angelägenheten av att regeringen får upp ögonen för att det är ett tvåkönat försvar som det måste planeras för och med, kan inte nog understrykas. Det är också angeläget att regeringen och Försvarsmakten har en klar målsättning för hur både kvinnor och män utifrån sina förutsättningar kan medverka till att bygga upp det nya försvaret. Målsättningen måste i så fall vara att kvinnorna

tas med på ett helt annat sätt än tidigare i verksamhetens planering och verkställighet. Pliktlagstiftningen måste också vara tydlig och inte kunna ge anledningar till diskriminering.

Enligt nu gällande bestämmelser är mönstringen för kvinnor frivillig medan värnplikten för den antagna kvinnan är en skyldighet. Detta måste ses som ett dubbelt budskap. Eftersom utbildningen/värnplikten är frivillig för kvinnor är det svårt att förstå att den, trots detta, kan göras till en plikt. En orsak till kvinnors låga deltagande i värnpliktsutbildningen kan vara just det dubbla budskapet som regering och försvarsmakt går ut med då det gäller att försöka värva kvinnor till försvaret.

Olika rekryteringsvägar till officersyrket kan vara en framkomlig väg för att få fler kvinnor att vilja välja officersyrket. Men framför allt måste det traditionella intagningssystemet för värnpliktiga förändras. Det kan inte vara rimligt att ingen hänsyn tas till kvinnors konstitution vid mönstringsförfarandet. De prov de mönstrande genomgår är helt uppbyggda efter unga pojkars konstitution och muskelstyrka. Unga flickor har en annan muskelmassa, som måste gå att kunna mäta på ett annat sätt än pojkars råstyrka. Vill regeringen och Försvarsmakten verkligen ha fler kvinnor/flickor i försvaret måste styrkeproven vid mönstringen få en annan utformning.

De unga mönstringspliktiga pojkarna får genomgå omfattande undersökningar och tester. Samtidigt får samhället en enastående information om hur konditionen samt det medicinska och psykologiska tillståndet är för generationer av män. Samhället ges därigenom tillgång till värdefull statistik och information som kan användas för olika forskningsändamål. En samlad bild av den unga kvinnliga befolkningens hälsotillstånd och möjligheter finns inte. Det är en stor brist, inte enbart från forskningssynpunkt utan också ur jämställdhetssynpunkt. Även de unga flickorna skall ha möjlighet att få reda på sina möjligheter och sin psykiska och fysiska status.

När det gäller miljön och attityderna till kvinnor/flickor inom försvaret återstår en del att göra. Man kan ha en viss förståelse för att den sedan generationer helt manliga institution som försvaret är har svårt att ställa om sig till en tvåkönad enhet. Det är en process som kan ta tid. Speciellt med tanke på att det i försvaret tidigare inte närvarande könet utsatts för förlöjliganden och benämndes med könsord och andra nedvärderande ord, kan det vara svårt att ställa om sig till att på plats vara tvingad att samarbeta med kvinnor, sova i samma rum, duscha i samma duschrum, använda samma toaletter, ha klädskåpen bredvid varandra osv.

Om Försvarsmakten verkligen vill ha fler kvinnor i försvaret måste attityder, miljö och praktiska anordningar förbättras avsevärt. Det är oacceptabelt att flickor/kvinnor som genomgår värnplikt och officersutbildningar mobbas på grund av sitt kön och på grund av oacceptabla praktiska arrangemang.

2. Könsneutral totalförvarsplikt (punkt 2) (c)

av Erik Arthur Egervärn (c).

Jag står till alla delar bakom utskottsmajoritetens ställningstaganden i detta betänkande. När det gäller frågan om värnplikt vill jag emellertid framhålla att jag och Centerpartiet tagit ställning för *allmän värnplikt*. Vi menar alltså att även kvinnor skall omfattas av plikten.

Eftersom frågan kräver ändring i grundlag avstod vi från att driva frågan till sin spets i samband med försvarsuppgörelsen mellan regeringen och Centerpartiet. Vi bedömde helheten i den nu pågående försvarsomställningen som avgörande. Omställningen av totalförsvaret till ett samhällsförsvaret med ett militärt nätverksbaserat insatsförsvaret och en samtidig rustning mot de nya hot som utgör dagens och morgondagens verklighet måste enligt Centerpartiets uppfattning komma i gång.

Centerpartiet kommer självfallet att fortsätta att driva frågan om allmän värnplikt omfattande både kvinnor och män. För oss är det ett självklart ställningstagande utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Minst lika viktigt är emellertid den kvalitetshöjning av värnpliktsförsvaret som skulle kunna bli en naturlig följd av att både kvinnor och män hade samma rätt och skyldighet att delta.

3. Avgångar, arbetsmiljö och utrustning (punkt 5) (v)

av Berit Jóhannesson och Stig Sandström (båda v).

De höga avgångarna bland värnpliktiga under grundutbildningen är ett stort problem för Försvarsmakten. En av de vanligaste orsakerna till avhopp sägs vara hälsoskäl, såväl fysiska som psykosociala, där de sistnämnda dominerar. Det är av stor vikt att man inom Försvarsmakten till fullo ser över sin arbetsmiljö ur alla aspekter. Det är extra viktigt att värna om de människor som gör en arbetsuppgift genom pliktlag och ej av eget fritt val. Ansvar hos myndigheten och riksdagen vilar tungt i detta fall. Dålig grundutbildning, okunskap om arbetsmiljöfrågor och en okänslig psykosocial miljö är alla orsaker till att unga människor avbryter den tjänst som de tagits ut till.

Även om den mänskliga aspekten på avgångarna är den viktigaste får man inte bortse från de ekonomiska och organisatoriska effekterna. Det är resurslöseri att tillåta arbetsmiljön vara så dålig att värnpliktiga ser sig tvingade att hoppa av sin tjänstgöring. Likaså ställer det till med stora problem av organisatorisk art.

För förbättringar inom dessa områden finns allt att vinna och inget att förlora. Vänsterpartiet anser det viktigt att riksdagen och myndigheten framgent håller ögonen på denna fråga.

BILAGA 1

Förteckning över behandlade förslag

Propositionen

I proposition 2001/02:11 Bättre villkor för totalförvarspliktiga föreslår regeringen att riksdagen antar regeringens förslag till

1. lag om ändring i lagen (1994:1809) om totalförvarsplikt,
2. lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.,
3. lag om ändring i lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet,
4. lag om ändring i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd,
5. lag om ändring i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m.

Följdmotioner till proposition 2001/02:10

2001/02:Fö1 av Henrik Landerholm m.fl. (m):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att alternativa modeller för pliktjänstgöring bör prövas.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om höjning av statlig riskgaranti för totalförvarspliktiga och tjänstgörande i utlandsstyrkan.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att livränteunderlaget i arbetsskadeförsäkringen skall bestämmas till minst sju och ett halvt prisbasbelopp för totalförvarspliktiga.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att Nämnden för personalvård för totalförvarspliktiga skall följa upp sitt rehabiliteringsansvar.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en särskild funktion för stöd till olycksdrabbade totalförvarspliktiga.

2001/02:Fö8 av Lars Ångström m.fl. (mp):

3. Riksdagen begär att regeringen kommer tillbaka med förslag på ett totalförvarssystem som skall ersätta dagens värnpliktssystem och som skall bygga på frivillighet och vara öppet för både män och kvinnor.

2001/02:Fö9 av Bo Lundgren m.fl. (m):

11. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om värnpliktsfrågorna.

2001/02:Fö10 av Runar Patriksson och Eva Flyborg (fp):

16. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en könsneutral värnplikt.
20. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om mångfald och diskriminering inom försvaret (i denna del).

Följdmotioner till proposition 2001/02:11

2001/02:Fö14 av Stig Sandström m.fl. (v):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att allmän värnplikt skall införas.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att denna bör ge Försvarsmakten i uppdrag att förbereda försvaret för en situation med allmän värnplikt och jämställt försvar.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om ett tillägg på dagersättningen då värn- och civilpliktig personal under grundutbildning tjänstgör vid längre övningar, incidenter, kriser i samhället, skarpa operationer eller vid beredskap över högtidshelger.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att regeringen skall ge Försvarsmakten i uppgift att tillse vad i motionen anförs om att värnpliktiga skall ges erforderlig utbildning för tjänst i händelse av incidenter, kriser och skarpa operationer i fredstid.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om vikten av att den utredning om civilt meritvärde som skall tillsättas får en specificerad och snäv tidsram.

2001/02:Fö15 av Margareta Viklund (kd):

3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en översyn av kvinnors förhållande till pliktlagstiftningen.

2001/02:Fö16 av Runar Patriksson och Eva Flyborg (fp):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om könsneutral värnplikt.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om civil meritvärdering av totalförsvarets pliktutbildning.

2001/02:Fö17 av Roy Hansson (m):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om mönstring vid en tidpunkt närmare inryckningstillfället.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om storleken på ersättningen vid skada.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om rehabiliteringstidens längd.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att totalförsvarspliktiga skall kunna tillgodoräkna sig sin tjänstgöring i form av högskolepoäng.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att totalförsvarspliktiga efter sin tjänstgöring skall kunna tillgodoräkna sig poäng på högskoleprovet.

Motioner från allmänna motionstiden 2000/01

2000/01:Fö212 av Runar Patriksson och Eva Flyborg (fp):

7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om inriktningen av pliktutbildningen och -uttagningen.
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en könsneutral värnplikt.

2000/01:Fö401 av Amanda Agestav och Magnus Jacobsson (kd):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en översyn av civilpliktiga brandmäns utbildningssituation.

2000/01:Fö802 av Berit Jóhannesson m.fl. (v):

1. Riksdagen begär att regeringen ger Försvarsmakten i uppdrag att se över incidentrapporterings- och uppföljningsrutiner.
2. Riksdagen begär att regeringen ger Försvarsmakten i uppdrag att genomföra en utvärdering av de nuvarande reglerna och rutinerna inför de s.k. baskerproven i syfte att göra proven säkrare.
3. Riksdagen begär att regeringen ger Försvarsmakten i uppdrag att se över sina trafikregler så att de överensstämmer med motsvarande regler för det civila samhället.
4. Riksdagen begär att regeringen ger Försvarsmakten i uppdrag att omarbete sina säkerhetsrutiner och säkerhetsinformationen i syfte att eliminera skadorna bland de värnpliktiga.

2000/01:Fö803 av Berit Jóhannesson m.fl. (v):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att Sverige skall införa allmän värnplikt.

2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att regeringen skall avskaffa det särskilda bidraget för underkläder för kvinnor samt att ge Försvarsmakten i uppdrag att anskaffa trosor och behå.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att regeringen skall ge Försvarsmakten i uppdrag att anskaffa utrustning och materiel som är framtagen, utprovad och anpassad till både kvinnor och män.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att regeringen skall ge Försvarsmakten i uppdrag att genomföra en systematisk undersökning i syfte att införskaffa kunskap om kvinnors erfarenheter av att göra värnplikt och arbeta inom Försvarsmakten.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att regeringen skall ge Försvarsmakten i uppdrag att årligen utvärdera vilken effekt åtgärderna mot sexuella trakasserier har gett.
6. Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till ändring av lag (1999:133) så att även de värnpliktiga omfattas av lagen om diskriminering på grund av sexuell läggning.

2000/01:Fö804 av Gunnar Axén (m):

Riksdagen beslutar att avskaffa lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt.

2000/01:Fö805 av Lars Lindblad (m):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om civilpliktiga och korttidsutbildade värnpliktiga.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att utreda konsekvenserna av ett avskaffande av värnpliktssystemet.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att värnpliktssystemet bör ersättas med ett värvat mobiliseringsförsvar.

2000/01:Fö806 av Björn Leivik och Elizabeth Nyström (m):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om bättre kontroll av dem som mönstrar till värnplikt.

2000/01:A812 av Lars Leijonborg m.fl. (fp):

13. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en könsneutral värnplikt.

Motioner från allmänna motionstiden 2001/02

2001/02:Fö206 av Amanda Agestav och Magnus Jacobsson (kd):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som i motionen anförs om allmän värnplikt för både män och kvinnor.

2001/02:Fö212 av Berit Jóhannesson m.fl. (v):

2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att Försvarmakten, som ett led i jämställdhetsarbetet, skall upprätta en målsättning för hur stor andelen kvinnor av den totala personalstyrkan och bland de värnpliktiga minst skall vara varje år (i denna del).

2001/02:Fö225 av Marietta de Pourbaix-Lundin (m):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att överväga att ersätta den allmänna värnplikten med ett yrkesförsvär.

2001/02:Fö227 av Hillevi Larsson (s):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om allmän värnplikt för alla svenska medborgare.

2001/02:Fö232 av Eva Flyborg (fp):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om behovet av en könsneutral värnplikt.

2001/02:Fö235 av Björn Leivik (m):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om behovet av förändrade regler avseende skadestånd vid invaliditet och dödsfall vid plikttjänstgöring.

2001/02:Fö237 av Berit Jóhannesson och Stig Sandström (v):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att regeringen skall ge Försvarmakten i uppdrag att se över sina nuvarande rutiner gällande uppföljning av avgångar bland värnpliktiga i syfte att minska antalet avhopp från värnpliktstjänstgöringen.
2. Riksdagen begär att regeringen ger Försvarmakten i uppdrag att förbättra arbetsmiljön för värnpliktiga.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att Försvarmakten bör ges i uppdrag att genomföra åtgärder i syfte att minska avgångarna.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att civila myndigheter som utbildar civilpliktiga bör ges i uppdrag att minska avgångarna.

2001/02:Fö250 av Roy Hansson (m):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om meritvärdering av militärtjänstgöringen.

2001/02:Fö269 av Rigmor Stenmark (c):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om den värnpliktiges möjlighet att upprätthålla kontakt med familj och vänner.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att ge Försvarmakten i uppdrag att vidga begreppet nära anhörig till att även innefatta syskon samt far- och morföräldrar.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om jämställdhet inom försvaret.

2001/02:Fö273 av Martin Nilsson m.fl. (s):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att värnpliktiga förare skall få civila körkort på sina respektive fordon vid utryckning.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att värnpliktig ledarskapsutbildning skall kunna meriteras med högskolepoäng.

2001/02:So376 av Margareta Viklund (kd):

2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att regeringen skall utöka Pliktverkets uppdrag så att alla 18-åringar får genomgå mönstringsprocessen för att få en i det närmaste heltäckande folkhälsoskanning.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att Pliktverket ges möjligheter till allmän folkhälsorådgivning – t.ex. när det gäller kost och motion.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att genomföra ett pilotprojekt med folkhälsoskanning och friskvårdsrådgivning för alla 18-åringar i Skåne län i regi av Pliktverkets regionkontor i Kristianstad och Region Skåne.

2001/02:A229 av Lars Leijonborg m.fl. (fp):

27. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som i motionen anförs om könsneutral allmän värnplikt.

2001/02:A317 av Gudrun Schyman m.fl. (v):

24. Riksdagen begär att regeringen tillsätter en utredning med uppgift att göra en översyn av huruvida inskrivningsproven vid mönstringen missgynnar eller diskriminerar personer med utländsk bakgrund.

25. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att Försvarsmakten behöver se över värnpliktsutbildningen i syfte att öka andelen personer med utländsk bakgrund.

BILAGA 2

Regeringens lagförslag

2 Lagtext

2.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt

Häri genom föreskrivs i fråga om lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt dels att 3 kap. 8, 11, 12 och 15 §§, 4 kap. 2 §, 5 kap. 3 §, 8 kap. 1 § och 11 kap. 4 § samt rubriken till 8 kap. skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas sju nya paragrafer, 3 kap. 15 a § och 8 kap. 6–11 §§, samt närmast före 8 kap. 1, 6 och 11 §§ nya rubriker av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

8 §

Av ett beslut om inskrivning skall det framgå vad som har bestämts enligt 5 eller 6 §. Ett beslut om inskrivning i utbildningsreserven skall innehålla uppgift om den totalförsvarspliktiges befattningsgrupp.

Den som genomgår mönstring skall vid mönstringen underrättas om beslut som avses i första stycket eller i 3 §.

Den som genomgår mönstring skall *senast fyra månader efter* mönstringen underrättas om beslut som avses i första stycket eller i 3 §.

11 §

Inskrivningen i utbildningsreserven upphör vid utgången av det kalenderår när den totalförsvarspliktige fyller 30 år.

Inskrivningen i utbildningsreserven upphör *efter fem år, räknat från* utgången av det kalenderår när den totalförsvarspliktige *skrevs in.*

Om det behövs med hänsyn till Sveriges försvarsberedskap, får regeringen besluta att inskrivningen inte skall upphöra. Inskrivningen skall dock alltid upphöra vid utgången av det kalenderår den totalförsvarspliktige fyller 30 år.

12 §

En totalförsvarspliktig som efter avslutad grundutbildning har förvärvat tillräckliga kunskaper och färdigheter för en krigsuppgift skall krigsplaceras i en befattning eller i en viss verksamhet som han eller hon är lämplig för. Den som har genomgått en längre grundutbildning än 60 dagar skall krigsplaceras i den verksamhet där grundutbildningen fullgjordes, om det inte från totalförsvarets synpunkt är väsentligt bättre att han eller hon krigsplaceras i en annan verksamhet.

Krigsplaceringen skall inte kvarstå längre än tio år efter det senaste tjänstgöringstillfället. Om det finns särskilda skäl i enskilda fall, får beslut fattas om förlängning.

15 §¹

Beslut om krigsplacering fattas av Totalförsvarets pliktverk efter framställningar från statliga myndigheter, kommuner, landsting, bolag, föreningar, samfälligheter, registrerade trossamfund, organisatoriska delar av sådana samfund eller andra enskilda. Om ett beslut om krigsplacering upphävs, gäller 14 §.

Beslut om krigsplacering fattas av Totalförsvarets pliktverk efter framställningar från statliga myndigheter, kommuner, landsting, bolag, föreningar, samfälligheter, registrerade trossamfund, organisatoriska delar av sådana samfund eller andra enskilda (*bemanningsansvariga*). Om ett beslut om krigsplacering upphävs, gäller 14 §.

Även utan sådan framställning som avses i första stycket får Totalförsvarets pliktverk besluta om krigsplacering, om det sker i enlighet med en anmälan om behov av totalförsvarspliktiga och den bemanningsansvarige inte har meddelat annat.

15 a §

En bemanningsansvarig får ändra ett beslut om krigsplacering i sin krigsorganisation till en annan krigsplacering i organisationen. Ett sådant beslut om ändrad krigsplacering skall anmälas till Totalförsvarets pliktverk.

Framställning om ändrad krigsplacering för den som är krigsplacerad i en verksamhet som är gemensam för flera bemanningsansvariga skall göras i samråd med den myndighet som regeringen bestämmer. Beslut om ändrad krigsplacering fattas i dessa fall av Totalförsvarets pliktverk.

¹ Senaste lydelse 1999:950.

4 kap.

2 §

Om den som skrivits in för värnplikt eller för sådan civilplikt som omfattar en längre grundutbildning än 60 dagar inte har kallats in till grundutbildningen före utgången av det kalenderår när han fyller 24 år eller, i fall som avses i 3 kap. 10 §, före utgången av det kalenderår när han fyller trettio år, är han skyldig att fullgöra grundutbildningen endast om det finns särskilda skäl.

Om den som skrivits in för värnplikt eller för sådan civilplikt som omfattar en längre grundutbildning än 60 dagar inte har kallats in till grundutbildningen före utgången av det kalenderår när han fyller 24 år eller, i fall som avses i 3 kap. 10 §, före utgången av det kalenderår när *inskrivningen i utbildningsreserven upphör*, är han skyldig att fullgöra grundutbildningen endast om det finns särskilda skäl.

5 kap.

3 §

Grundutbildningen skall ge de kunskaper och färdigheter som krigsuppgiften kräver.

Repetitionsutbildningen skall vidmakthålla och utveckla skickligheten för krigsuppgiften.

Utbildning för fredsfrämjande verksamhet kan ingå i grundutbildning och repetitionsutbildning under förutsättning att den ger eller vidmakthåller och utvecklar sådana kunskaper och färdigheter som krigsuppgiften kräver.

I grundutbildningen och repetitionsutbildningen ingår även uppgifter som syftar till att upprätthålla Sveriges försvarsberedskap.

Förmåner**Förmåner och rehabilitering****8 kap.***Förmåner*

1 §

En totalförsvarspliktig har vid inställelse för mönstring eller annan utredning enligt 2 kap. 1 § och när han eller hon fullgör värnplikt eller civilplikt rätt till

1. reseförmåner,
2. fri förplägnad,
3. fri inkvartering,
4. fri hälso- och sjukvård,
5. fri grupplivförsäkring, samt
6. begravningshjälp.

Den som fullgör värnplikt, civilplikt eller allmän tjänsteplikt enligt 6 kap. 2 § första stycket 2 har även rätt till

1. fri utrustning,
2. dagersättning eller dagpenning,

3. utryckningsbidrag efter viss grundutbildning,

4. familjebidrag,

5. tandvård, samt

6. vid beredskapstjänstgöring och krigstjänstgöring, fältraktamente och särskild ersättning för tjänstgöring i viss befattning.

3. utbildningspremie efter viss grundutbildning,

4. under viss grundutbildning fria högskoleprov i den omfattning regeringen bestämmer,

5. familjebidrag,

6. tandvård, samt

7. vid beredskapstjänstgöring och krigstjänstgöring, fältraktamente och särskild ersättning för tjänstgöring i viss befattning.

Rehabilitering

6 §

Om en totalförsvarspliktig skadas när han eller hon fullgör grundutbildning eller repetitionsutbildning, skall den utbildningsansvariga myndigheten i samråd med den skadade

1. utreda behovet av åtgärder för att den skadade skall återfå full arbetsförmåga eller för att stärka den skadades möjligheter att i framtiden försörja sig genom förvärvsarbete,

2. om det är möjligt, ge den skadade lämplig arbetsträning inom ramen för den egna verksamheten, samt

3. medverka till att den skadade får tillgång till lämplig yrkesutbildning eller fortbildning som är ägnad att stärka hans eller hennes förvärvsförmåga.

7 §

I fall som avses i 6 § 3 skall den utbildningsansvariga myndigheten ge ekonomiskt stöd till en utbildning som föranleds av eller förlängs till följd av skadan.

Den utbildningsansvariga myndigheten skall också ge stöd till andra åtgärder som främjar att den skadade återfår arbetsförmågan samt till anskaffande av hjälpmedel

som den skadade behöver.

Stöd enligt första och andra styckena ges endast om det inte skall tillhandahållas av någon annan till följd av andra bestämmelser och om det framstår som skäligt med hänsyn till skadan och omständigheterna i övrigt.

8 §

Den utbildningsansvariga myndighetens ansvar enligt 6 och 7 §§ gäller under en tid av tre år från det att åtgärder enligt 6 § 2 och 3 kan inledas. Om det finns särskilda skäl, skall åtgärderna utsträckas under ytterligare två år.

9 §

Vid fullgörande av de uppgifter som avses i 6 och 7 §§ skall den utbildningsansvariga myndigheten samarbeta med försäkringskassan, länsarbetsnämnden och andra berörda myndigheter.

Den utbildningsansvariga myndighetens åtgärder bör samordnas med en eventuell arbetsgivares.

10 §

Den utbildningsansvariga myndighetens ansvar enligt 6 och 7 §§ innebär ingen inskränkning i det ansvar som den skadades arbetsgivare har enligt 2 kap. och 3 kap. 2 a § arbetsmiljölagen (1977:1160) samt 22 kap. lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Ersättning till anhöriga

11 §

Om en anhörigs medverkan är av särskild betydelse för den skadades rehabilitering, skall den utbildningsansvariga myndigheten efter ansökan ge den anhörige skälig ersättning för

kostnader som en sådan insats orsakar.

Om en totalförsvarspliktig som fullgör grundutbildning eller repetitionsutbildning förolyckas eller skadas så svårt att sjukhusvård krävs, skall den utbildningsansvariga myndigheten efter ansökan av de anhöriga ersätta dem för skäligt antal resor till den förolyckade eller skadade samt för uppehälle och tidsspilan vid sådan resa efter samma grunder som gäller i fråga om ersättning av allmänna medel till vittnen.

I fall som avses i andra stycket skall den utbildningsansvariga myndigheten efter ansökan även ge skäligt bidrag till kostnader för psykosocialt stöd till anhöriga som är i behov av det, om det framstår som skäligt med hänsyn till omständigheterna i övrigt.

11 kap.

4 §

Endast följande beslut enligt denna lag får överklagas:

1. inskrivningsnämndens beslut,
2. beslut om inskrivning enligt 3 kap. 4 §,
3. beslut i andra ärenden om ändring av ett inskrivningsbeslut än som avses i 1,
4. beslut i ärenden om rätt att vara vapenfri,
5. beslut i ärenden om uppskov, 5. beslut i ärenden om uppskov,
6. beslut i ärenden om avbrott i utbildningen enligt 5 kap. 12–14 §§ och om tillgodoräknande av tjänstgöringstid enligt 5 kap. 17 §.
6. beslut i ärenden om avbrott i utbildningen enligt 5 kap. 12–14 §§ och om tillgodoräknande av tjänstgöringstid enligt 5 kap. 17 §, *samt*

7. beslut enligt 8 kap. 6–8 och 11 §§.

Överklagandet skall göras hos den myndighet som regeringen bestämmer

Beslut enligt 8 kap. 6–8 och 11 §§ får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. Andra beslut får överklagas hos den myndighet som regeringen

bestämmer.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002. Bestämmelserna i 8 kap. 6–11 §§ skall tillämpas även i fråga om den som skadats efter den 30 juni 2001. Ersättning enligt 8 kap. 11 § gäller dock endast kostnader som uppkommit efter den 30 juni 2002.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.

Häri genom föreskrivs i fråga om lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.

dels att 14 och 37 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 10, 15, 21, 24, 29, 34–36 och 38–40 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Disciplinpåföljderna är varning, extratjänst, löneavdrag *och utgångsförbud*.

Disciplinpåföljderna är varning, extratjänst *och* löneavdrag.

Vid val av påföljd är varning att anse som en lindrigare påföljd än extratjänst och löneavdrag. Särskilt avseende skall fästas vid omständigheter som talar för att påföljden kan stanna vid varning.

15 §

Löneavdrag får åläggas tillsammans med *utgångsförbud*, om det krävs av hänsyn till ordningen inom den verksamhet där disciplinförseelsen har begåtts.

Löneavdrag får åläggas tillsammans med *extratjänst*, om det krävs av hänsyn till ordningen inom den verksamhet där disciplinförseelsen har begåtts.

21 §

En chef som avses i 20 § får överlämna åt andra chefer som tjänstgör under honom eller henne, dock lägst en kompanichef eller motsvarande chef, att pröva frågor om disciplinansvar för personal som står under deras befäl, under förutsättning att

1. *förfarandet* inte kan antas utgöra brott,
2. förseelsen har erkänts *och*
3. förseelsen inte bör medföra svårare påföljd än varning, *extratjänst eller utgångsförbud i högst fem dagar*.

1. *förseelsen* inte kan antas utgöra brott,
2. förseelsen har erkänts,
3. förseelsen inte bör medföra svårare påföljd än varning *och*

4. den disciplinansvarige inte begär att yttrande från auditör skall inhämtas i ärendet.

24 §¹

Innan en disciplinpåföljd beslutas eller en åtalsanmälan görs i fråga om

Innan en disciplinpåföljd beslutas eller en åtalsanmälan görs i fråga om

¹ Senaste lydelse 1999:951.

en disciplinansvarig, skall yttrande inhämtas från auditören. Ett sådant yttrande behövs dock inte när ärendet prövas enligt 21 § eller, under de förutsättningar som anges i 21 §, av någon annan myndighet än Försvarsmakten, en kommun eller ett landsting.

en disciplinansvarig, skall yttrande inhämtas från auditören. Ett sådant yttrande behövs dock inte om

1. förseelsen inte kan antas utgöra brott,
2. förseelsen har erkänts,
3. förseelsen inte bör medföra svårare påföljd än varning, och
4. den disciplinansvarige inte begär att yttrande från auditör skall inhämtas i ärendet.

Auditören är medansvarig för de beslut som myndigheten, kommunen eller landstinget fattar på hans eller hennes tillstyrkan.

29 §

Den disciplinansvarige skall innan ärendet avgörs få del av vad som har kommit fram under utredningen och ges tillfälle att yttra sig över det, om det inte är uppenbart obehövligt.

Den disciplinansvarige skall upplysas om sin rätt enligt 24 § att begära yttrande från auditör.

34 §

Beslut om disciplinpåföljd skall verkställas snarast möjligt efter det att beslutet har vunnit laga kraft.

Om det behövs av hänsyn till ordningen inom den verksamhet där disciplinförseelsen har begåtts eller av någon annan särskild anledning, får det i beslut om extratjänst eller utgångsförbud bestämmas att beslutet skall verkställas trots att det inte har vunnit laga kraft.

I beslut om extratjänst får det bestämmas att beslutet skall verkställas trots att det inte vunnit laga kraft, om den disciplinansvarige samtycker till detta eller det behövs av hänsyn till ordningen inom den verksamhet där disciplinförseelsen har begåtts.

35 §

Extratjänst får inte verkställas på tjänstefria dagar. Detsamma gäller utgångsförbud i högst fem dagar.

Extratjänst får inte verkställas på tjänstefria dagar.

Löneavdrag får verkställas med högst en fjärdedel av dagersättning eller motsvarande ersättning vid varje utbetalningstillfälle.

36 §

Verkställigheten av extratjänst eller utgångsförbud får skjutas upp

Verkställigheten av extratjänst får skjutas upp eller avbrytas, om det

eller avbrytas, om det finns särskilda skäl. Den dag då avbrott sker skall i sin helhet räknas som verkställighetstid.

finns särskilda skäl. Den dag då avbrott sker skall i sin helhet räknas som verkställighetstid.

38 §

Om den som har ålagts *utgångsförbud* efter överklagande slutligen blir ålagd löneavdrag, skall avräkning ske för den tid under vilken *förbudet* har verkställts. *En dags utgångsförbud skall anses motsvara två dagars löneavdrag.*

Om den som har ålagts *extratjänst* efter överklagande slutligen blir ålagd löneavdrag, skall avräkning ske för den tid under vilken *extratjänsten* har verkställts. *Två timmars extratjänst motsvarar en dags löneavdrag.*

39 §

Extratjänst *bortfaller i den del den inte har verkställts innan* den disciplinansvariges pågående tjänstgöringsskyldighet har upphört.

Extratjänst *får inte verkställas efter det att* den disciplinansvariges pågående tjänstgöringsskyldighet har upphört.

Om extratjänst inte kan verkställas, skall den som meddelat beslutet omvandla det till löneavdrag med tillämpning av 38 § andra meningen.

40 §

Utgångsförbud får inte verkställas efter det att den disciplinansvariges pågående tjänstgöringsskyldighet har upphört.

Om utgångsförbud inte kan verkställas, skall den som har meddelat beslutet omvandla det till löneavdrag med tillämpning av 38 § andra meningen.

Om löneavdrag inte kan göras och motsvarande belopp inte betalas, gäller om verkställighet vad som är föreskrivet om uppbörd och indrivning av böter. Obetalda belopp får dock inte förvandlas till fängelse.

Löneavdrag bortfaller i den mån det inte har verkställts inom tre år från det beslutet om disciplinpåföljd vann laga kraft.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002.

2. Tidigare beslutat utgångsförbud skall omräknas till löneavdrag i den del det inte verkställts före ikraftträdandet. Vid omräkningen skall en dags utgångsförbud motsvara två dagars löneavdrag.

3. Tidigare beslut om extratjänst som inte verkställts före ikraftträdandet och inte heller kan verkställas därefter bortfaller enligt 39 § i dess äldre lydelse.

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet

Härigenom föreskrivs att 2 och 3 §§ lagen (1994:588) om utbildning för fredsfrämjande verksamhet skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §¹

Den som i Sverige eller utomlands skall delta i utbildning för fredsfrämjande verksamhet inom ramen för internationellt samarbete och som inte är anställd i Försvarsmakten skall ha samtyckt till att delta i utbildningen.

Samtycke krävs dock inte i fråga om sådan utbildning som enligt 5 kap. 3 § lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt ingår i grundutbildning eller repetitionsutbildning.

3 §²

Om en totalförsvarspliktig som fullgör grundutbildning enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt under sin grundutbildning deltar i utbildning för fredsfrämjande verksamhet, skall han eller hon även under denna utbildning anses fullgöra grundutbildningen.

En totalförsvarspliktig som i andra fall än som sägs i första stycket deltar i utbildning för fredsfrämjande verksamhet skall anses fullgöra repetitionsutbildning.

En totalförsvarspliktig som under sin grundutbildning enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt deltar i annan utbildning för fredsfrämjande verksamhet än sådan som avses i 5 kap. 3 § nämnda lag skall även då anses fullgöra grundutbildningen.

En totalförsvarspliktig som fullgjort grundutbildningen och som deltar i annan utbildning för fredsfrämjande verksamhet än sådan som avses i 5 kap. 3 § lagen om totalförsvarsplikt skall anses fullgöra repetitionsutbildning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002.

¹ Senaste lydelse 1996:402.

² Senaste lydelse 1996:402.

2.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd¹

dels att i 13 § ordet ”basbeloppet” skall bytas ut mot ”prisbasbeloppet”,
dels att 12 och 13 a §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §²

För den som avses i 1 § första stycket 1 och som har skadats under grundutbildning *som är längre än 60 dagar* skall sjukpenningunderlag och *livränteunderlag* inte beräknas till lägre belopp än vad som motsvarar fyra gånger *basbeloppet* enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring för tid före 21 års ålder, fyra och en halv gånger *basbeloppet* för tid mellan 21 och 25 års ålder och fem gånger *basbeloppet* för tid från och med 25 års ålder.

För den som avses i 1 § första stycket 1 och som har skadats under grundutbildning *eller repetitionsutbildning* skall sjukpenningunderlag inte beräknas till lägre belopp än vad som motsvarar fyra gånger *prisbasbeloppet* enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring för tid före 21 års ålder, fyra och en halv gånger *prisbasbeloppet* för tid mellan 21 och 25 års ålder och fem gånger *prisbasbeloppet* för tid från och med 25 års ålder.

För den som avses i 1 § första stycket 1 och som har skadats under grundutbildning eller repetitionsutbildning utgör livränteunderlaget minst fem prisbasbelopp.

För den som avses i 1 § första stycket 3 och som när skadan inträffade hade varit intagen längre tid än sex månader skall sjukpenningunderlag och livränteunderlag inte beräknas till lägre belopp än som anges i 4 kap. 10 § andra stycket lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring. Detta gäller även för den som avses i 1 § andra stycket om regeringen föreskriver det.

13 a §³

Den som avses i 1 § första stycket 1 och som har skadats under grundutbildning *som är längre än 60 dagar*, har efter skyddstidens utgång rätt till ersättning för nödvändiga kostnader för läkarvård, sjukvårdande behandling, sjukhusvård samt

Den som avses i 1 § första stycket 1 och som har skadats under grundutbildning *eller repetitionsutbildning*, har efter skyddstidens utgång rätt till ersättning för nödvändiga kostnader för läkarvård, sjukvårdande behandling, sjukhusvård samt

¹ Senaste lydelse av 13 § 1997:1190.

² Senaste lydelse 1997:1189.

³ Senaste lydelse 1997:1189.

läkemedel under högst tre års tid. I kostnader för vård inräknas nödvändiga kostnader för resor.	läkemedel under högst tre års tid. I kostnader för vård inräknas nödvändiga kostnader för resor.
--	--

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002.

2.5 Förslag till lag om ändring i lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m.

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹

Den som ådrar sig skada som omfattas av lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd har rätt till ersättning av staten enligt denna lag.

Om skadan har ådragits under ledighet eller annan fritid vid vistelse utanför förläggningsplats eller annan plats där verksamheten i fråga bedrivs, och skadan inte har orsakats av olycksfall vid färd till eller från nämnda plats då färden föranleddes av och stod i nära samband med verksamheten, utges ersättning *endast* till den som fullgör *längre* grundutbildning *än 60 dagar* enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt och som har skadats under tjänstgöringen.

Om skadan har ådragits under ledighet eller annan fritid vid vistelse utanför förläggningsplats eller annan plats där verksamheten i fråga bedrivs, och skadan inte har orsakats av olycksfall vid färd till eller från nämnda plats då färden föranleddes av och stod i nära samband med verksamheten, utges ersättning till den som fullgör grundutbildning *eller repetitionsutbildning* enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt och som har skadats under tjänstgöringen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002.

¹ Senaste lydelse 1994:2074.

BILAGA 3**Socialförsäkringsutskottets yttrande
2001/02:SfU2y****Bättre villkor för totalförsvarspliktiga****Till försvarsutskottet**

Försvarsutskottet har berett socialförsäkringsutskottet tillfälle att yttra sig över proposition 2001/02:11 Bättre villkor för totalförsvarspliktiga samt vissa motioner.

Socialförsäkringsutskottet begränsar sitt yttrande till propositionens avsnitt 7.1 Ersättning vid personskada, motion Fö17 av Roy Hansson (m) yrkande 2, som väckts med anledning av propositionen, samt motionerna Fö1 av Henrik Landerholm m.fl. (m) yrkande 3 och Fö235 av Björn Leivik (m).

Gällande ordning

Personer som skadar sig i samband med plikttjänstgöring i totalförsvaret har rätt till ersättning enligt lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd, LSP, och lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada m.m., LSI.

Ersättningskyddet omfattar tjänstgöring enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt men även inställelse till mönstring eller annan uttagning enligt den lagen. Lagen om totalförsvarsplikt omfattar värnplikt, civilplikt och allmän tjänsteplikt. Värnplikt och civilplikt omfattar grundutbildning, repetitionsutbildning, beredskapstjänstgöring och krigstjänstgöring. Den allmänna tjänsteplikten innebär endast tjänstgöringsskyldighet under höjd beredskap. En kvinna som efter frivillig antagningsprövning skrivs in för värnplikt eller civilplikt med lång grundutbildning blir skyldig att fullgöra grundutbildning, repetitionsutbildning och att tjänstgöra under höjd beredskap. Tjänstgöringen omfattas av lagen om totalförsvarsplikt och därmed av LSP. Även inställelsen till antagningsprövning för sådan tjänstgöring omfattas av LSP.

Ersättningskyddet omfattar skada som personen har ådragit sig under skyddstiden, från det den första färden till verksamheten påbörjas och till dess den sista färden från verksamheten avslutats. Bevisregeln i LSP beträffande andra skador än olycksfall är gynnsammare än den som tillämpas enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring, LAF.

Personskadeskyddet enligt LSP handhas av Riksförsäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna. Enligt LSI fattas ersättningsbeslut av Statens trygghetsnämnd, men ärendena administreras av Kammarkollegiets försäkringsenhet.

Förmåner som kan utges enligt LSP är sjukpenning, sjukvårdsersättning, livränta samt dödsfallsersättningar. Sjukpenning och livränta utges dock inte under skyddstiden. Vid beräkning av ersättningarna tillämpas i stor omfattning bestämmelserna i LAF. Det innebär i första hand att sjukpenning utges enligt den allmänna försäkringen och att underlaget för livränta är den sjukpenninggrundande inkomsten med tillägg av vissa skattepliktiga förmåner m.m.

LSP hänvisar också till de särskilda regler som finns i LAF om beräkning av livränteunderlag för den som skadas i unga år och den som skadas under yrkesutbildning. För den som inte är 25 år när skadan inträffar skall livränteunderlaget enligt 4 kap. 9 § LAF uppräknas vid tre åldersgränser, nämligen 18, 21 och 25 år. Arbetsförtjänsten skall därvid uppskattas med hänsyn till personens sysselsättning vid skadetillfället, vilket för en totalförsvarspliktig har inneburit att man tagit hänsyn till den skadades sysselsättning vid tjänstgöringens början. När det gäller livränteunderlaget för studerande skall enligt 4 kap. 10 § LAF den årliga arbetsförtjänsten beräknas lägst till vad han eller hon sannolikt skulle ha tjänat om han eller hon när skadan inträffade hade avbrutit utbildningen och börjat förvärvsarbete. För tiden efter utbildningens slut är livränteunderlaget lägst den inkomst av förvärvsarbete som han eller hon då sannolikt skulle ha haft om skadan inte hade inträffat, dvs. den normala begynnelselönen i det avsedda yrket. Livränteunderlaget får enligt 4 kap. 10 § andra stycket LAF inte beräknas till lägre belopp än 2 prisbasbelopp för tid före 21 års ålder, 2,5 prisbasbelopp för tid mellan 21 och 25 års ålder och 3 prisbasbelopp för tid fr.o.m. 25 års ålder. Den som genomgår yrkesutbildning när skadan inträffar kan också få sjukpenning, efter 180 dagar från det skadan inträffade, beräknad på motsvarande sätt.

I några avseenden finns särlösningar i LSP för personer som skadats under grundutbildning som är längre än 60 dagar. För en sådan person skall enligt 12 § LSP såväl sjukpenning- som livränteunderlag inte beräknas till lägre belopp än – fr.o.m. den 1 januari 1998 – 4 prisbasbelopp för tid före 21 års ålder, 4,5 prisbasbelopp för tid mellan 21 och 25 års ålder och 5 prisbasbelopp för tid fr.o.m. 25 års ålder.

På samma sätt som enligt LAF kan en tjänstepliktig få ersättning för sjukvård utom riket, tandvård och särskilda hjälpmedel. Den som skadas under grundutbildning som är längre än 60 dagar har enligt LSP efter skyddstidens utgång även rätt till ersättning för nödvändiga kostnader för läkarvård, sjukvårdande behandling, sjukhusvård samt läkemedel under högst tre års tid.

Den som ådrar sig en skada som omfattas av LSP har också rätt till ersättning enligt LSI. Enligt den lagen, som hänvisar till statens personskadeförsäkring, utges de förmåner och belopp som skulle ha utgått om den skadade hade haft rätt till ersättning enligt avtalet om ersättning vid personskada (PSA). Ersättning kan utges för inkomstförlust under akut sjukdom m.m., sveda och värk, sjukvårdskostnader och andra kostnader, lyte och annat bestående men, olägenheter i övrigt, framtida kostnader samt inkomstförlust vid invaliditet. Ersättning kan också utges till efterlevande och för begravningskostnader.

Om skadan skett på fritid, och det inte är fråga om färdolycksfall eller skada som ådragits inom den plats där verksamheten bedrivs, utges ersättning enligt LSI endast till den som fullgör längre grundutbildning än 60 dagar. Vid sådan fritidsskada utges endast ideell ersättning, dvs. ersättning för sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt olägenheter i övrigt till följd av skadan.

Propositionen

I propositionen anges att under grund- och repetitionsutbildningen utsätts de totalförsvarspliktiga för risker som de i annat fall inte skulle ha utsatts för. Detta gäller oavsett om det är fråga om kort eller lång grundutbildning eller repetitionsutbildning. Dessa risker motiverar ett trygghetssystem som är lika för alla. Regeringen föreslår därför att ersättningen enligt LSP skall utges enligt samma grunder oavsett den totalförsvarspliktige fullgör lång eller kort grundutbildning eller repetitionsutbildning. Vidare skall livränteunderlaget enligt LSP för dessa grupper bestämmas till minst 5 prisbasbelopp.

I propositionen anges att totalförsvarspliktiga som fullgör grundutbildning oftast inte har etablerat sig på arbetsmarknaden. Det är då svårt att individuellt beräkna ett livränteunderlag. Användningen av schablonbelopp skapar därför förutsättningar för en rättvis och lika behandling samt förutsägbarhet av tillämpningen. För att ytterligare förenkla reglerna bör den s.k. ålderstrappan ersättas med ett minsta livränteunderlag oavsett ålder. Utredningen hade föreslagit att livränteunderlaget skall vara 7,5 basbelopp. Regeringen hänvisar till att den största gruppen av totalförsvarspliktiga som genomgår utbildning är i åldern 19–21 år. Medellönen på hela arbetsmarknaden för personer mellan 18 och 24 år är enligt tillgänglig statistik ca 15 000 kr per månad. Det motsvarar i det närmaste 5 prisbasbelopp.

Garantinivån enligt LSP kommer som regel inte att tillämpas på en totalförsvarspliktig som skadas om han eller hon redan är etablerad på arbetsmarknaden. Regeringen anser dock att det skulle vara stötande om det i något enskilt fall av en eller annan anledning skulle kunna innebära att sjukpenningunderlaget sätts lägre för en totalförsvarspliktig vid fullgörande av kort grundutbildning eller repetitionsutbildning än vid lång grundutbildning.

Regeringen menar att ett minsta garanterat livränteunderlag om 5 prisbasbelopp för totalförsvarspliktiga är väl avvägt. Det innebär också att totalförsvarspliktiga och anställda inom Försvarsmakten som tjänstgör sida vid sida har i princip samma socialförsäkringsmässiga skyddsnivå. Risken för skada är ofta lika. Det skulle därför kunna framstå som stötande om den totalförsvarspliktige får en livränta på betydligt högre belopp än den som är anställd.

Även ersättning enligt LSI för skada som den totalförsvarspliktige har ådragit sig under fritid bör vara densamma för den som fullgör kort grundutbildning eller repetitionsutbildning som för den som fullgör längre grundutbildning.

Regeringen kommer att i förordning införa ett system med en statlig riskgaranti som avser att ekonomiskt kompensera totalförsvarspliktiga som ska-

das under sin utbildning. Denna riskgaranti kan till skillnad från sjukpenning och livränta betraktas som en skadeersättning som tar hänsyn till de inslag av tvång och merrisk som finns i totalförsvarsverksamheten.

Motioner

Henrik Landerholm m.fl. (m) begär i motion Fö1 yrkande 3 ett tillkännagivande om att livränteunderlaget skall bestämmas till minst 7,5 prisbasbelopp för totalförsvarspliktiga eftersom en bestående invaliditet påverkar arbetsförmågan och inkomst för resten av livet.

I motion Fö17 av Roy Hansson (m) anser motionären att statens inställning bör vara generös när det gäller ersättning till en totalförsvarspliktig som skadas under sin tjänstgöring. Motionären anser det rimligt att det högre av de belopp som diskuteras utgör ersättningsgrund. I yrkande 2 begärs ett tillkännagivande härom.

I motion Fö235 av Björn Leivik (m) anges att staten alltid skall garantera den som tas ut med plikt och hans eller hennes efterlevande ett fullgott försäkringsskydd. Motionären anser att det bör regleras i en ny lag som innebär ett helt och odelat ansvar för staten att ersätta skador och i värsta fall dödsfall.

Utskottet

Motivet för att skador vid värnpliktstjänstgöring skall ersättas med högre belopp än enligt den allmänna försäkringen har varit den större skaderisken under övningar och annan utbildning samt att värnplikten är obligatorisk. I proposition 1976/77:64 med förslag till lag om statligt personskadeskydd angavs att skyddet skulle ges en inriktning liknande den inom arbetsskadeförsäkringen. Den som skadades under militärtjänst borde alltså i ekonomiskt hänseende försättas i samma situation som om skadan inte inträffat. Ersättningen enligt LSP borde utgöra en renodlad kompensation för inkomstförlust upp till 7,5 basbelopp men kombineras med en särskild ersättningsanordning motsvarande de trygghetsförsäkringar som gällde för arbetstagare.

Utgångspunkter för utformningen av LSP var att enhetliga regler så långt som möjligt skulle gälla för alla som på grund av tjänsteplikt eller dom eller beslut under viss tid står till myndighets förfogande eller befinner sig i förvar hos myndighet. Lagen omfattade därför personskada som drabbar någon under värnpliktstjänstgöring, civilförsvarstjänst, räddningstjänst eller under vistelse på anstalt m.m. Det sistnämnda omfattar kriminalvårdsanstalt, häkte eller polisarrest samt LVU- och LVM-hem. Vidare har tillkommit de som utför samhällstjänst, ungdomstjänst eller oavlönat arbete som föreskrivits vid intensivövervakning med elektronisk kontroll. Bestämmelserna i LSP tillämpas också på hemvärnspersonal m.fl. som frivilligt deltar i verksamhet inom totalförsvaret.

Utgångspunkterna för utformningen av LSP var vidare att endast de särregler skulle finnas som motiverades av den speciella verksamhet som den skyddade personkretsen ägnar sig åt. I övrigt skulle hänvisas till regler i LAF.

Därigenom skulle skyddet vid skada bli likvärdigt, oavsett om skadan inträffar i arbetet eller i verksamhet som någon åläggs genom tjänsteplikt eller myndighets beslut.

Utskottet anser att bestämmelserna i LSP även fortsättningsvis bör avse kompensation för inkomstförlust. I den mån ersättning därutöver skall utges med hänsyn till att verksamheten innebär en påtagligt ökad risk för skador bör sådan ersättning utges i annan ordning. Som framgår av propositionen avser regeringen att införa en statlig riskgaranti för att ekonomiskt kompensera totalförsvarspliktiga som skadas under sin utbildning, en skadeersättning som tar hänsyn till de inslag av tvång och merrisk som finns i totalförsvarsverksamheten.

För totalförsvarspliktiga som fullgör längre grundutbildning än 60 dagar kommer regeringens förslag endast att innebära en förändring av bestämmelserna om lägsta livränteunderlag och då i så måtto att de åldersindelade nivåerna slopas och ersätts av en lägsta nivå som motsvarar den som redan gäller fr.o.m. 25 års ålder. Denna nivå ligger något över den genomsnittliga lönen på hela arbetsmarknaden för personer mellan 18 och 24 år. Utskottet, som anser det angeläget att den garanterade livräntenivån sätts med utgångspunkt i löneläget för en jämförbar grupp, har med hänsyn härtill inget att erinra mot regeringens förslag i denna del. Det bör därvid påpekas att jämförelse inte kan göras med den lägsta nivå om 7 prisbasbelopp för livränteunderlag som enligt en särskild lag gäller för utlandsstyrkan inom Försvarsmakten, eftersom den lagen gäller personer som är anställda av Försvarsmakten och livräntenivån motsvarar den inkomst som huvuddelen av de anställda i utlandsstyrkan har (prop. 1998/99:68, bet. 1998/99:FöU8). Utskottet vill dock erinra om att livränteunderlaget för en totalförsvarspliktig i det enskilda fallet kan bestämmas till högre belopp än 5 prisbasbelopp om det följer av de övriga bestämmelserna i LAF om livränta.

Beträffande förslaget att samma regler skall gälla alla totalförsvarspliktiga som genomgår grundutbildning eller repetitionsutbildning – dock att den särskilda sjukpenningen enligt 13 § LSP fortfarande förbehålls personer som genomgår lång grundutbildning – vill utskottet anföra följande. Skälet för nuvarande skillnader, nämligen att personer som fullgör längre grundutbildning i regel är unga och inte har haft möjlighet att komma in på arbetsmarknaden, gör sig inte gällande i samma utsträckning när det gäller övriga totalförsvarspliktiga. Bestämmelserna i 12 § LSP om lägsta belopp för sjukpenning- resp. livränteunderlag behöver dock endast tillämpas för personer som inte redan har en sjukpenninggrundande inkomst på minst denna nivå eller inte kan få ett högre livränteunderlag med tillämpning av de övriga bestämmelserna i LAF. Med hänsyn härtill har utskottet inte anledning invända mot att de nuvarande särreglerna i LSP utvidgas till att omfatta också personer som fullgör kort grundutbildning eller repetitionsutbildning. Enligt utskottets mening är det vidare rimligt att även en totalförsvarspliktig som fullgör kort grundutbildning eller repetitionsutbildning kan erhålla ideell ersättning enligt LSI vid en fritidsskada.

Vid en utvidgning av särreglerna i LSP till att gälla alla totalförsvarspiktiga som genomgår grundutbildning eller repetitionsutbildning kan utskottet konstatera att skador som inträffar i samband med mönstring eller motsvarande inställelse endast kommer att ersättas enligt huvudreglerna i LSP. Det samma gäller vid bl.a. totalförsvarspiktigas beredskapstjänstgöring eller vid tjänstgöring vid allmän beredskap. Inte heller får personer som medverkar i räddningstjänst m.m. och som avses i 1 § första stycket 2 LSP ersättning annat än enligt huvudreglerna i LSP. För den som frivilligt deltar i totalförsvaret eller i räddningstjänst kan däremot, om regeringen så föreskriver, sjukpenning- och livränta beräknas på det åldersrelaterade underlag som anges i 4 kap. 10 § andra stycket LAF och som tillämpas på personer som varit intagna i t.ex. kriminalvårdsanstalt sedan mer än sex månader.

I vilken omfattning den enskilde kompenseras för en skada kan emellertid också bero på hans eller hennes kunskaper om regelverket och de bedömningar som legat till grund för ersättningen. Som exempel kan nämnas att ersättning för lyte och men enligt LSI alltid utges som engångsbelopp och att den enskilde har möjlighet att återkomma med nya ersättningskrav vid väsentlig medicinsk försämring. Utskottet har erfarit att den enskilde i beslutet uppmärksammas på denna möjlighet i de fall försäkringsläkaren har bedömt att det finns risk för försämring. Utskottet vill understryka vikten av att alla berörda, inte minst med hänsyn till att de oftast är unga totalförsvarspiktiga, får en tydlig information om de olika ersättningsförmånerna inkl. kriterierna för att kunna återkomma med nya ersättningskrav.

Vad slutligen gäller övergångsbestämmelser och andra lagtekniska frågor har utskottet följande synpunkter.

Ändringarna i LSP föreslås träda i kraft den 1 juli 2002 utan några särskilda övergångsbestämmelser. Det innebär att de nya bestämmelserna tillämpas vid beslut som försäkringskassan fattar efter ikraftträdandet och oavsett om skadan inträffat före eller efter detta datum. Enligt utskottets mening bör emellertid de nya bestämmelserna inte tillämpas på sjukpenning och sjukvårdsersättning som avser tid före ikraftträdandet. Vidare bör de nya bestämmelserna om livränteunderlag endast tillämpas på livräntor som fastställs efter ikraftträdandet.

Även ändringen i LSI om ideell ersättning vid fritidsskador föreslås träda i kraft den 1 juli 2002 utan några särskilda övergångsbestämmelser. Enligt utskottets mening bör de nya bestämmelserna endast tillämpas på skada som inträffat efter ikraftträdandet.

Utskottet vill härutöver påpeka att bestämmelsen i 1 § andra stycket LSI utgör ett undantag från bestämmelserna i paragrafens första stycke. Ordet "endast" bör därför stå kvar eftersom det innebär att ingen annan än angiven grupp har rätt till ersättning vid fritidsskada.

Utskottet vill upplysningsvis nämna att i proposition 2001/02:81 Vissa arbets-skadefrågor m.m. även föreslås förändringar som har betydelse för personskadeskyddet. Det gäller bl.a. följande.

Statens trygghetsnämnd skall upphöra och Kammarkollegiet avses få i uppgift att besluta om ersättning enligt LSI. Regeringen avser även att utreda frågan om ersättning enligt LSI bör grundas på skadeståndslagens regler om ersättning vid personskada i stället för på kollektivavtalsbestämmelser, något som får betydelse för frågan om överklagandeordningen.

Livräntor skall årligen räknas om med hälften av inkomstindexets reala förändring och inkomstindexets hela prisförändring.

Den särskilda ersättning som i LAF införs som kompensation för karensdagar kan även utges enligt LSP.

Ansökan om ersättning enligt LSP skall vara skriftlig.

Personer som är intagna på anstalt m.m. har enligt LSI endast rätt till ersättning för ideell skada. Detta skall även gälla vid samhällstjänst, ungdomstjänst och oavlönat arbete vid intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Med hänvisning till det anförda anser socialförsäkringsutskottet att försvarsutskottet bör tillstyrka propositionen i här behandlad del, dock med de övergångsbestämmelser och den mindre justering i 1 § LSI som ovan föreslagits. Försvarsutskottet bör därmed avstyrka motionerna Fö1 yrkande 3, Fö17 yrkande 2 och Fö235.

Stockholm den 5 februari 2002

På socialförsäkringsutskottets vägnar

Berit Andnor

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Berit Andnor (s), Bo Könberg (fp), Margit Gennser (m), Ulla Hoffmann (v), Rose-Marie Frebran (kd), Gustaf von Essen (m), Mariann Ytterberg (s), Göran Lindblad (m), Lennart Klockare (s), Ronny Olander (s), Sven-Erik Sjöstrand (v), Fanny Rizell (kd), Cecilia Magnusson (m), Kerstin-Maria Stalin (mp), Birgitta Carlsson (c), Mona Berglund Nilsson (s) och Göte Wahlström (s).

Avvikande mening

Margit Gennser, Gustaf von Essen, Göran Lindblad och Cecilia Magnusson (alla m) anser:

Det svenska systemet för ersättning vid arbetsskada är avpassat för tillsvidareanställda med normal lön och erbjuder inte skydd när den som skadas saknar kontinuerlig inkomst och stabil anställning. Få unga människor i värnpliktsåldern har hunnit ha anställning och lön. Vi anser därför att livränteunderlaget skall bestämmas till 7,5 prisbasbelopp, eftersom en bestående invaliditet påverkar arbetsförmågan och inkomsten för kanske resten av livet.

Vi anser att riksdagen bör bifalla propositionen i här behandlad del med den ändringen att livränteunderlaget i det nya andra stycket till 12 § LSP skall anges som 7,5 prisbasbelopp. Därmed bifalls motionerna Fö1 yrkande 3 och Fö17 yrkande 2. Motion Fö235 bör vid denna utgång avslås av riksdagen. I övrigt delar vi utskottsmajoritetens uppfattning beträffande övergångsbestämmelser till ändringarna i LSP och LSI samt en mindre justering i 1 § LSI.

BILAGA 4

Offentlig utfrågning

Säkerheten under plikttjänstgöring den 21 november 2000

Utfrågningen samlade deltagare från riksdagens försvarsutskott, Försvarsdepartementet, Försvarsmakten, Statens räddningsverk, Luftfartsverket, Arbetskyddsstyrelsen, AB Svenska kraftnät, Officersförbundet, Försvarets civila Tjänstemannaförbund, Facket för Service och Kommunikation, Värnpliktsrådet, Civilpliktsrådet, medier och enskilda.

Referatet är den stenografiska uppteckning som gjordes vid utfrågningen. Försvarsutskottets kansli har granskat och redigerat materialet.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot:

God morgon! Välkomna till denna offentliga utskottsutfrågning, som också i formell bemärkelse har egenskapen av sammanträde i försvarsutskottet, vilket jag härmed förklarar öppnat.

Ni är alla välkomna till den här utskottsutfrågningen, som ska behandla de viktiga frågorna om säkerhet för värnpliktiga och även fokusera en del på olycksfrekvens och därtill hörande frågor.

Från försvarsutskottets och vi folkvaldas utgångspunkt är säkerhetsfrågorna oerhört väsentliga, särskilt när det gäller pliktpersonalen. Vi som folkets representanter har på ett alldeles särskilt sätt att tillgodose deras intressen, i synnerhet när vi lever under ett förhållande där de värnpliktiga ju är intagna med tvång, med hjälp av statens våldsmakt om man får uttrycka det så, och inte har mycket att välja på annat än att genomföra den tjänstgöring som de åläggs på grundval av politiska beslut som är fattade här i folkrepresentationen.

I den bemärkelsen har riksdagen det yttersta ansvaret för att de värnpliktiga kan genomföra sin tjänstgöring på ett sätt som är så säkert som det någonsin är möjligt.

Några praktiska anvisningar för utfrågningen. Här framme på podiet sitter jag själv som heter Henrik Landerholm och är ordförande i försvarsutskottet. Till höger om mig sitter Tone Tingsgård, vice ordförande i utskottet, och till vänster om mig Ingemar Wahlberg, som är utskottets kanslichef. Försvarsutskottets ledamöter och suppleanter sitter grupperade på vänster sida från podiet sett liksom övriga delar av försvarsutskottets kansli. Inbjudna föredragande och gäster sitter på den högra sidan.

I första hand är det utskottets ledamöter som jag kommer att ge tillfälle att ställa frågor efter respektive föredragning. I andra hand står det såväl er som är föredragande och er som har kommit hit för att lyssna på utfrågningen fritt att ställa frågor, i första hand till dem som är föredragande i enlighet med det program som finns utdelat.

Jag får också be samtliga, oavsett om ni är utskottsledamot, föredragande eller frågande, att tydligt ange ert namn innan ni ställer en fråga.

Den här utfrågningen har inte förberetts av utskottet i dess helhet, utan den uppgiften har delegerats till en särskild arbetsgrupp. Den har bestått av tre ledamöter och en tjänsteman. Tjänstemannen är Jörgen Thulstrup, föredragande i utskottet, ledamöterna är moderaten Anna Lilliehöök, socialdemokraten Karin Wegestål och sist men inte minst vänsterpartisten Berit Jóhannesson, som också har tagit initiativ till dagens utfrågning. Jag tänker lämna över ordet till henne för en kort introduktion och en motivering till att hon har tagit det här initiativet.

Berit Jóhannesson, riksdagsledamot (v):

Ordförande! Jag heter Berit Jóhannesson och jag är mycket glad åt att vi har samlats här i dag för att gå igenom de här viktiga frågorna.

Försvarsmakten är en farlig arbetsplats. Man handhar vapen, tunga stridsvagnar och annat som utgör säkerhetsrisker. Att vara värnpliktig är alltså ett farofyllt uppdrag. De värnpliktiga är dessutom unga, de har inte arbetat ihop förut och de har olika erfarenhet och bakgrund. Den värnpliktige utsätts för risker som hon eller han i annat fall inte skulle utsättas för. Strukturen med värnplikt, med en skyldighet att tjänstgöra, gör det svårt att påverka denna risk.

Den relativa skadefrekvensen är mer än dubbelt så hög bland värnpliktiga som hos t.ex. byggnadsarbetare. Den uppvisar också mer än fyra gånger så många olyckor bland värnpliktiga som hos yrkesofficerare i snitt.

Bakom den här statistiken finns det unga människor, vars framtid påverkas i hög grad. Förfrysningsskador eller hörselskador kan ge men som kan påverka det framtida yrkesvalet och tvinga den unga att avstå från saker som denne annars skulle ha valt. Den senaste tidens dödsolyckor har också satt fokus på att det är ett mycket allvarligt problem.

Det är inte för att hitta syndabockar eller för att utse syndabockar som den här utskottsutfrågningen genomförs. Det är för att lyfta fram frågorna, sätta fingret på problemen och förhoppningsvis få till stånd en helhetssyn för att komma till rätta med bristerna och förebygga olyckorna.

Det händer ofta och är ganska självklart att regler eller rutiner förändras efter ett dödsfall eller en allvarlig olycka. Det kan uppfattas som tillfyllest. Men när olyckan väl har skett visar det sig att det fanns brister. Efter dödsskjutningen på slottet nyligen har man t.ex. ändrat rutinerna för förvaring av vapen. Efter förfrysningsskadorna på värnpliktiga vid dåvarande KA 4 i Göteborg har man från ledningen ifrågasatt det s.k. baskerprovets hårdhetsgrad.

Man skriver i en rapport att man på central nivå bör överväga om och hur denna och liknande övningar skall genomföras i framtiden.

Men bättre än att ändra regler och rutiner när något gått snett, är att än hårdare förebygga att det sker. Det finns en ambition hos Försvarsmakten att komma till rätta med riskerna. Det är också många olika fält och verksamheter som ska täckas. Det handlar om kunskap och insikt hos dem som berörs, och det handlar om att ha inlevelseförmåga och fantasi för att kunna förutsäga riskerna. Kunskapen om och attityderna till säkerhetsfrågor är viktiga och måste omfatta alla som arbetar inom Försvarsmakten.

Jag ser mycket fram emot den här förmiddagen och att den ska resultera i än hårdare arbete för att få ned antalet olyckor till noll för de totalförsvarspliktiga, vilket är det mål vi bör ha.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Vi har en diger föredragningslista framför oss. Den är i ordets rätta bemärkelse just en föredragningslista, eftersom den innefattar en mängd intressanta områden. Först av allt vill jag hälsa Försvarsmaktens säkerhetsinspektör, överste Andrus Toom, välkommen. Han ska ge en inledande redovisning av olycksutveckling under värnpliktstjänstgöringen och hur säkerhetsarbetet drivs generellt.

Andrus Toom, överste, Försvarsmakten:

Jag ska försöka ge en heltäckande bild, om än i grova drag, av arbetet med verksamhetssäkerhet i Försvarsmakten, naturligt också återkopplat till en årsstatistik. Låt mig innan dess redovisa Försvarsmaktens säkerhetsinspektions roll i den centrala ledningen, dvs. i Högkvarteret.

Försvarsmaktens säkerhetsinspektion inrättades den 1 juli 1998. Den lyder direkt under myndighetsledningen. Det finns många skäl till att man kom fram till detta. Förut hanterades säkerhetsfrågor på ett flertal olika ställen, vilket gjorde att det brast i helhetssynen. Dessutom "satt man i knät på den man hade att bita". Det gör vi inte nu längre. Detta är naturligtvis bra utifrån vår uppgift att utöva tillsyn inom Försvarsmakten.

Våra arbetsuppgifter kan kort uttryckas med att vi ska leda arbetet med *verksamhetssäkerhet och arbetsmiljö* inom Försvarsmakten. Detta gör vi genom att ge ut regler, utöva tillsyn och ge stöd. Vi har organiserat oss så att säkerhetsinspektionen är underindeldad i tre inspektioner för att hantera mark-säkerhetsfrågor, sjösäkerhetsfrågor respektive flygsäkerhetsfrågor.

Vi är totalt ett 45-tal personer som arbetar tillsammans. Vi upplever att vi under de här två åren har tagit ett långt steg framåt, dels när det gäller att lära sig av varandra, dels när det gäller att utveckla och förbättra säkerheten i Försvarsmakten.

Naturligtvis har vi inom Försvarsmakten ett antal publikationer som talar om att vi lika väl som samhället i övrigt skall följa arbetsmiljölagar, förord-

ningar och föreskrifter. I dessa publikationer slås det fast att arbetsmiljön skall vara god och säkerheten hög.

Vår före överbefälhavare framhöll att det är utomordentligt viktigt att säkerhetsmedvetandet skärps i vår dagliga verksamhet. Vi har ständigt nya människor i organisationen. Säkerhetsfrågorna kan man därför aldrig arbeta tillräckligt mycket med.

Attityderna är utomordentligt viktiga. Det är nämligen så att våra egna interna regler oftast är tillräckliga. Det är människan som är den svaga punkten. En viktig åtgärd är därför att påverka attityderna, vilket jag återkommer till.

Säkerhetsfrågorna måste vara en del av vardagstänkandet. Vi måste ständigt arbeta med dessa, vilket general Wiktorin påpekade våren 1997. Vår nye överbefälhavare har gett uttryck för ungefär samma sak, fast på ett annat sätt: Officeren är föregångsman, han skall kunna sitt hantverk, oavsett vilken nivå han jobbar på. Vi har ingen tolerans för att olyckor skall få inträffa. Detta måste vi arbeta med ständigt, inte minst i skolsystemet och ute i organisationen.

Sedan 1997 har vi en vision om noll antal skador. Denna har vi uttryckt på följande sätt: Realistisk utbildning utan skador. Alla i Försvarmakten känner till denna vision.

Oaktat allt säkerhetsarbete har vi ett skadepanorama. När det gäller *anmälda arbetsolycksfall* under 1999 för värnpliktiga utgör flertalet bullerskador. Därefter kommer skador i trafiken, under fysisk träning, tandskador, marschskador, köldskador samt skador av övriga orsaker.

Vad är det då som påverkar säkerheten i utbildningen? Jo, varje ung officer och varje värnpliktig måste kunna, eller i varje fall känna till, handlingsregler, föreskrifter och reglementen. Det är ett ganska omfattande material eftersom vi bedriver en komplicerad verksamhet.

Vi skall hantera kvalificerad materiel, skjutvapen, utbildningsanordningar, simulatorer, skjutbanor, m.m., och naturligtvis även säkerhetsutrustningar. Allt detta, tillsammans med individen, människan, med hennes förtjänster och svagheter, gör att man får vara ganska ödmjuk inför den situation vi sätter både våra officerare och våra värnpliktiga i. Vi måste ha klart för oss att vi verkligen behärskar det vi skall genomföra. Tyvärr är det då människan som oftast är den felande länken, det vet vi alla.

Våra värnpliktiga då. Jag förstod av inledningsanförandet att vi har en gemensam syn när det gäller de värnpliktiga. De kommer från skolbänken, flertalet i alla fall, och de är unga. De har levt ett helt annat liv än man får göra efter inryckningen. De är alltså nybörjare på det mesta som skall utföras under utbildningen i Försvarmakten. De är ambitiösa och de är ofta riskbenägna. De skall hantera riskfyllda, ja ibland farliga situationer.

Den som skall leda en verksamhet, det kan gälla övningar eller annan utbildning, måste naturligtvis vara kompetent för uppgiften. Han eller hon måste ha förmågan att se att de som skall utbildas har en utbildningsståndpunkt som rimmar med svårighetsgraden på verksamheten. Brister i dessa avseenden medför direkt risker för att det inträffar olyckor och olyckstillbud.

Den som inte har detta klart för sig, oaktat om man är värnpliktig, officer eller annan anställd i Försvarsmakten, måste hjälpas till att få en sådan insikt. Det handlar alltså om att *påverka attityder*.

Den som håller i verksamheten får naturligtvis stå för argusögat. Man har i vår organisation en hierarki, från överbefälhavaren ned till gruppcheferna. Någonstans där ligger ansvaret, inte minst hos den som pekar och säger: Du ska genomföra detta! Den personen måste också ha den här nämnda insikten.

Hur ökar vi då säkerheten? Vi jobbar mycket med attityder för att öka säkerhetsmedvetandet i Försvarsmakten. Det kan göras på en mängd olika sätt. Självklart styrs vi av *regelverk*. Vi utbildar också inom säkerhetsområdet. Det är en självklarhet. Vi tar vidare fram utbildningsmaterial för att underlätta för våra officerare och värnpliktiga att ta till sig allt de behöver kunna.

Säkerhetsutrustning krävs också, förutom den som samhället ställer krav på. Vi lever under precis samma förutsättningar i det avseendet som samhället i övrigt sedan många år tillbaka. Några undantag har vi, men de är ganska få och betingas av den särskilda verksamhet som Försvarsmakten bedriver.

Jag nämnde nyss att vi måste *utbilda i säkerhet*. I det militära skolsystemet måste vi därför tidigt lägga grunden för det dagliga säkerhetsarbetet. Ansvar och skyldigheter på olika nivåer lärs ut och finns nu inbyggt i skolsystemet. Detta gjordes inte tidigare. Befälsutbildning genomförs vidare på förband och skolor, bl.a. när ny materiel tillförs.

Utbildningen av värnpliktiga är i sig en bra väg till en säker verksamhet. Men det behövs också *skyddsassistenter* som har rollen att övervaka och slå larm till befälet att det är dags att stanna upp. Vi arbetar mycket med att förbättra kommunikationen mellan skyddsassistenter och utbildningsbefälet.

Vi har infört s.k. *utbildningssäkerhetsofficerare* sedan 1997. De skall vara förbandschefens förlängda arm när det gäller säkerhetsfrågor och säkerhetsarbetet. De skall också ingå i och verka i vårt kontaktnät i säkerhetsfrågor från central ledning och ut i i organisationen. Vi integrerar nu detta arbete med arbetsmiljöarbetet i övrigt. På de möten som hålls har vi förmånen att ha med Värnpliktsrådet.

Vi genomför också *uppföljningar* och deltar i *inspektioner*. Det är också en form av utbildning att på det sättet kommunicera med förband och skolor, om hur arbetet flyter, och därigenom få kunskaper till nytta för att skriva säkerhetsregler som är anpassade till verksamheten och till verkligheten.

Vi har, som jag tidigare gav uttryck för, tagit fram några verktyg av olika slag. Vi har bl.a. utformat *Utbildningssäkerhetspaketet 2000*. Det innehåller bl.a. hur man utbildar på våra säkerhetsinstruktioner. Instruktören får exempelvis vägledning för hur tänket i säkerhetsinstruktionen är.

Vid sidan av detta har vi tagit fram ett *utbildningspaket riktat mot värnpliktiga*. Det paketet kan den unge officeren använda, alltifrån att han första dagen vid inryckningen utbildar för hur man skall agera vid brand i kasern och allt däremellan till dess man kommer ut och genomför en stridsskjutning ute på skjutfältet. Allt detta för att genom utbildning förändra attityderna.

Dessutom har vi fr.o.m. i vår ett *utbildningspaket för skyddsassistenter*. Man har med rätta kritiserat Försvarsmakten för att inte på alla ställen genomföra skyddsassistentutbildningen på ett bra sätt. Det framtagna paketet gör att både befälet och de värnpliktiga får en bättre grund att stå på i det skadeförebyggande arbetet.

Bättre arbetsmiljö i samverkan är ett nytt paket i år. Det går ut på att såväl anställda som värnpliktiga skall förstå att arbetsmiljön är livsviktig i den verksamhet som Försvarsmakten bedriver.

Kallt väder – jag återkopplar till inledningsanförandet. Vi har haft bekymmer med köldskador bl.a. på f.d. KA 4 i Göteborg. Detta genererade ett utbildningspaket som hette Kallt väder. Alla förbanden har haft representanter för utbildning i detta inför det här året och alla skolor kommer att få det inom kort. Nu har vi tagit ett första steg. Vi såg att verktygen inte var riktigt bra. Däremot fanns föreskrifterna.

Hör upp och hör se'n. Vi märkte att anmälningarna om hörselskador ökade i antal, och vi vidtog åtgärder och tog också fram ljudnivåberoende hörselkåpor för att kunna kommunicera. Dessa fungerar så att de slår av när det kommer ett starkt ljud.

Sedan har vi också insett att *trafiksäkerhetsfrågorna* måste upp på bordet. Därför startar vi en kampanj som börjar 2001 och håller på till 2004. Där tas alla slags frågor upp för att få en bättre trafiksäkerhetsmiljö i Försvarsmakten.

Självfallet använder vi allmänna befintliga *skyddsutrustningar* av olika slag. Men ibland måste man utveckla egen skyddsutrustning. Jag vill då peka på de nyss nämnda ljudnivåberoende hörselkåporna, liksom på ett speciellt tandskydd. Ni kommer ihåg att vi hade ett ganska stort utfall av tandskador. Tandskydd är egentligen fel ord. Det är egentligen ett mynningsskydd till AK 5. De levererades till förbanden i våras. Vi hoppas att statistiken för tandskador skall förbättras avsevärt nästa år.

Jag talade tidigare om att vi naturligtvis följer samhällets lagar, förordningar och föreskrifter. Sedan har vi våra *egna interna regler* för att uppnå en bättre utbildningssäkerhet. Dessa gav vi ut 1997. Det kommer ut en ny version i januari. Den är ute på remiss för närvarande.

Vi har *säkerhetsinstruktionen*, som benämns *Säkl*. Den är ny sedan i år. Vi har föreskrifterna *BVK* och *IFTEX*. Det reglerar hantering av brandfarliga och explosiva varor. De är också nya. Befäl har utbildats på dem.

Boken *Vintersoldat* är en utomordentligt bra grund när man ska ägna sig åt verksamhet i kallt väder. Dessutom finns *Soldatreglementen för materiel* osv. Vidare finns olika *skjutreglementen*. Det finns också ett nytt *Soldatreglemente i utbildningssäkerhet*, ett litet häfte som ingår i utbildningssäkerhetspaketet. Den idén har vi stulit från Danmark.

Sammanfattningsvis: Vi har från säkerhetsinspektionens sida att hantera regler i vidaste bemärkelse när det gäller arbetsmiljö och verksamhetssäkerhet. Det gör vi genom att utbilda på olika sätt. Vi måste också skapa en förståelse för faror och problem hos dem som inte har en sådan förståelse. I en stor organisation som Försvarsmakten är det dessvärre så att några inte har

förståelse. Det gäller anställda. Det gäller värnpliktiga. Det gäller att hitta dem som inte har denna förståelse. Det kan man bara göra om alla jobbar tillsammans mot målet att få en ökad säkerhet i Försvarsmakten. Det gäller för såväl anställda som värnpliktiga.

Attityderna är en förutsättning. Samhället jobbar med attityder på många områden. Värnpliktiga är unga människor. De är ofta riskbenägna. Vi kan aldrig acceptera att riskbenägenhet i sig gör det acceptabelt med en och annan olycka. Nolltolerans gäller!

Säkerhetsmedvetandet är alltså livsviktigt för vår verksamhet. Vi har en plikttag. Ytterst är det fråga om ledarskap och föregångsmannaskap. Det går aldrig att förbättra säkerheten om man inte har goda ledare.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack så mycket för föredragningen. Är det någon av utskottets ledamöter som har en kortare sakfråga att ställa till Andrus Toom, annars har jag för avsikt att gå vidare i programmet och ta upp frågor senare?

Stig Sandström riksdagsledamot (v):

Bullerskador utgör en stor andel, nästan 29 %. Framgår det vad det är för slags buller? Är den ökade eldkraften orsak?

Andrus Toom, Försvarsmakten:

Jag vill påpeka att det handlar om anmälda hörselskador. De är 29 % av det totala antalet. 1997 var de anmälda skadorna 20 % och nu är de nästan 30 %. Det är mer ett resultat av att man satt fingret på ett område än att skadorna ökat. I 365 anmälda fall hade det bevisligen slarvats med skyddsåtgärder. I 55 anmälningar gällde det dåligt anbringat hörselskydd. 35 anmälningar var oklara. Sedan har skador uppstått i samband med vådaskott då man inte har haft hörselskydden på sig. Det som har ökat är skadeanmälningar där man skjutit utan hörselskydd.

Projektet Hörsel sattes i gång 1998. Då uppmärksammades hörseln på ett helt annat sätt än tidigare. Jag tror att vi har ett i jämförelse med andra områden begränsat mörkertal. På andra områden är det nog större.

Berit Jóhannesson, riksdagsledamot (v):

Du sade att det är viktigt med utbildning. Det håller jag fullständigt med om. Hur mycket utbildning får man i den grundläggande befälsutbildningen i dessa säkerhets- och arbetsmiljöfrågor? Tycker du att utbildningen är tillfyllest, eller diskuteras att utöka denna?

Andrus Toom, Försvarsmakten:

Vi har konstaterat att alla behöver utbildning för att öka säkerhetsmedvetandet. Samtidigt får denna utbildning inte bli ett eget spår. Den skall vara en naturlig del i vardagen. Alla skall tänka och engageras. Säkerhetsfrågorna skall inte enbart skötas av någon utbildningssäkerhetsofficer eller någon chef för Försvarsmaktens säkerhetsinspektion. Vi utbildar därför våra utbildningssäkerhetsofficerare, arbetsmiljöhandläggare och alla andra inom arbetsmiljöområdet, sammanlagt 30–40 olika befattningshavare, för att etablera en grundsyn, ett mål att arbeta emot, så att alla känner sig delaktiga. Vi kan aldrig få för mycket utbildning.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Jag har en avslutande fråga på det här passet. Du berörde mörkertalen en passant. Finns det någon mer metodisk skanning av hur stort mörkertalet egentligen är med hjälp av någorlunda kvalitetssäkrade enkätundersökningar? Kan säkerhetsarbetet resultera i olika grad av anmälningar beroende på kultur, stämning och rutiner på de enskilda förbanden? Hur säkra är siffrorna? Är det rätt siffror som används som underlag för det förebyggande arbetet?

Andrus Toom, Försvarsmakten:

Det är riktiga totalsiffror vi har när det gäller anmälda olyckor. Lokalt varierar antal och andelar beroende på det engagemang som inte minst chefer och arbetsledare har på platsen. Det ser vi tydligt.

Sedan var det mörkertalen. Vi har satt i gång ett arbete för att få in anmälningar på tillbud, de som inte har förorsakat någon skada men där det varit nära, t.ex. vådaskott. Jag vågar inte tala i procent, men från att det anmäldes sammanlagt sex allvarliga tillbud 1995/96 får vi nu in anmälningar på både allvarliga och mindre allvarliga tillbud på några hundra om året. Detta anser jag vara avgörande för det förebyggande säkerhetsarbetet.

Sedan är det också en attitydfråga. Vi har olika kulturer. Se exempelvis på hur Flygvapnet har arbetat under 30 år för att få bort rädslan att anmäla tillbud. Vi försöker nu att etablera detta förhållningssätt i övriga delar av Försvarsmakten. Det skall således inte automatiskt bli en påföljd för att man talar om att man har gjort ett fel. Denna process att påverka attityderna tar tid i en hierarkisk organisation.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

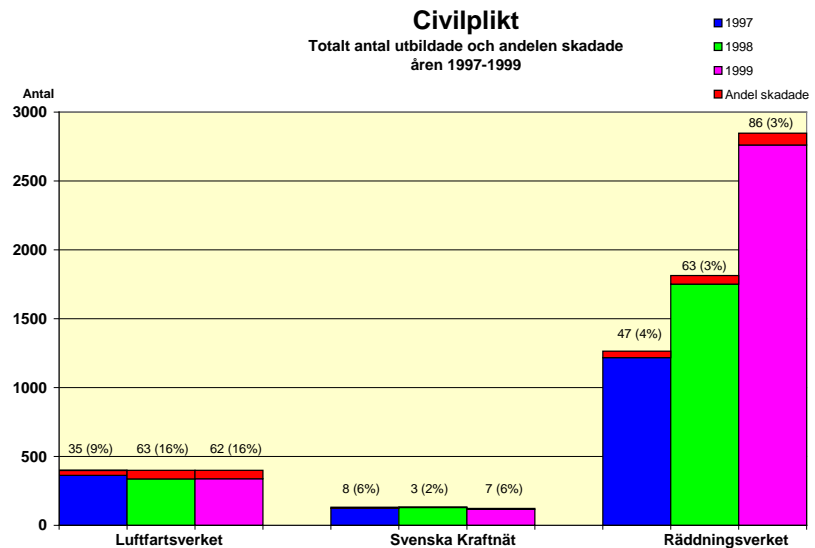
Tack! Någon ytterligare som har en fråga till Andrus Toom? Då tackar jag så mycket, och så övergår vi till nästa punkt i programmet. Det är *stf. utbildningschef Lars Bjergestam från Räddningsverket*, som ska redovisa *olycksutvecklingen under tjänstgöring med civilplikt*. Varsågod.

Lars Bjergestam, Statens räddningsverk:

Jag ska redovisa förhållanden som rör civilpliktsutbildningen och skador och säkerhetsfrågor i utbildningen av civilpliktiga vid Statens räddningsverk, Luftfartsverket och AB Svenska kraftnät.

Utbildningstiden för de kategorier som utbildas med stöd av civilplikt varierar avsevärt. Den varierar från 82 dagar (tre månader) för räddnings- och beredskapsmän som Räddningsverket utbildar till 306 dagar (tio månader) för flygplatsbrandmän som Luftfartsverket utbildar.

Tjänstgöringstidens längd påverkar förstås sannolikheten för skador. Antalet utbildade civilpliktiga är i storleksordningen 4 000 personer per år, vilket också har en betydelse för siffrorna.

Den här bilden visar de senaste tre årens statistik för de tre utbildningsanordnarna: Luftfartsverket till vänster, Svenska kraftnät i mitten och Räddningsverket till höger, och andelen skadade som en skiva på toppen av staplarna. Ni kan också se de reella talen respektive procentalen i skadade i förhållande till antalet utbildade.

Som framgår är *andelen skadade i procent relativt konstanta siffror*. Vi har konstaterat att civilpliktiga hos alla tre utbildningsanordnarna har en hög benägenhet att anmäla skador jämfört med andra kategorier som vi utbildar. Det ligger i sakens natur utifrån det som Berit Jóhannesson sade inledningsvis, nämligen att det är fråga om personer som tjänstgör med tvång.

Alla anmälningar går till Försäkringskassan. Skadorna kan ju leda till avbrott i tjänstgöringen, och då reglerar Försäkringskassan ersättningsfrågorna. Skadorna kan leda till sviter efteråt, vilket också är en fråga för försäkringskassorna.

Under den aktuella treårsperioden har antalet *skadade under fritiden ökat*. Orsakerna till det kan vara flera. Det är fråga om unga aktiva människor. De

vanligaste fritidsskadorna är knutna till sportutövning, framför allt snowboard, inlines och innebandy.

Vi har på de civila myndigheterna *säkerhetsrutiner att följa*, ytterst arbetsmiljölagen och arbetsmiljöförordningen samt Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter i olika avseenden och som hänger ihop med den verksamhet som bedrivs under utbildningen. Vi har vidare *lokala arbetsmiljöföreskrifter* på respektive skola baserade på de centrala föreskrifter som finns på respektive myndighet. Vi har särskilt utbildade lärare i t.ex. fysisk träning, och vi har lärare som är vana vid att jobba med praktisk utbildning, t.ex. i samband med räddningstjänst, brandsläckning och liknande.

Jag anser att vi har en hundraprocentig olycksrapportering. Vår tillbudsrapportering kan, precis som Försvarmaktens representant sade, bli bättre. Jag tror att det finns en benägenhet, beroende på attityder hos både lärare och elever, att hålla igen på rapportering av tillbud. Det är således en attitydfråga och en utbildningsfråga, en fråga om att ha förståelse för hela systemet.

Arbetet med säkerhetsfrågor under utbildningen av civilpliktiga följs av både de lokala och de centrala skyddskommittéerna i respektive myndighet. Sedan har varje klass sin skyddsassistent som också är involverad i arbetet.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack så mycket! Är det någon som har en omedelbar fråga till Lars Bjergestam efter denna föredragning?

Berit Jóhannesson, riksdagsledamot (v):

Vad är det för typ av skador som man har fått i tjänsten? Finns det statistik på det?

Lars Bjergestam, Statens räddningsverk:

Ja, det finns det. Jag har ingen bild på detta, men däremot på ett papper i min bänk. Översiktligt kan jag säga att det rör sig om mjukdelsskador, tandskador samt skador som hänger ihop med lyft, slag eller tryck i samband med utbildningen. Man hanterar mycket materiel, ibland i stressade situationer, t.ex. i samband med brandsläckning. Det är då ganska lätt att skada sig.

Jag hade från början inte tänkt att säga detta, men gör det ändå som följd av frågan. Vi har märkt en liten ökning av misshandelsskador under senare tid. Det har hänt att man tidigt på morgonen anmält t.ex. knäckt näsben, utslagna tänder eller ett blått öga. Det är fråga om få fall och inget som kan beläggas statistiskt.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Har den senare typen av skador uppstått på grund av civilbefolkningens agerande gentemot de civilpliktiga eller som följd av "kurr" inom gruppen?

Lars Bjergestam, Statens räddningsverk:

Det är säkert både och. Det finns klara belägg för det första. Det är utbildningar som bedrivs på relativt små orter där de civilpliktiga är utbölingar.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Då går vi över till nästa punkt. Denna fråga har rönt en hel del medial uppmärksamhet och diskussion. Hur står det egentligen till när man *jämför den militära arbetsmiljön med andra arbetsmiljöer* i vårt samhälle? Jag hälsar *Lotta Lundholm* välkommen, *statistiker på Arbetarskyddsstyrelsen*.

Lotta Lundholm, Arbetarskyddsstyrelsen:

Jag tänkte först börja med att visa hur *arbetsolycksutvecklingen* har sett ut sedan början av 1980-talet i Sverige för samtliga förvärvsarbetande, för män och kvinnor. I princip ser ni att den höga frekvensen av olyckor, 40 olyckor per tusen förvärvsarbetande för män, har sjunkit radikalt. Mellan 1988 och 1993 minskade de med ungefär 60 %. Det har flera förklaringar. Bland annat var det lågkonjunktur, och de unga kom inte in i arbetslivet – varav olycksfallsfrekvensen sjunker.

Arbetsolyckor utan sjukfrånvaro ökar däremot. Det vi kallar för arbetsolyckor är alltså arbetsolyckor med sjukfrånvaro, men däri ingår också tandskador och akut hörselskada, som är en stor del av de värnpliktigas skador.

Den här bilden visar utvecklingen från 1994, dvs. anmälda arbetsolyckor per tusen sysselsatta. Jag har tagit med värnpliktiga. På bilden har jag exkluderat fritidsskador hos de värnpliktiga, ungefär 20 % i det material vi får in. Det visar att de värnpliktiga har ungefär *sex gånger så hög risk* som hos samtliga förvärvsarbetande, medan den anställda i totalförsvaret ligger på ungefär samma nivå. Här har olyckorna ökat lite mellan 1997 och 1999.

Den här bilden visar vilka näringsgrenar i Sverige som har de högsta relativa skadefrekvenserna. Det är enbart för män. Det finns några kvinnor bland de värnpliktiga, men de är relativt få.

Högst upp har vi kreatursslakt med en frekvens på 60 fall per tusen sysselsatta. Längst ned har jag tagit med värnpliktiga, som för perioden 1996–1998 har ungefär 62 olyckor per tusen anställda. De är i ungefär samma nivå. De värnpliktiga har ungefär *dubbelt så hög risk som exempelvis personal i brand- och räddningsverksamhet*. En stor del av de värnpliktigas olyckor inträffar under fysisk aktivitet, speciellt innebandy.

Jag tänkte slutligen visa den bild som stöder det som Andrus Toom sade, nämligen att bland de värnpliktiga är den absolut vanligaste händelsen akut hörselskada i samband med skjutning.

Vi har också en hel del fallolyckor, vilket kanske inte är så konstigt. De värnpliktiga är ute i skog och mark. Om man jämför med vanliga förvärvsarbetande, har vi en hel del kontorspersonal som aldrig är ute osv., i varje fall inte på det sättet. Fordonsolyckorna är också en stor del av de värnpliktigas skador. Jag har även tagit med de försvarsanställda.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack så mycket! Är det någon som har någon fråga till Lotta Lundholm?

Anna Lilliehöök, riksdagsledamot (m):

Är kreatursslakt all hantering av skärmaskiner osv.?

Lotta Lundholm, Arbetarskyddsstyrelsen:

Det är slaktare som styckar kött. De måste vara sjukskrivna så fort de får en sårskada. Man anmäler olika i olika branscher efter olika skadetyper. Jobbar du någon annanstans behöver du kanske inte vara sjukskriven för en sådan skada. Jag vet att man inom försvaret har ett bra säkerhetsarbete och anmäler en stor del av de inträffade skadorna.

Apropå mörkertal. Vi har själva gjort lite uppskattningar, och vi tror att det kan finnas ett så stort bortfall som 50 %. Folk vet inte om att de ska anmäla.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

När du säger att ni har gjort en uppskattning av mörkertalet till 50 %, gäller det då sådant som i huvudsak inte blir olyckor utan är incidenter? Eller är det sådant som ni bedömer som verkliga skador men som ändå inte är anmälda?

Lotta Lundholm, Arbetarskyddsstyrelsen:

Det är olyckor som har inträffat men som inte är anmälda.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Ja, just det, som har inträffat. Det är inte fråga om incidenter som har varit nära.

Lotta Lundholm, Arbetarskyddsstyrelsen:

Nej. Det spelar ingen roll att anmäla för det blir ändå ingen ersättning. Det finns flera olika faktorer.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Jag har ytterligare en fråga. Det här materialet är oerhört intressant. Du redovisar det nu ganska rätt upp och ned utan förklaringsmodeller.

När jag tittar på den första bilden noterar jag hur relativt lika skadefrekvens de anställda i Försvarmakten har i förhållande till övriga arbetsmiljöer. Det ger vid handen att Försvarmakten har en ganska genomsnittlig faronivå i förhållande till andra verksamheter. En stor del av skadefrekvensen kan bero på det som Andrus Toom pekade på, nämligen svårighetsgraden i verksamheten ställd i relation till de unga värnpliktiga som har en begränsad vana vid

det arbete som ska utföras. Är det den huvudsakliga förklaringsmodellen, eller skulle du vilja beskriva skillnaden på något annat sätt?

Lotta Lundholm, Arbetarskyddsstyrelsen:

Främst är det att de är unga och oerfarna som är en stor bidragande faktor, precis som också framhållits i det föregående. Även om man är äldre men kommer in som ny har man en större olycksfallsrisk. Oerfarenhet i sig är en stor risk, oberoende av ålder. Sedan har vi dessutom att ungdom tar risker som ytterligare spår på.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Du pekade på faktorn till varför arbetsskadorna generellt kom att gå ned kraftigt i början av 90-talet när en ganska stor del unga människor aldrig kom in på arbetsmarknaden och därmed aldrig utsatte sig för risken att vara ung och riskbenägen.

Lotta Lundholm, Arbetarskyddsstyrelsen:

Jag tog fram lite statistik på anställda i totalförsvaret – män – i jämförelse med byggindustri och tillverkning. Totalförsvaret ligger i mitten och gick upp under 1999. Denna grupp ligger i paritet med vård, omsorg och handel.

Andrus Toom, Försvarmakten:

Försvarmaktens statistik omfattar allt från en sticka i fingret till den yttersta konsekvensen. Då skall man konstatera att det är anmälda skador. Om jag minns rätt: I två tredjedelar av de anmälda skadorna drabbas man inte av en enda sjukskrivningsdag. Man måste hålla isär begreppen, så att vi inte uppfattar att allt är fråga om olyckor med konsekvenser. I många fall har det kanske varit nära.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Då har jag en sista kompletterande fråga till Lotta Lundholm. Den tar upp det tema som Andrus Toom för fram. Även om man bortser från mörkertalen får vi inse att vi inte har fullständig kunskap. Är siffrorna jämförbara? Du har i din statistik med olyckor på arbetsmarknadens övriga områden som inte heller har lett till allvarliga konsekvenser, åtminstone inte i form av sjukskrivning.

Lotta Lundholm, Arbetarskyddsstyrelsen:

Jag har försökt att göra detta jämförbart med de förvärvsarbetandes arbetsolyckor. Där tar vi bara med arbetsolyckor där man vet att det är frånvaro eller tandskador eller akut hörselskada. Olyckorna utan sjukfrånvaro – de s.k. nollskadorna – ingår inte i den statistik jag har redovisat. Vi har inte den

informationen. Vi har skadorna per personnummer, men vi vet inte riktigt antalet.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Statistiken är i båda fallen rensad från den typen av skador?

Lotta Lundholm, Arbetskyddsstyrelsen:

Min statistik är rensad, medan Andrus Toom redovisar allt. Han tar även med nollskador, dvs. sådant som inte har lett till sjukfrånvaro.

Andrus Toom, Försvarsmakten:

Det innebär att vi är angelägna i Försvarsmakten att få in anmälningar om både tillbud och de enklaste saker i det förbyggande säkerhetsarbetet. Vi är duktiga på det, men vi kan bli bättre.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Jag tackar för Lotta Lundholms föredragning. Det är intressanta siffror som med stor sannolikhet kommer upp till diskussion.

Då är det dags att lämna myndighetssfären och i något högre utsträckning titta på avnämarperspektivet. Jag hälsar välkommen *Anders Huzár, ordförande i Värnpliktsrådet*, och som ska ge *Värnpliktsrådets syn på utbildning och säkerhet*. Varsågod.

Anders Huzár, Värnpliktsrådet:

Jag tänker prata bl.a. om hur vi upplever utbildningen i dag och det säkerhetsmedvetande som vi har hört föredragningar om. Högkvarteret bedriver ett relativt bra utvecklingsarbete.

Vi *sympatiserar* i mångt och mycket *med Högkvarterets arbete och projekt, projekt Hörsel osv.* Man har exempelvis lyckats mycket bra med hörsel-skadorna. Vad vi däremot inte upplever som lika bra är arbetet med att undvika de andra skadorna. Till följd av omstruktureringen har vi fått en lite konstig rollfördelning. Bland annat upplever vi att det är yngre och yngre befäl som har fått ta tag i svårare övningar som egentligen lite mer erfarna befäl skulle ha hållit i. Det resulterar självklart i fler skador.

Det som Andrus Tooms sa om att värnpliktiga är unga, ambitiösa, riskbenägna och nybörjare skulle jag vilja överföra till att också gälla unga officerare. De kommer från samma generation, är kanske två år äldre än de värnpliktiga. Det finns kanske ett visst behov av att hävda sig. Det kan definitivt skapa problem. Det råder även en okunskap bland oss värnpliktiga för vad vi utsätts för. Vi har ofta en bild av hur det ska vara när vi rycker in. Det ska vara macho. Vi ska göra roliga saker. Vi ska träffa många nya bekantskaper osv. Då vet vi inte vad vi utsätts för om någon inte berättar det för oss.

Vi upplever att det goda säkerhetsarbetet som Högkvarteret bedriver inte riktigt når ut till oss värnpliktiga på förbanden. Ambitionen är bra, men någonstans fungerar inte kommunikationen mellan ledningen och verkligheten. Jag ska ge ett vanlig exempel: säkerhetsbälten. Varför använder inte värnpliktiga alltid säkerhetsbälten. Jag är säker på att Andrus Toom tycker att så borde vara fallet. Detta sker dock inte på förbanden. Det är ett problem.

Sedan har vi *skyddsassistenternas roll*. Vi upplever att de är en outnyttjad resurs. Det finns inte riktigt tydliga riktlinjer för vad dessa personer skall göra. Det vore exempelvis bra om en värnpliktig skyddsassistent deltar i riskplaneringen inför en övning. Det sker tyvärr inte särskilt ofta på förbanden. Vi skulle önska att man gav tydligare riktlinjer och definierade skyddsassistenternas roll, så att de får en status och har förmågan och kunskapen att säga till när någonting går fel. I stället för att påpeka att elkontakten i logementet är trasig, vilket ofta är fallet i dag, finns det säkert mycket större frågor att ta tag i.

Jag måste även nämna det *personskadeskydd* som vi åtnjuter i dag. Vi har samma skydd som övriga medborgare, med den skillnaden att vi oftast inte har hunnit arbeta innan vi gör vår värnplikt och därmed inte har hunnit bygga upp någon inkomst som ligger till grund för ersättning vid en skada. Vi får hoppas att det blir en bred majoritet när det kommer att fattas beslut om Pliktutredningens förslag. Detta ser vi som nödvändigt när det endast är drygt 15 % av en årskull, både killar och tjejer, som gör värnplikten.

Man kanske skall börja se över säkerhetstänkandet också från ett annat perspektiv. I USA ser de säkerhetsmedvetandet i ett 24-timmarsperspektiv. I Sverige inriktar vi oss mest på tjänsten. När man är i tjänst skall man leva i en säker miljö, men som vi vet är det många skador som uppkommer under fritiden eller vid fysisk träning på kvällar. Man kan tycka att en värnpliktig från den dag han rycker in till den dag han rycker ut ska leva säkert.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Vi tackar Anders Huzár för det anförandet! Vi går vidare i programmet och nästa punkt på vår dagordning är en *redogörelse för dagens försäkringsskydd*. Det är *försvarsjurist Hans Thormar* från Högkvarteret som är föredragande.

Hans Thormar, Försvarsmakten:

Jag är jurist och har specialiserat mig på personskadefrågor. Innan jag kom till Försvarsmakten arbetade jag drygt tio år vid Statens trygghetsnämnd och AMF trygghetsförsäkring med att reglera personskador både för pliktpersonal och för anställda.

Ersättningssystemen vid personskador har kommit till under lång tid, och de är ett lapptäcke. Det här gör att de är svåröverskådliga. Om ni tycker att de är jobbiga att förstå har ni helt rätt.

Kortfattat något om *försäkringsskyddet för pliktpersonal*. Från det att den påbörjar inryckningsresan tills det att den avslutar utryckningsresan ersätts

alla personskador, oavsett om de inträffar på fritiden eller i tjänsten, på samma sätt som arbetsskador som drabbar statligt anställda. Det är samma regelsystem, samma tabeller och samma ersättningsnivåer. Det här var den korta versionen. Nu ska jag ta en som är lite längre.

Grundbulten i alla ersättningssystem i Sverige är skadeståndslagen. Det är inte särskilt många människor som får något skadestånd enligt skadeståndslagen, och det beror på att man i stället får *olika typer av försäkringsersättningar*.

Det finns olika typer av försäkringar. Om jag börjar med det som kallas allmän försäkring, är det sådant som gäller oss alla och som är författningsreglerat. Vi har alltså *lagen om allmän försäkring*, som ger sjukpenning och pensioner, och den fastställer också arbetsgivarens rehabiliteringsansvar. Det är *lagen om arbetsskadeförsäkring*, som ger livränta vid arbetsoförmåga och en del kostnadsersättningar.

För pliktpersonalen motsvaras de här lagarna av två andra lagar. Den ena heter *lagen om statligt personskadeskydd*, och den andra heter *lagen om statlig ersättning vid ideell skada*. De ger i stort sett samma ersättningar.

Det finns *kollektivavtalsförsäkringar*, och den som är av störst intresse när det gäller statligt anställda och pliktpersonal är *avtalet om ersättning vid personskada*, som förkortas PSA. Det är ett kollektivavtal som är träffat mellan Arbetsgivarverket och de största fackliga organisationerna. Det här avtalet garanterar minst samma ersättning som man skulle ha fått enligt skadeståndslagen, men man får ersättning oberoende av om skadan har orsakats av vårdslöshet av någon. På den privata arbetsmarknaden heter motsvarande försäkring TFA, som står för trygghetsförsäkring vid arbetsskada.

Det finns vidare en annan avtalsförsäkring, och det är *tjänstegrupplivförsäkringen*.

Det finns också en stor mängd andra typer av försäkringar, alltifrån privata försäkringar till hemförsäkring och reseförsäkring. En försäkring som är praktiskt viktig är *trafikförsäkringen*.

Sedan har vi en restpost som jag kallar övrigt, och det är bl.a. de ersättningar som man får enligt kollektivavtal men som inte är någon försäkringsersättning. Det är t.ex. ersättning för vissa delar av sjukvårdskostnader. När det gäller pliktpersonalen har vi *förmånsförordningen för totalförsvarspliktiga* som ger vissa ersättningar. Här finns också någonting som gäller specifikt för den som har skadat sig i samband med totalförsvarets verksamhet, och det är att man kan söka ersättning från en stiftelse som heter *Kungafonden*.

Vad är det då för ersättningar man kan få? Det regleras i 5 kap. i skadeståndslagen. Oavsett om det är skadestånd eller försäkringsersättning är det de här ersättningarna man får. En del försäkringar lämnar ersättning för alla de här ersättningstyperna och en del bara för en eller ett par. Det är *inkomstförlust* och det är *kostnader* – alla kostnader som är föranledda av skadan. Sedan finns det någonting som heter *ideellt skadestånd*.

Sveda och värk är en ersättning för det obehag och lidande som man har under den akuta läkningstiden. Det behöver varken svida eller värka; det är en benämning på ersättningen.

Lyte och men är de fall där skadorna har medfört medicinsk invaliditet. Lyte är ett funktionsbortfall som man kan se med blotta ögat, t.ex. ett amputerat finger. Men är en funktionsnedsättning som man inte kan se, t.ex. en hörselnedsättning. Det spelar ingen roll om det är lyte eller men eller en kombination av dem: ersättningarna är desamma.

Under förutsättning att skadan har medfört en medicinsk invaliditet får man också ersättning för någonting som kallas *olägenheter i övrigt*. Den tunga ersättningsposten här är någonting som kallas anspänning i arbetet. Trots skadan kanske man kan arbeta men man får anstränga sig mer, och då ersätts det inom ramen för den här posten. Det gäller också svårigheter att utnyttja sin fritid och annat.

När det gäller de här tre ersättningsposterna, den ideella biten, – sveda och värk, lyte och men samt olägenheter – grundar sig ersättningarna på Trafikskadenämndens praxis. Denna praxis har nämligen knäts av Högsta domstolen i ett antal domar, så alla försäkringsbolag och alla som reglerar personskador använder sig av samma tabellverk.

Dödsfallsersättningen sönderfaller i två delar. Den första är *begravningskostnader*, och den andra är *ersättning till efterlevande*.

Allt det här hänger ihop. Det finns fyra delar, och alla är i stort sett likvärdiga och ger samma ersättning.

Skadeståndslagen ger samma ersättning som trafikskadelagen.

För anställda lämnar de fem olika ersättningssystemen motsvarande ersättning. AFL står för lagen om allmän försäkring. LAF står för lagen om arbetsskadeförsäkring. PSA är personskadeavtalet. TGL är tjänstegrupplivförsäkring. FAS är försvarets avtalssamling, som är det kollektivavtal som gäller. För dem som är anställda någon annanstans i försvaret finns det motsvarande kollektivavtal som ger samma ersättningar.

De totalförsvarspiktiga ges motsvarande ersättningar från *lagen om statligt personskadeskydd*, *lagen om statlig ersättning vid ideell skada*, *PSA*, *tjänstegrupplivförsäkring* och *förmånsförordning*. Det här är en sanning med modifikation, för det finns lite skillnader, men de är små.

När det gäller fördelarna, det som är bättre när det gäller ersättningarna för personskador för pliktpersonal jämfört med dem som skadar sig i arbetet och är statligt anställda, kan jag börja med att konstatera att även *fritidsskador* ersätts som *arbetsskador*.

Det finns ett *lägre beviskrav* vid s.k. arbetssjukdomar enligt *lagen om statligt personskadeskydd* jämfört med *lagen om arbetsskadeförsäkring*. Det gör att det är lättare att få en sjukdom godkänd som en skada som omfattas av försäkringssystemen för pliktpersonalen.

Om man drabbas av en skada och blir arbetsoförmögen har man under skyddstiden bibehållna värnpliktsförmåner, men när skyddstiden väl är slut och man har muckat och då blir sjukskriven får man sjukpenning. För plikt-

personalen är det sjukpenning enligt lagen om statligt personskadeskydd, som i sin tur hänvisar till lagen om arbetsskadeförsäkring, som i sin tur hänvisar till lagen om allmän försäkring. Det är alltså 80 % av den sjukpenninggrundande inkomsten.

Det finns en *garantinivå för pliktpersonalen*. Den som tjänar mindre än fyra basbelopp om året får ändå ersättning med 80 % av den inkomsten. Garantinivån ligger på mellan fyra och fem basbelopp beroende på åldern. När man höjde den 1997 baserade det sig på uppgifter från Statistiska centralbyrån om genomsnittliga månadslöner för åldersgrupperna. Det är inte så att när man blir sjukskriven får man ingen ersättning alls, utan man får 80 % av fyra basbelopp. Skulle man råka ha ett arbete med en högre lön får man 80 % av den lönen.

Lagen lämnar också ersättning för sjukvårdskostnader i tre år efter skyddstidens slut.

Vid dödsfallsskador lämnas ersättning för begravningshjälp *enligt tjänstegrupplivförsäkringen* med ett basbelopp för pliktpersonal och med ett halvt basbelopp för anställda. Det är en kombination av förmånsförordningen och tjänstegrupplivförsäkringen.

Finns det då några nackdelar? Ja, det finns det också. Den första är att om man är arbetslös efter muck har man ingen arbetsgivare som har ett *ansvar för rehabiliteringen*. Pliktutredningen har lagt ett förslag om att det ska införas. Man kan ju ställa frågan: Vad betyder det här i praktiken? Ja, egentligen betyder det inte särskilt mycket. Anledningen till det är att det är bara en handfull skador som inträffar per år som är av den svårighetsgraden att de skulle generera ett behov av rehabilitering. De allra flesta skador som inträffar är nämligen små. Jag kommer tillbaka till det om en stund.

Den andra nackdelen är att den som är arbetslös inte får ersättning för inkomstbortfall som man får om man arbetar enligt kollektivavtal. Vi pratar alltså om 10 % av lönen i två och en halv månad. Utredningen om den framtida arbetsskadeförsäkringen lade ett förslag om att ändra de reglerna.

I mitt material har jag också tagit med ett *antal exempelskador*, som jag av tidsskäl inte kommer att dra men som ni kan studera på egen hand. Det är två olika skador men där situationen har förändrats bara lite. Det första är en invaliditetsskada, och det andra är en dödsfallsskada. Exempelen gäller när de inträffar under pliktjänstgöring, dels för den som är arbetslös, dels för den som har ett arbete och skadar sig i arbetet och dels för den som har ett arbete och skadar sig på fritid. Det är alltså samma skada. Det är motsvarande när det gäller dödsfallsskadan.

När det gäller den stora mängden skador får man den mest rättvisande statistiken från de skador som är ersatta av Statens trygghetsnämnd. Om vi tittar på utredningen om utlandsstyrkan gjorde man där en statistikkörning som gällde skador som var reglerade från 1993 till halvårsskiftet 1996, tre och ett halvt år. Där var det totalt tio skador med en invaliditetsgrad på mer än 15 %. Det är skador med svåra invaliditeter. Totalt sett under tre och ett halvt år är

det några skador om året. I snitt inträffade också 260 skador om året som genererade invaliditetsersättning.

Vi kan se på hörselskadorna, som har tagits upp här, och vilka de praktiska konsekvenserna är. En gång i världen uppställde läkarna kriterier för 10 % medicinsk invaliditet vad gäller bullerskadorna. Att man gjorde det berodde på att det var den lägsta livräntnivån. För sju åtta år sedan kom man fram till kriteriet för 5 % medicinsk invaliditet. Det som är gemensamt för de här procentsatserna är att de gäller skador som påverkar förmågan att höra tal, alltså frekvenserna 2 000, 3 000 och 1 500 hertz. Det som är typiskt för värnpliktsskadan är att det är ett olycksfall, en knall som uppstår vid ett tillfälle, som drabbar det ena örat. Det påverkar diskantfrekvenser, alltså 4 000 och 6 000 hertz, och ger normalt sett en invaliditetsgrad på mellan 1 och 3 %. De besvär man har av det här är att man har svårt att höra syrsor, och det påverkar inte förmågan att höra tal, därför att de frekvenserna är inte påverkade.

Jag kan ge några exempel på svåra skador. Det var den värnpliktige som satt fastklämd i ett brinnande fordon och man högg av honom benet med yxa för att rädda livet på honom. En annan skada var där en värnpliktig drog ut sprinten på en handgranat och glömde kasta den. Det fick till följd att större delen av ena handen blev bortsprängd. En annan skada var där den värnpliktige stod på akterdäck och en bogservajer gick av och sprättade upp magen på honom. Det här är alltså väldigt svåra skador, och de är avsevärt mycket allvarigare än de mer frekventa bullerskadorna.

För att *sammanfatta* det hela är det, mellan tummen och pekfingeret, samma ersättningar för pliktpersonalen som det är för statligt anställda, och det oavsett om skadan inträffar på fritiden eller under tjänstgöring.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack så mycket! Finns det några frågor?

Anna Lilliehöök, riksdagsledamot (m):

Jag vill återkomma till de svåra skadorna, för det är dem som vi behöver diskutera ordentligt. Det kanske inte är många fall, men konsekvenserna av dem blir mycket allvarliga för individen.

Enligt föredragningen är det samma regelsystem här som för vilken annan statligt anställd som helst. Problemet för de värnpliktiga är att de är unga människor som ännu inte har en ordentlig inkomst, vilket gör att även om de får ersättning i förhållande till något slags tänkt nivå kanske hela deras framtid är förändrad. De kanske måste skaffa sig ett helt annat yrkesliv än om den här allvarliga skadan inte hade inträffat.

Jag har inte hunnit läsa exemplen, men jag skulle vilja fråga vad den som t.ex. har förlorat ett ben, vilket är ett allvarligt men för resten av livet, de facto får ut i form av ersättningar och stöd. Vi har sett t.ex. i utlandsstyrkan att ett par sådana olyckor har inträffat, men under andra omständigheter som kanske har gett värre skador i övrigt än vad man upplever här hemma. I alla fall så

påverkar de individen väldigt mycket – det är inte bara den fysiska skadan, utan också i andra avseenden.

Det är de fallen, uppfattar jag det, som har föranlett vårt intresse för frågan. Vi tycker oss alltså ha sett exempel där man kan diskutera hur rimlig ersättningen är. Delvis beror detta på att de inte har hög inkomst. Dessutom har den som är svårt skadad ingen inkomst alls ett år senare. Den som råkar ut för en allvarlig skada kanske inte har något jobb alls, och det påverkar också framtida ersättningar.

Hans Thormar, Försvarsmakten:

Jag kan börja med att säga att det är svårt att ange något exakt kronantal, därför att det är många olika faktorer som spelar in. När det är en väldigt svår skada, som en benamputation, vidtar först den medicinska rehabiliteringen, som kommer att pågå rätt länge, sannolikt över ett år. Det gäller att se till att skadan läker, att proteser blir utprovade och fungerar. Det tar mellan ett och två år innan den medicinska rehabiliteringen är klar. Under den här tiden är vederbörande sjukskriven och får då 80 % av sin sjukpenninggrundande inkomst, alternativt 80 % av den genomsnittliga inkomsten för den åldersgruppen, vilken är garantinivån.

Det blir alltså olika beroende på om man har ett arbete ordnat eller inte. Om man är arbetslös är det så att efter tre månader, fr.o.m. den 91:a sjukdagen, går Trygghetsnämnden in och lämnar ytterligare 10 % i ersättning för inkomstförlust. Det innebär att man har 90 % av en inkomst.

När det gäller den ideella ersättningen följer den fullt skadestånd. Det är samma sak där, att det är svårt att ange exakt hur många kronor det blir. Beloppet för sveda och värkersättning vid en normalsjukskrivning i dag ligger på 2 000 kr i månaden under första året, och sedan sjunker det. För den som ligger på sjukhus är beloppen högre, och för den som genomgår svårare behandlingsformer blir det också förhöjda belopp.

För invaliditet på 99 %, som är maximal invaliditet numera, ligger ersättningsnivån på drygt 700 000 för lyte och men för den som är 25 år eller yngre. Ju äldre man blir desto mer reduceras beloppen, därför att det är ersättningar för återstående livstid. Sedan tillkommer ersättning för olägenheter och annat.

Vad händer om man förlorar ett ben? Amputation av ett lårben med dålig protesfunktion är 33 % medicinsk invaliditetsgrad. Lårben med god protesfunktion är 23 % medicinsk invaliditetsgrad. Om det är ett underben, om man får benet avklippt någonstans mellan knäet och foten, är det 12 eller 19 %, som är grundbeloppen beroende på vilken protesfunktionen är. Sedan finns det glidningar. Det är inte så att man går in och läser av det här, utan det ska till en läkarbedömning för att ta hänsyn även till andra skadeföljder.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Jag har en fråga som kanske är svår att besvara från Försvarmaktens utgångspunkt. Som folkvald kommer man inte sällan i kontakt med människor som antingen själva har blivit skadade eller har anhöriga som har blivit skadade. En gemensam nämnare är att det är få som upplever ersättningssystemet som lättöverskådligt, transparent och rättvist. Det ligger kanske i människans natur att inte uppleva ett system som rättvist. Bilden av det här systemet är ändå att många upplever den som ett överlappande virrvarr av olika regler där den enskilde, som är i en extremt utsatt situation oavsett om man får rätt till slut när byråkratins och domstolarnas kvarnar har malt färdigt, skickas runt till olika instanser och skadorna ska bedömas av olika myndigheter. Vad jag sagt vidimeras delvis av den ganska komplicerade process vi hade förra våren när vi diskuterade frågan om försäkringsskydd för utlandsstyrkan. Vi var då tvungna att ta hjälp av socialförsäkringsutskottets experter för att hantera regeringens förslag till lagtext på ett korrekt vis.

Jag tror att vi alla förstår att anledningen till att vi har ett system som det ser ut i dag är att man försökte skapa en likhet med övriga anställda på den statliga arbetsmarknaden. Har Försvarmakten själv funderat i termer av ett mer heltäckande regelsystem eller hur man skulle kunna ta på sig ett ansvar för att hjälpa den enskilde, som är i en svår och utsatt situation, runt i det som ofta upplevs som en djungel? Det kanske inte skall vara en ombudsman för varje allvarligt skadad, men ändå någon som finns där under hela processen för att hjälpa fram den enskilde, oavsett om systemet upplevs som rättvist eller ej.

Hans Thormar, Försvarmakten:

Henrik Landerholm har helt rätt i att regelsystemet är svåröverskådligt. Från Försvarmaktens sida har man emellertid inte funderat på att ersätta alla dessa regler med ett eget system.

Alla personskador som inträffar i dag ska anmälas av förbandet och den skadade tillsammans till försäkringskassan. Försäkringskassan skickar med automatik över en kopia på skadeanmälan till Trygghetsnämnden, som i sin tur skickar ut sin egen skadeanmälningsblankett till den skadade. Jag håller med om att det inte finns någon som tar ett helhetsgrepp i dag.

Pliktutredningen innehåller ett förslag om rehabiliteringsansvar för Försvarmakten. Det innebär att ett nät med kontaktpersoner som skall hjälpa till kommer att byggas upp, på samma sätt som det finns för utlandsstyrkan i dag.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Vi får säkert tillfälle att återkomma till den frågan. Nu tar vi 15 minuters paus. Därefter inleds fråge- och diskussionspasset med en redovisning av arbetet med säkerhetsfrågor i Regeringskansliet av statssekreterare Yvonne Gustafsson.

Förhandlingarna ajournerades kl 11.30–11.45

Ordföranden: Jag förklarar försvarsutskottets sammanträde återupptaget och lämnar ordet till *statssekreterare Yvonne Gustafsson från Försvarsdepartementet.*

Yvonne Gustafsson, Försvarsdepartementet:

Pliktutredningen föreslår att de totalförsvarspliktiga i princip ska få samma skydd som anställda i utlandsstyrkan har i dag. Det innebär att samma ersättningsregler ska gälla för dem som gör lång grundutbildning och för dem som gör kort grundutbildning, om de skadas under tjänstgöringen. Vid beräkning av livränteunderlag skall enligt utredningen underlaget inte i något fall beräknas till ett lägre belopp än motsvarande 7,5 basbelopp.

Utredningen föreslår vidare att Försvarsmakten skall ha samma rehabiliteringsansvar för dem som fullgör värnplikt eller repetitionsutbildning som för dem som tjänstgör i utlandsstyrkan. Det innebär att man har ansvar för att utreda behov, planera insatser och stödja och hjälpa den skadade så att han eller hon får lämplig arbetsträning eller utbildning. Detta rehabiliteringsansvar för den som skadats vid fullgörande av totalförsvarsplikt skall bestå under tre år. Vidare föreslås en riskgaranti för den som har skadats eller förolyckats under fullgörande av totalförsvarsplikt.

Vi arbetar nu med de frågorna. Vi har fått in remissvaren. De är i huvudsak positiva till Pliktutredningens förslag. Det finns dock en del frågetecken och tveksamheter. Bland annat anser Statens trygghetsnämnd och Försvarsmakten att förslaget om att beräkna livränteunderlaget till 7,5 basbelopp skulle kunna leda till rehabiliteringshämmande effekter. Dessutom påpekar man att det kan medföra negativa konsekvenser för de anställda jämfört med de totalförsvarspliktiga.

Arbetskyddsstyrelsen anser att tidsbegränsningen för rehabiliteringsansvaret, tre år, är för kort. Man pekar på att något liknande inte finns enligt nuvarande regler i arbetsmiljölagen för anställda.

En mer generell invändning kommer från Arbetsgivarverket, som anser att utredningens förslag inte bör genomföras över huvud taget utan ytterligare särskild beredning.

Försvarsmakten invänder mot kostnadsberäkningarna och menar att kostnaderna för förslagen är avsevärt högre än de Pliktutredningen har redovisat i sitt betänkande.

Vi har fått in remissvaren och bereder nu ärendet. Vår uppfattning är att utredningen i stort innehåller förslag i rätt riktning. Vi kommer att noga överväga de olika förslagen och särskilt titta på de delar där remissinstanserna har uttryckt tveksamheter eller påtalat faktorer som bör utredas ytterligare. Det gäller t.ex. frågan om rehabiliteringsansvaret och basbeloppen.

Regeringen planerar att lägga fram sina *förslag för riksdagen* i den försvarspolitiska propositionen hösten 2001.

Detta är ett viktigt område. Vi stöder på allt sätt den nollvision som Försvarsmakten arbetar efter. Det är viktigt att vi också når målet i den visionen. Utöver att vi arbetar med Pliktutredningens förslag håller vi på att utarbeta ett regleringsbrev där vi tänker be Försvarsmakten redovisa det säkerhetsfrämjande arbetet och en handlingsplan för det kommande arbetet.

Efter att ha lyssnat på de intressanta redovisningarna i dag tror jag att vi skall lägga till ytterligare en sak, nämligen att vi måste säkerställa att arbetet får genomslag ute på förbanden. Jag förstod av Värnpliktsrådets redovisning att åtgärderna inte alltid når ut. Vi måste säkerställa det. Det är viktigt att Försvarsmakten får i uppdrag att redovisa hur man säkerställer att säkerhetsarbetet får genomslag.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Vi går då över till nästa punkt på dagordningen, *frågor och diskussion*. Ordet är fritt, inte bara för korta frågor. Om någon här inne, framför allt bland alla de experter från olika organisationer och myndigheter som har kommit hit, särskilt vill påpeka någonting så går det alldeles utmärkt.

Efter att ha lyssnat igenom dagens föredragningar, kanske framför allt de från Försvarsmakten, Arbetarskyddsstyrelsen och Värnpliktsrådet vill jag själv ställa en fråga till Försvarsmaktens representanter. Den har att göra med befälsbristen och det faktum att en hel del av truppbefälet, dvs. de som bedriver aktivt utbildningsarbete allra närmast de värnpliktiga, har sin grund i ett utbildnings- och skolsystem som inte alltid premierar långvarig kontinuitet och erfarenhet. Under det senaste året har vi dessutom fått en tacknämlig befälsförstärkning i form av korttidsanställda, tidigare värnpliktiga. De är med all säkerhet en god hjälp i utbildningsarbetet men de har ändå inte den utbildning och erfarenhet som ansvariga officerare.

Finns det något i *utbildningssystemet och befälsordningen* som är ett problem för säkerhetsarbetet? Hur hanterar man frågan med korttidsanställt befäl i ansvarig ställning i övningsituationer? Jag kan tänka mig att dessa killar och tjejer i dessa den praktiska befälsbristens tider sannolikt blir utnyttjade som instruktörer och biträdande instruktörer på ett sätt som påverkar säkerhetsarbetet.

Bengt A Johansson, generallöjtmant, Försvarsmakten:

Visst finns det ofullkomligheter i vårt befälssystem. Det är vi de första att erkänna. En *utredning om personalförsörjningssystemet* i Försvarsmakten arbetar nu. Vi hoppas att denna skall ge underlag för att kunna rätta till en del av problemen.

Det renodlade enkarriärsystem som vi har i dag är inte befodrande för en kontinuitet i trupputbildningen. Det bygger på att man hela tiden avancerar i systemet. Det blir korta tider på trupp mellan perioder på skolor av olika slag. Vi har framfört i utredningen att vi är intresserade av bättre möjligheter att verka längre i trupptjänstgöring. Utan tvekan är det en riktig iakttagelse att

detta förhållande skapar svårigheter. Vi hoppas på någon form av flerkarriärssystem, som gör det möjligt för oss att behålla officerare längre tid i trupptjänst.

Den andra frågan gällde *korttidsanställda*. Än så länge bygger korttidsanställningar på det system vi har, i form av det s.k. befälsförstärkningsavtalet. Vi har bett att få genomföra försök för att kunna införa förbättringar. Det finns ett förslag om något som vi kallar "visstidsanställda". Men där är vi väldigt noggranna. I dagens läge får ingen lov att genomföra en övning som innehåller olika slags risker utan att man är certifierad för att genomföra den övningen. Det är naturligtvis ett problem att man då inte kan utnyttja korttidsanställda fullt ut. De har inte tillräckliga befogenheter och framför allt inte tillräckliga kunskaper för det. Så låt oss säga att det är en nackdel, att man inte kan utnyttja dem fullt ut, jämfört med att ha flera officerare i den här verksamheten. Ofta måste vi fylla på med en överordnad övningsledare och med handledare av olika slag.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack så mycket för svaret! Jag skulle vilja uttrycka det som att visstids- och korttidsanställda kan vara en tillgång i säkerhetsarbetet i den bemärkelsen att de löser de uppgifter som de är utbildade för, höjer kompetensen i förbanden, höjer beredskapen och också gör att förbandet som helhet blir mer moget. Men när de används till uppgifter som de inte är utbildade för hamnar man i en risksituation.

Jag har också en kompletteringsfråga. Vi har här fått en redovisning som mycket tydligt pekar på att en hel del av arbetsskadorna mindre är ett resultat av verksamhetens natur och mer ett resultat av personalförsörjningens struktur. En genomsnittlig värnpliktig har sju och en halv månads tjänst under vilken han i huvudsak i sin praktiska verksamhet umgås med andra värnpliktiga som tjänstgör alltifrån sju och en halv månad till en längre tid. Men man uppfinner ändå i utbildningscykeln hjulet varje år. Blinda leder blindas i visst avseende. Säkerhetsmedvetenhet är inledningsvis lågt, alla är nybörjare. Det här kräver egentligen en stor insats när det gäller handledning och utbildning. Är det en riktig beskrivning av problemen?

Bengt A Johansson, Försvarsmakten:

Det är klart att jämförelsen är riktig om alternativet vore att man hade folk som sysslade med det här dagligdags år ut och år in. Då skulle naturligtvis säkerheten kunna vara högre. Det är därför som jag också tycker att exempelvis jämförelsen med USA, där man har yrkesanställda soldater, faller på sin egen orimlighet. Där bortfaller faktorn att alla är nya varje år. De är bara nya ett tag. Vi har ju, och har alltid haft, ett svårare problem ur säkerhetssynpunkt med ett värnpliktsförsvar. Därmed är det inte sagt att värnpliktsförsvaret bör avvecklas. Det är bara det att det att nya människor i varje omgång innebär svårigheter från säkerhetssynpunkt.

När vi pratar om vilka befattningar som det skulle innebära fördelar med att ha personer tjänstgörande längre tid kan jag exempelvis nämna stridsvagnsförare och förare av andra tunga fordon. Vi borde kanske ha sådana inne i ytterligare ett år eftersom den nuvarande tiden inte räcker till för att man helt och hållet skall nå både den säkerhet och den skicklighet som erfordras. Om de kunde tjänstgöra längre skulle det sannolikt gå att minska antalet olyckor.

Karin Wegestål, riksdagsledamot (s):

Jag är ordförande i personalvårdsnämnden för totalförsvarspliktiga. Jag skulle vilja fråga hur man från Försvarmakten ser på *förtroendemannaorganisationen*. Min uppfattning är att det är ganska olika hur man drar nytta av den här resursen ute på de olika enheterna. På vissa ställen anser man att förtroendemännen är en stor tillgång om man vill tillämpa ett modernt ledarskap. Man ser till att inflytandet för dem som man är satt att utbilda också fungerar på ett bra sätt. Men, som sagt, jag har den uppfattningen att det är ganska ojämnt. På vissa ställen får man t.ex. inte alls den utbildning som man har rätt till, utan det finns alla möjliga ursäkter för att det inte går att driva den förtroendemanna-utbildningen som det är tänkt.

Jag menar att det här är en mycket viktig demokratisk fråga. Vi som är efter år följer dem som finns i Värnpliktsrådet och de som är förtroendemän ute på förbanden ser att dessa personer är en god resurs i samhället. De har bl.a. lärt sig hur en demokrati fungerar. De är valda, och de företräder dem som har valt dem. De ska ta emot frågor, och de ska föra ut kunskaper. Jag skulle vilja veta hur man från försvarsledningens sida ser på det här instrumentet.

Bengt A Johansson, Försvarmakten:

Jag kan bara konstatera att det naturligtvis är precis som du säger. Från försvarsledningens sida uppskattar vi det här instrumentet. Vi tycker att det är bra. Det är naturligtvis väldigt mycket en fråga om attityder hos de människor som tjänstgör längst ut, och vi strävar naturligtvis efter att på alla sätt rätt utnyttja de förtroendevalda av skilda slag.

Jag besöker i princip alla förband en gång om året. Det betyder att jag på varje ställe ser hur det är med de förtroendevalda. Jag träffar dem separat vid varje tillfälle. Jag är i regel där bara en dag, men jag använder alltid en timma till att diskutera igenom de här frågorna. På det viset försöker vi också att lyfta upp de förtroendevaldas roll hos förbandschefen, så att han verkligen tar vara på dem. Vid alla våra inspektioner av skilda slag erbjuder vi vidare Värnpliktsrådet att vara med. Det erbjuds även att vara med vid mina besök för att vi ska kunna föra de här diskussionerna. Jag tror egentligen inte att det finns så många andra metoder. Genom sådana ständiga påminnelser om vikten av medinflytande försöker vi påverka attityderna i hela systemet.

Vårt stora problem – och det försöker vi komma till rätta med på våra skolor – är att få det yngre befälet att inse värdet av medinflytande. Är man plutonchef är det naturligtvis något irriterande att killen, som är vald till förtro-

endeman, är borta 20–25 % av utbildningstiden. Det gäller att få plutonchefen att verkligen inse att det är lika viktigt att det valda ombudet genomför sitt arbete som förtroendemana som att han deltar på just den här lektionen eller den här övningen. Det är en attitydfråga som inte är speciellt lätt att komma till rätta med, men vi gör vad vi kan.

Andrus Toom, Försvarsmakten:

Får jag bara komplettera med att nämna vilka verktyg som vi nu utnyttjar för att komma till rätta med de problem som nämnts. Jag instämmer naturligtvis i vad generalen tidigare gav uttryck för. Vi har konstaterat att underlaget när det gäller exempelvis skyddsassistentutbildning har varit otillräckligt. Nu har vi, som jag nämnde tidigare i min föredragning, tagit fram ett paket på ett 20-tal timmar som man sätter i händerna på lämplig person för att utbilda skyddsassistenterna. Det visar sig att aktuella värnpliktiga när de har utbildats har en god uppfattning om vad de har att göra, vilka möjligheter de har att påverka och vilka lagar och regler som gäller. De har då förutsättningar att i sin kommunikation med befälet på ett bra sätt hantera säkerhetsfrågorna. Men vi ska komma ihåg att skyddsassistenten i och för sig inte har skyddsombudets rätt att bl.a. avbryta verksamhet som bedöms hota säkerheten.

Sedan genomför vi också från central nivå uppföljningar. I dag genomförs en sådan vid F 7 i Sätenäs och i övermorgon vid K 3 i Karlsborg. Dessa uppföljningar är sålunda också ett av verktygen för att påverka attityder.

Berndt Sköldestig, riksdagsledamot (s):

Vi har fått en bra redovisning av olycksutvecklingen med all statistik och alla kurvor. Men hur ser det ut med dem som får *bestående men efter tjänstgöringen*? Det är ju också en intressant fråga, tycker jag. Hur många av dem som har gjort sin värnplikt lider men av skador som de har fått under värnpliktstiden? Finns det någon statistik på det?

Hans Thormar, Försvarsmakten:

Det finns statistik på detta. Det är Statens trygghetsnämnd som reglerar skadorna, och det är därifrån statistiken kommer. Det finns bl.a. en redovisning i utredningen om utlandsstyrkan. Det här gäller pliktpersonal, anställda och utlandsstyrkan. Man kan då se att det var ungefär 260 personskadorna per år som medförde medicinska invaliditeter. 1 % är den lägsta invaliditeten, och 99 % är den högsta.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack så mycket! Är du nöjd med svaret, Berndt, eller vill du haka på?

Berndt Sköldestig, riksdagsledamot (s):

Jag har en följdfråga: Utvecklingstrenden är intressant, inte bara antalet. Har det ökat eller minskat?

Hans Thormar, Försvarmakten:

Det vet jag inte, men antalet värnpliktsskador totalt sett, om vi ser det i absoluta tal per år, har legat konstant under många år. Det kan förekomma små variationer.

Margareta Viklund, riksdagsledamot (kd):

Det är väldigt mycket siffror och statistik som vi har fått lyssna till och se på. Jag har en fråga som kanske lite grann tangerar den som nyss har ställts.

Låt oss säga att en ung människa skall göra sin värnplikt och tyvärr blir skadad med men för hela livet. Han eller hon kan inte få ett vanligt arbete längre, kan inte fortsätta att utbilda sig, har fått hela sitt liv förändrat och sitter där och vet inte riktigt hur han eller hon ska kunna försörja sig. Om jag läser i de anteckningar som vi har fått ser jag att han eller hon kanske kan få 80 % av 146 000 kr. *Skall den ersättningen täcka det förlorade livet och den förlorade livskarriären?* Har man funderat i de banorna? Jag tycker på något sätt att den frågan blir mer och mer relevant när man tänker på de unga lärarna, på den bristande kommunikationen och på det mindre antal värnpliktiga som vi kommer att få.

Hans Thormar, Försvarmakten:

Under sjukskrivningstid är sjukpenningen 80 % av den sjukpenninggrundande inkomsten. De fyra basbeloppen, som du pratar om, är alltså en garantinivå som gäller för den som är under 21 år. Mellan 21 och 25 år höjs den till fyra och ett halvt basbelopp, och från 25 års ålder till fem basbelopp. Om någon skulle få en så svår skada att han eller hon inte kan arbeta får personen också en livränta som uppgår till 100 % av de här beloppen. Sedan finns en ideell ersättning som ligger vid sidan om.

Anna Lilliehöök, riksdagsledamot (m):

Jag vill uppehålla mig vid den *ideella ersättningen*. De fall som åtminstone jag har kommit i kontakt med handlar just om dem som Margareta Viklund berörde, nämligen de personer som har fått men för livet. Den förändrade livssituationen har påverkat både deras attityder och deras känsloliv.

Vi har i olika sammanhang diskuterat frågan om de ideella skadestånden. Vi hade ett fall där en ung man hade förlorat benen. Jag tror att det beräknades till 50 % invaliditet. Det betyder att han då fick ut 350 000, antar jag, som ett engångsbelopp. Men man kan se till de behov som finns. Det här är ju unga människor. Och just i det här fallet tänkte jag att han antagligen behöver

en invalidbil under resten av livet. I det perspektivet är ju detta inte någon särskilt generös ersättning. Den är ju i själva verket ganska låg.

Vad jag förstår uppmanas fortfarande de som tjänstgör i utlandsstyrkan att teckna en egen kompletterande försäkring som de måste betala. De har i och för sig en lön, men de värnpliktiga har ju inte samma möjligheter att skaffa sig en kompletterande försäkring. Kan du kommentera frågan om ideella skadestånd och deras storlek? Kan du också jämföra med trafikförsäkringsutfall? Får man samma ersättning om man råkar ut för en svår trafikolycka som man får om man skadas i värnplikten?

Hans Thormar, Försvarmakten:

Jag kan börja med den sista frågan. Det är identiskt samma ersättningsregler som gäller. Det är samma tabeller. Nu förutsätter det här att det är exakt samma skada, att skadeföljden är densamma. Om det är det, är det exakt samma ersättning.

När det gäller den ideella delen kan man säga att det för några år sedan kom en utredning, SOU 1995:33, som handlade om den ideella ersättningen vid personskador. Man föreslog en höjning av ersättningsbeloppen. Jag tror att de håller på och bereder den i departementet. Det är inte riktigt klart ännu, men man kan säga rent generellt om de här ersättningsnivåerna att Sverige inte ligger i botten internationellt sett, men inte heller i topp. Sverige ligger någonstans mitt i. Om vi tittar på de kostnader som skadan medför ser vi att det t.ex. handlar om anpassning av bilar och annat. Man kan få ersättning för sådant via försäkringskassan respektive landstinget. Du har Trygghetsnämnden, och du har Kungafonden, så det är inte så att olika kostnader inte kan ersättas. Tvärtom finns det möjligheter att få sådan ersättning vid sidan av den ideella ersättningen.

Anna Lilliehöök, riksdagsledamot (m):

Varför behövs det ytterligare försäkringsskyddet, som man faktiskt rekommenderar utlandsstyrkans deltagare att ha?

Hans Thormar, Försvarmakten:

Denna extraförsäkring gäller framför allt skador som inträffar när dessa personer inte tjänstgör utan är på s.k. leave utanför tjänstgöringslandet. Då gäller nämligen inte samma skydd som när de är i tjänstgöringslandet. Därför rekommenderas de att teckna en extra försäkring.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack! Jag har nu inga fler frågor antecknade på talarlistan. Är det någon här närvarande som önskar ordet för en kommentar? Varsågod!

Anders Bergström, Arbetarskyddsstyrelsen:

Jag är jurist på Arbetarskyddsstyrelsen. Jag vill med några ord ge en komplettering.

Det har från försvarets sida pratats om "ögat som vakar". Det finns ytterligare ögon som vakar. Jag tänker då på min organisation, Arbetarskyddsstyrelsen, och framför allt på *Yrkesinspektionen*. Yrkesinspektionen har genomfört en s.k. systeminspektion riktad mot försvaret. Man började 1998 genom att besöka ett antal förband. Efter det gjorde man en sammanställning, och man hade sedan ett möte med försvarsledningen och med den biträdande överbefälhavaren. Det var den 2 december 1998. Därefter har man ställt krav på Försvarsmakten i ett inspektionsmeddelande, som vi kallar det. Det är den åtgärd som man vidtar efter en inspektion där man har sett att det finns brister. Det är alltså inte tal om förbud och föreläggande.

Den första punkten handlar om *arbetsmiljökunskap*, som vi har varit inne på här förut. Det ställs alltså krav på att officerarna och de anställda skall få större kunskaper när det gäller arbetsmiljöfrågor. Man tar just upp frågan om unga officerare som ännu inte har hunnit få så mycket erfarenheter. Där behövs det insatser. Vi vet att man arbetar med det inom försvaret.

En annan punkt handlar om *buller och hörselskador*. Vi vet att det pågår en hel del insatser som vi har fått redovisade.

Den militära *trafiksäkerheten* var också en punkt. Vi vet att man arbetar med det. Andrus Toom har redovisat det i dag.

Tillbudsrapportering var också en fråga. Det ställdes krav på att den skulle bli bättre. Vi har hört från Andrus Toom att man jobbar också med den frågan.

Egen *uppföljning* enligt internkontrollföreskrifterna var också en punkt i det här inspektionsmeddelandet.

Det här redovisas då för Yrkesinspektionen. Jag var dock inte med vid redovisningarna, eftersom Arbetarskyddsstyrelsen och de tidigare yrkesinspektionsdistrikten fortfarande är skilda myndigheter. Men från årsskiftet kommer vi ju att vara Arbetsmiljöverket och en enda myndighet. Eftersom Arbetarskyddsstyrelsen är överklagningsinstans gentemot Yrkesinspektionen kan vi tjänstemän på Arbetarskyddsstyrelsen inte alltid ge oss ut och hjälpa Yrkesinspektionen. Vi kan ju hamna i en jävssituation om det skulle bli förbud och förelägganden och det senare blir överklagat. Men det blir alltså annorlunda, och det här kommer att förbättra samarbetet mellan Arbetarskyddsstyrelsen och yrkesinspektionsdistrikten framöver.

Jag vill också säga att vi sedan flera år har ett gott samarbete med säkerhetsinspektionen inom försvaret. Vi har regelbundna träffar ett par gånger per termin, och på fredag ska vi träffas igen. Vi har ställt ett antal frågor som vi kommer att få redovisade då. Så samarbetet är gott.

Vår organisation kommer att bli effektivare genom den här sammanslagningen. Dessutom reser vi i medvind. Vi kommer att få 70 miljoner extra till vår budget nästa år och under tre år framåt. Det innebär att vi kommer att kunna anställa fler yrkesinspektörer. Vi har ungefär 350 nu, men vi kanske

kan anställa bortåt ett 60-tal till. Dessutom kan vi kanske förstärka huvudkontoret, det som nu är Arbetskyddsstyrelsen, så att vi kommer att få fler ögon som kan riktas mot Försvarsmakten.

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack så mycket för den kompletteringen! Nu börjar vår utmätta tid att gå mot sitt slut. Jag frågar därför om någon ytterligare önskar ordet innan jag avslutar.

Bengt A Johansson, Försvarsmakten:

Jag skulle egentligen bara vilja tacka för att vi fick komma hit. För oss är detta ett oerhört angeläget arbete, och vi jobbar intensivt för att förbättra säkerheten. Vi tycker att det är alldeles utmärkt att försvarsutskottet har tagit upp frågan. Vi räknar med att vi får stöd från alla goda krafter för att uppnå vår nollvision. Tack så mycket!

Ordförande Henrik Landerholm, riksdagsledamot (m):

Tack så mycket! Jag får återgälda detta tack med ett tack inte bara till Försvarsmakten utan också till alla andra representanter för myndigheter och organisationer som har hörsammat vår kallelse att delta i denna offentliga utfrågning, som har varit både informativ och givande. Jag tycker att vi har fått svar på många frågor. Vi har också anledning att ställa oss en del nya.

Pliktpersonalen är en allt mindre del av den kull som är tillgänglig. Det gör naturligtvis att inte minst vi som folkvalda måste känna ett särskilt ansvar för att tjänstgöringsförhållandena under värnplikt eller civilplikt är så säkra som möjligt.

Man kan naturligtvis diskutera om en nollvision är en utopi. Jag tror att uttrycket *nolltolerans när det gäller förhållningssättet till olyckor och incidenter* kanske är något mer fruktsamt av den enkla anledningen att det utopiska förhållandet i vilket ingen olycka kommer att inträffa aldrig kommer att uppstå. Det gör det särskilt inte i en verksamhet som kombinerar, som vi har fått redovisat, unga riskbenägna människor med många hästkrafter, oavsett om de är på köl, hjul eller band, och med högljudda och dödliga vapen och explosiva ämnen. Sammantaget är detta en miljö som ofta är tuff och utsätter människor för risker oavsett deras erfarenhetsgrad.

Vi har också *diskuterat personalfrågorna*. Jag tycker att vi har fått en god redovisning av vilka brister som kan ligga i dagens system och av vad man eventuellt kan göra för att komma till rätta med detta för att få en ännu starkare ryggrad i försvarets utbildningsarbete med de värnpliktiga.

En fråga som inte har kommit upp men som jag själv har funderat en hel del över gäller materielen. Mycket av framför allt vår ålderstigna försvarsmateriel är ju utformad efter funktionalitet i första hand. Och innan det fanns möjligheter till datorstödd utformning av olika typer av materiel kom ju

skyddsåtgärderna ofta till efteråt, efter det att funktionaliteten var säkerställd. Det innebär att det inte är särskilt lätt att använda grejorna på ett säkert sätt. Det är ofta en ganska komplicerad fråga. Jag är övertygad om att det, om säkerhetsarbetet ska bli verkligt framgångsrikt, måste vara både lätt och naturligt att göra rätt och att handla säkert. Och i takt med att en del av arvet av vår försvarsmateriel faktiskt avvecklas kommer det som är kvar att bli bättre ergonomiskt utformat. Det kommer att utformas med säkerheten i centrum redan från början, till skillnad från hur det är med en hel del av de gamla grejorna.

Jag tror att det var Andrus Toom som nämnde uttrycket "felfinnandet". Man kanske är rädd i vissa situationer för att anmäla att något har gått fel med tanke på risken att få skäll. Det är en mycket tydlig erfarenhet från min egen alltför korta, höll jag på att säga, men ändå militära karriär att det var just på det sättet. Men jag skulle vilja vända det till en positiv utgångspunkt. Just felfinnandet, att *finna felaktiga beteenden och inte acceptera dem*, är något som skulle kunna vara mycket positivt i utvecklingsarbetet både i Försvarsmakten och i andra myndigheter. Därför att då är utgångspunkten att ett *miss-tag är någonting som man kan lära sig av* för att i en organisk process utgående från de säkerhetsbestämmelser man har, en inträffad händelse, en förändring av säkerhetsbestämmelserna och en förändring av säkerhetsarbetet kunna nå ytterligare på vägen mot en säkrare arbetsmiljö.

Vi har också tagit upp den intressanta och från min utgångspunkt mycket behjärtansvärda frågan om försäkringar och ersättningar och har fått en utförlig redovisning av det förslag som Pliktutredningen har lagt fram i det här hänseendet. Det är min förhoppning att vi i bred enighet framåt nästa höst skall kunna fastställa detta Pliktutredningens förslag till ersättningsnivåer. Det är faktiskt så – det kanske vi inte alltid tänker på – att vår aktiva säkerhetspolitik, med användandet av utlandsstyrkan som ett aktivt säkerhetspolitiskt instrument och med en nedtoning av existensförsvaret, åtminstone på kort sikt, också ställer lite andra krav på vårt säkerhetstänkande.

När man enbart försvarar den nationella existensen och det egna livet kan man faktiskt acceptera en högre grad av förluster. Det kanske låter hemskt, men så är det. Jag är övertygad om att CNN-syndromet kommer att påverka både politiker och myndigheter i riktning mot att i allt högre utsträckning sätta säkerheten främst för dem som deltar i och utbildar för t.ex. internationella insatser. Varken myndigheter eller allmänheten kommer att acceptera förluster på ett sätt som tidigare har varit gängse.

Förändringarna i vår säkerhetspolitik och i Försvarsmakten som helhet har en direkt koppling till säkerhetsarbetet och synen på säkerheten inom framför allt Försvarsmaktens verksamhet även i framtiden. Denna fråga kommer inte någonsin att bli slutgiltigt löst. Min antydning om den organiska processen, med dess tes, antites och syntes ger vid handen att detta är en kontinuerlig process och ett ständigt pågående arbete med successiva förbättringar. Vi kan vara nöjda i den mån denna offentliga utskottsutfrågning har kunnat hjälpa oss alla till en något högre grad av insikt.

Än en gång, tack alla ni som har kommit hit, föredragit och ställt frågor.
Jag förklarar härmed försvarsutskottets sammanträde för avslutat.